T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYOLOJİK KURAMDA YALNIZLIK: MODERN TOPLUM VE MESAFE KÜLTÜRÜ

EBRAR KARACA
16737012

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ONUR GÜNEŞ AYAS

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYOLOJİK KURAMDA YALNIZLIK: MODERN TOPLUM VE MESAFE KÜLTÜRÜ

EBRAR KARACA
16737012

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ONUR GÜNEŞ AYAS

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYOLOJİK KURAMDA YALNIZLIK: MODERN TOPLUM VE MESAFE KÜLTÜRÜ

EBRAR KARACA
16737012

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih:
Tez Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad		İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. ONUR GÜNEŞ AYAS	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Uğur Özan	
	Doç. Dr. Sevil Esendemir	

İSTANBUL
HAZİRAN 2019

ÖZ

SOSYOLOJİK KURAMDA YALNIZLIK: MODERN TOPLUM VE MESAFE KÜLTÜRÜ

Ebrar Karaca
Haziran, 2019

Bu çalışmanın amacı, modern toplumda görünür hale gelen yalnızlaşma eğiliminin sosyolojik nedenlerinin araştırılmasıdır. Yalnızlık, kişilerin fiziksel ve ruhsal olarak deneyimlediği bir olgu olmasıyla tarihin her döneminde rastlanan bir duygu durumudur. Fakat modern bireyin ortaya çıkışıyla birlikte yalnızlık ve uyandırdığı duygu yön değiştirir. Modern birey, içinden çıktığı cemaatin kendisini mecbur ettiği bazı ilişkilerin bağlarından kopar. Cemaatin sıcak ve samimi ilişkilerinin yanı sıra birliktelik ruhunun sağladığı güven duygusundan kopan birey, modern toplumda ortaya çıkan bazı risklerle karşı karşıya kalır. Birey, beklenmedik bu risklere karşı yalnızlığı bir kalkan olarak kullanır**.** Böylece birey ortaya çıkan risklerden korunmak isterken ilişkilerine belli bir mesafe koyar. Bunun sonucunda ortaya çıkan mesafe kültürü, bireyselliğin korunmasına yardımcı olurken yalnızlığı da ihtiyaç haline getirir. Böylece mevcut toplumsal yapının değişmesiyle ortaya çıkan yalnızlık bir olgu olarak sosyoloji disiplini ile ele alınabilecek bir alan haline gelir. İnsanlık tarihi kadar eski olan yalnızlık bu çalışmada toplumsal şartların değişimine bağlı olarak oluşan mesafe kültürü bağlamında ele alınmıştır Yalnızlığın psikolojik bir anomali veya sosyal tecritten ziyade yeni güven ve risk problemleriyle ilişkisini vurgulayan ve değişen sosyal şartlara ayak uydurmak için yaratılan mesafe kültürünün bir ürünü olduğunu savunan bu çalışma, klasik ve çağdaş sosyolojik kuramcıların analizlerinin sentezine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, bireycilik, güven, risk toplumu, mesafe kültürü.

ABSTRACT

LONELINESS IN SOCIOLOGY: MODERN SOCIETY AND SOCIAL DISTANCE CULTURE
Ebrar Karaca
June, 2019

This study aims to look into the sociological causes of the tendency to turn to loneliness, which has become more and more apparent in modern society. As a phenomenon people experience physically and mentally, loneliness is a state of emotion encountered throughout history. However, with the emergence of the modern individual, loneliness and the feeling evoked by it have changed direction. The modern individual loses connections to some relations forced upon them by the community they come from. The individual who loses not only the warm and sincere relations of their community but also the feeling of security provided by the spirit of togetherness in these communities faces some risks that have emerged in the modern society. This individual uses loneliness as a shield against these unexpected risks, thus putting a certain distance on their relations while trying to protect themselves from these risks. What comes out is a culture of distance, which helps protect individuality while turning loneliness into a need. Therefore, loneliness which arises as a result of the change in the existing social structure becomes a field which can be sociologically analysed. In this study, the concept of loneliness, which is as old as human history, is discussed within the context of the culture of distance, which has come about as a result of the changing social conditions. Based on a synthesis of analyses of classical modern sociology theoreticians, this study underscores the connection of isolation with the new problems of trust and risk rather than a psychological anomaly or a social isolation, and argues that it is a product of the culture of distance created with an attempt to keep up with changing social conditions.

Keywords: Loneliness, individualism, trust, risk society, culture of distance

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ilham kaynağı yalnız kalamadığım zamanlarda hissettiğim rahatsızlık duygusudur. Gündelik yaşamın yoğun temposu içinde hem fiziksel hem de zihinsel ihtiyaçlarımızı karşılayacak vakti bulamıyoruz. Bunun getirdiği yılgınlıkla yalnız kalmayı ve yalnız olmayı arar hale geliyoruz. Hatta yalnızlığı bir duygu durumuna dönüştürüp arzular oluyoruz. Fakat bu duygu durumu bazen de tahterevallinin diğer tarafa meyletmesi gibi zıt bir duyguya bırakıyor yerini. Diğer tarafta yalnızlık bireyleri terk edilmişlik hissi ile ürkütüyor hatta kolaylıkla melankoliye dönüşebiliyor. Modern bireyin yalnızlıkla ilişkisi tahterevallinin bu iki tarafı arasında kalkıp iniyor. Bireylerde melankoli yaratacak derecede bir bırakılmışlık hissi uyandırmasına rağmen yalnızlığın zaman zaman temel bir insani ihtiyaç olduğuna dair inancım bu konuyu çalışmak için motivasyon kaynağım oldu.

Bu konuyu çalışmamı anlayışla karşılayıp beni teşvik eden, eleştiri ve önerileri ile çalışmayı daha ileri taşıyan danışman hocam Onur Güneş Ayas'a, maddi manevi desteğini esirgemeyen anne ve babama, koruyuculuğumu üstlenen ve her türlü nazımı çeken ağabeyim Enes Karaca'ya, hiç uygulayamadığım tavsiyeleriyle yanımda olan ağabeyim Fatih Selim'e ve eşi Meryem Karaca'ya, fahri ebeveynlerim Özge ve Dinçer Şeker'e, aynı tez sürecini paylaştığım Nezire Demir'e, Gülnur Küçükaladağlı'ya ve Hayriye Büşra Işık'a, zaman zaman dertlerime ortak ettiğim Sena Dündar, Rabia Turan ve Merve Özaçmak'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu tezi yazma sürecimde gerçek anlamda yalnızlığı deneyimlerken yanımda olan diğer ismini sayamadığım ve hayatımda hep yer edinmesini istediğim herkese sevgi ve minnetle bu tezi adıyorum.

İstanbul, Haziran, 2019 Ebrar Karaca

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

1 GİRİŞ **1**

2 KLASİK SOSYOLOJİK KURAMDA BİREYSELLİK **9**

2.1 Bireyciliğin Ortaya Çıkışı 9

2.2 19. Yüzyılda Bireycilik Düşüncesi 10

2.3 Klasik Sosyolojik Kuramda Bireyselliğin Oluşumu ve Cemaatin Kaybı 15

2.3.1 Karl Marx: Kapitalist Toplumda Birey ve Yabancılaşma 16

2.3.2 Emile Durkheim: Organik Dayanışma Toplumunda Birey 18

2.3.3 Ferdinand Tönnies: Cemaat ve Cemiyet İçinde Birey 20

2.3.4 Max Weber ve Rasyonalitenin Demir Kafesi İçine Hapsolmuş Birey 22

2.3.5 Georg Simmel ve Metropolde Mesafe Kültürü 25

3 MESAFE KÜLTÜRÜ **29**

3.1 Mesafe Kültürünün Oluşumu ve Soyut Toplum 29

3.2 Lethen ve Plessner: Soğuk Temas ve Duygusal Mesafe 31

3.3 Özgürlük, Medenileşme ve Disiplin 35

3.3.1 Özgürlük 35

3.3.2 Medenileşme 36

3.3.3 Disiplin 39

3.4 Goffman: Mesafe Kültürünün Dramaturjik Analizi 40

4 YALNIZLIK ve MODERN TOPLUM **43**

4.1 Yalnızlık ve Tek Başınalığın Tanımı ve Farkları 43

4.2 Ontolojik Yalnızlık 47

4.3 Risk Toplumunda Yalnızlık, Güven ve Mesafe Kültürü 55

4.4 Riesman: Yalnız Kalabalık 64

4.5 İç ve Dışa Yönelimli Toplumlarda, Mesafe ve Yalnızlık 66

5 SONUÇ ve DEĞERLENDİRME **69**

KAYNAKÇA **75**

ÖZ GEÇMİŞ **78**

1 GİRİŞ

Modern dönem, toplumsal aidiyetleri farklı birçok insanın bir arada yaşadığı bir zaman dilimidir. Bu durum, bir arada yaşamanın önceliği olan güven duygusu sorununu ortaya çıkarır. Geleneksel toplumlarda güven duymak da diğer davranış biçimleri gibi doğal aidiyetler ve yakın ilişkiler içinde öğrenilir ve bireyin tek başına üstesinden gelmesi gereken bir sınav değildir. Modern dönemde ise bireyler, doğal bir aidiyet bağı taşımadıkları topluluklarla birlikte yaşamak zorunda kalırlar. Yabancısı oldukları bu topluluklara dâhil olmak, güven uyandırmak ve güven kazanmak, bireyin tek başına üstesinden gelmek zorunda kaldığı bir sınava dönüşür.

Aynı yaşam alanlarını paylaşan yabancılar, bireysel alanlarını korumak için mesafeli bir duruş sergiler. Mesafe, bireyin diğer yabancılara güvenip güvenmeyeceğine karar verdiği bir alan açar, aynı zamanda güven uyandırması için zaman kazandırır. Bu süreç uzadıkça birey yalnızlaşmaya başlar hatta ona güven veren durumun yalnızlık olduğuna kanaat getirir. Bu anlamda yalnızlık, bireysel bir seçim olduğu kadar bireyin güven ihtiyacının karşılanmasıyla ilgili toplumsal süreçlerin bir sonucudur.

Yalnızlık ve yalnızlaşma modern gündelik hayatta bireylerin deneyimledikleri bir yaşam biçimidir. Yalnızlığın bir seçenek olarak ortaya çıkması bireylerin gündelik hayatlarında tercih ettikleri bir soyutlanmadır. Yalnızlığın tercih edilen, maruz kalınan, terk edilmişlik hissi bırakan ve gurbet yalnızlığı gibi birkaç çeşidi vardır. İnsanlar, toplum tarafından pek onaylanmadığı halde hayatlarının belli dönemlerinde bir tercih ya da zorunluluk olarak yalnızlığı tecrübe ederler. Bu durum, yalnızlığın toplumsal boyutta incelenmesi gereken bir fenomen olduğunu gösterir.
Geleneksel dönemde insanların toplumdan soyutlanmalarına sebep olan yalnızlık modern dönemde meşru bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Zira yaygınlaşmış ve güven ihtiyacı ile ilgili haklı gerekçelere dayanmaya başlamıştır.

Yalnızlığın tarihselliğine bakarak modern toplumun yükselişi ve yalnızlaşma eğilimi arasında bir bağ kurulabilir. Yalnızlık, tarihin birçok döneminde var olmasına rağmen bireyselleşme eğilimlerinin etkisiyle toplumsal meşruiyet kazanmıştır.

Yalnızlık, doğrudan bireyselliği akla getirse de bu iki kavram birbirinden farklıdır. Yalnızlık, modern toplumda yaşayan insanların bireyselliğini korumak adına tercih ettikleri bir durumdur. Zamanla yalnızlık ve bireysellik aynı durumu ifade eden kavramlar haline gelir. Çünkü değişen toplumsal yapı, bireylerin yaşadıkları topluma ayak uydurmak için geliştirdiği yöntemleri farklılaştırmıştır. Bireyselliğini beklenmedik değişimlere ve risklere karşı korumak isteyen bireyler, yabancılarla sarılı bir dünyada güven hissine kolayca ulaşamaz. Bu sebeple bireyler, mahremiyetlerini tehdit edebilecek bütün uyaranların uzağında kalmayı ve yalnızlaşmayı tercih eder.

Yalnızlık kültürünü temellendirmek amacıyla, tezin ilk bölümü toplumsal değişim ile dönüşen bireyselliğin tarihsel seyrini okumaya ayrılmıştır. Ardından değişen bireyin modern topluma adapte olma ve yalnızlaşma süreci klasik sosyolojik kuramın temel isim ve kavramlarından yola çıkarak açıklanacaktır. Bireycilik kavramının 19. ve 20. yüzyılda Batı Avrupa'daki dönüşümü açıklanırken ağırlıklı olarak Steven Lukes'tan (1995) ve Robert Nisbet'ten (2016) faydalanılmıştır.

İnsanlar doğdukları andan itibaren diğer insanlarla iletişim kurarak toplumu oluştururlar. İletişim genellikle temel insani ihtiyaçların karşılanmasına yöneliktir. Modern öncesi dönemde bireyler arası iletişim aynı klan, köy ya da mahallenin bireyleri arasında iş bölümünün gerektirdiği şekilde sağlanırdı. Bu iletişimin temel dayanağı aynı soydan gelme ya da aynı cemaate mensup olmaktı. İletişimin yüz yüze, samimi ve sıcak olduğu cemaat topluluklarında insani bağlar da yakın, samimi ve dinamikti. Ancak modern dönemde kente göç, bireyin değişen çevresi ve yabancılarla yaşamanın sonucunda temel ihtiyaç olan iletişim de dönüşüme uğramıştır. Bireyler arası ilişkilerin soğukluğu iletişimin türüne yansımış iletişim bir amaç iken araç durumuna düşmüştür. Bireyler arası ilişkileri bu yönde değiştiren sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümler bir mesafe kültürü oluşturarak cemaat bağlarına dönüş imkânına engel olur. Bu toplumsal değişim sürecinin daha iyi anlaşılması için tezin ilk bölümünde bireyciliğin yükselişiyle cemaat tipi toplulukların zayıflaması arasındaki ilişki incelenecektir. Aynı zamanda bu bölümde geleneksel cemaat toplumundan modern cemiyet toplumuna geçişin bireyselleşme üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Yakın ve sıcak cemaat bağlarını mesafeli ve soğuk cemiyet ilişkilerine dönüştüren sebepler incelenecektir. Bireysellik ve yalnızlaşma arasındaki bağlantıyı

anlamlandırmak için Robert Nisbet'in *Sosyolojik Düşünce Geleneği (2016)* ve George Ritzer'in *Klasik Sosyoloji Kuramları (2014)* temel alınarak ve cemaat toplumunun yok oluşunun birey üzerindeki etkileri klasik sosyolojik yaklaşım çerçevesinde tartışılacaktır. Klasik sosyolojik kuram cemaat eksenli toplumun kaybının modern toplumda bireyin yüzleşmek olduğu sorunların temeli olduğunu savunur. Weber bu durumu "rasyonelleşme", "büyü yitimi" ve "demir kafes" kavramlarıyla; Marx, feodal ilişkilerin çözülmesi ve yabancılaşmayla; Simmel, etkileşim biçimlerinin değişmesiyle; Durkheim bireyselliğin hâkim olduğu "organik dayanışma"ya geçiş ve normsuzlaşma (anomi) ile açıklamıştır. Tönnies'ın açıklaması ise cemaat ve cemiyet ikiliğine dayanır. Geleneksel anlayışın terk edilmesiyle cemaat bağlarından kopan bireyin modern topluma adapte olma süreci, klasik sosyolojide bu beş temel kuramcının bakış açısıyla sunulacaktır.

Tezin ikinci bölümünde mesafe kültürünün tanımı yapılarak, modern bireyin mesafe kültürünü benimseme süreci açıklanacaktır. Mesafe kültürü, modern dönemde insanların bireyselliklerini koruma adına diğerlerinden doğacak risklere karşı güvenlik alanları oluşturması ile belirginlik kazanır. Modernleşmeyle cemaat yapısı dağılır. Cemaatin geleneksel örüntüsünden çözülen birey özgür ve fakat tek başınadır. The *Limits of Society'*de Helmuth Plessner (1992) cemaat yapılanmasının doğurduğu ölümcül siyasi sonuçları eleştirirken o yapıya geri dönüşün manasız olduğunu anlatır. Lethen'e göre modernleşme, bireye geleneğin sınırlandırıcı kurallarından özgürleşmeyi vaat eder (Lethen, 2017, 12). Ancak bu özgürleşme, cemaatin birleştirici bağlarından kopmayı gerektirir. Modern birey, cemaatin sınırlayıcı etkilerinden özgürleşmek adına diğerleriyle de arasına mesafe koyar ve yalnızlaşır.

Mesafe kültürü, bireylerin kolektif hareketiyle inşa olur. Bu kolektif hareket, medeni bir toplumun davranış sınırlarını çizer. Elias, medenileşmeyi insanların içgüdülerinin bastırılmasıyla adabı muaşeret kurallarının öğrenilmesine dayandırır (Riley, 2010, 210). Bu kurallara göre oluşturulan kültür, kolektif bir hareketin ürünüdür.

Uygarlaşma sürecinde arkaik benliğin sınırlanmasındaki amaç, modern bireye arzu ettiği bir özgürlük alanı açar. Eğer birey bu alanda sınırsız içgüdüleriyle hareket ederse kaos oluşur ve toplumsal anlamda düzen sağlamak imkansız hale gelir. Bu sebeple özgürlüğün sınırları medeni davranışlar ile çizilir ve ortak bir kültür içinde

yaşamak mümkün olur. Mesafe kültürü de ancak bireylerin bu sınırları karşılıklı olarak benimsemeleriyle oluşturulabilir.

Bireylerin özgürleşmesini sağlayan mesafe, aynı zamanda onların kişisellikten uzaklaşması ve yabancılaşması sonucunu da beraberinde getirir (Giddens, 2014, 127). Mesafe kültürü, yabancılardan gelebilecek tehlikeleri hesaplama ve bu tehlikelere karşı önlem alma konusunda bireyi destekler. Örneğin, yeni tanışılan bir insanın eve davetsiz gelmesi bireyi rahatsız eder. Çünkü öngörülemeyen bir durum ve risk senaryoları oluşur. Oluşan bu senaryoların en aza indirilmesi için toplumsal karşılaşmalarda bireyler belirli rollere bürünür (Goffman, 2018b, 22). Birey bu rollerin içinde toplumu bir tiyatro sahnesi gibi algılar. Her oyuncu, kendine yazılan yani sınırı çizilen senaryoya uymak zorunda olduğunun farkındadır. Modern toplumda bu rollerin en tanıdık olanı ise uygar kayıtsızlıktır (Goffman, 2018b, 93).

Uygar kayıtsızlık bireylerin birçok yabancı ile yaşadığı modern şehirlerde kendilerini dış risklerden koruma adına benimsedikleri bir tutumdur. Aynı zamanda bireylerin yabancıları mahrem alanlarından uzak tutmak için bir mesafe kültürüne ihtiyaç duyduklarının kanıtıdır. Birey, büyük sistemlerin içine girmeden samimi bulduğu ve kendini yakın hissettiği ortamlarda kalarak ilişkilerini düzenler (Giddens, 2014, 127). Böylece toplumda yaygın hale gelen güven arzusu ve mesafe kültürü ile insanlar birbirlerinin özel alanlarına davetsiz gitmemeleri, hatta gerekmedikçe iletişim kurmamaları gerektiğinin bilincine varırlar. Böylece toplum nezaket kurallarını öğreterek belli bir mesafe kültürünün kalıcı olmasını sağlar.

Öte yandan mesafe kültürünün biçimlendirdiği toplum, bireylerin yalnızlaşmasına sebep olur. Bu açıdan yalnızlık psikolojinin genellikle sunduğu açıklamaların aksine bir izole olma halinden çok modern toplumsal ilişkilerin bir sonucudur. Bu tip bir yalnızlık eğilimi modern öncesi toplumlarda görülmez. Çünkü özel hayat kavramı modern gündelik yaşamın karakteristik özelliğidir (Giddens, 2014, 126). Geleneksel toplumda yalnız kalma eğiliminin farklı algılanması ise insanların birbirlerine güven duymak için modern dönemde geçirdikleri sürece ihtiyaç duymamalarından kaynaklanır. Mesafe kültürünün hâkim olduğu modern dönemde güven duygusu her zaman sınırlı kalır ve temkin elden bırakılmaz. Çünkü birey, risk toplumu içinde yaşarken sürekli bir değişim yaşanma ihtimali olduğunu bilir. Bireyler aynı zamandan birbirleri için de risk unsurudur. Kişi, birine güvenirken risk alır ve bunun farkında olur (Giddens, 2014, 124). Bu da modern toplumdaki ilişkilerin doğasında gerilime sebep olur. Modernleşmeyle birlikte

karmaşık etkileşim ağlarını biçimlendiren güven ve risk parametrelerinde de değişimler yaşanır. Değişen riskler karşısında kendini koruma ihtiyacı hisseden birey, riskler öngörülemez hale geldikçe kendi yalnızlığına daha çok bağlanır. Çünkü modern toplumun etkileşim ağlarını ören pek çok uyaran ve risk, bireyselliği ve mahremiyeti tehdit eder. Metropollerde yaşayan bireyler ancak çevrelerindeki uyaranlara kayıtsız kalarak yaşama ayak uydurabilirler. Bu yüzden kendileri ve diğerleriyle aralarındaki mesafeyi koruma eğiliminde olurlar. Yalnızlık, modern toplumda hem maruz kalınan bir durum hem de kişisel bir seçim olarak ortaya çıkar.

Tezin üçüncü bölümü, ana tema olan yalnızlığın modern toplumda nasıl oluşturulduğuna ve modern bireyin hayatında hangi şekillerde görüldüğünün incelenmesine ayrılmıştır. Yalnız olma fikri temelde birey için rahatsız edicidir. Çünkü terk edilmeyi ve unutulmayı da akla getirir. Modern toplumda bireyselliğin ön plana çıkmasıyla yalnızlık görünür hale gelmiştir. Maruz kalınan ve kabullenilen durumları ifade eden yalnızlık zamanla kabul edilmiş hatta ihtiyaç haline gelmiştir. Bu çalışma kabullenilmiş yalnızlığın ardındaki sebepleri açıklayarak yalnızlığın toplumsal bağlamını açığa çıkartmayı hedeflemektedir.

Yalnızlık, İngilizcede *loneliness* anlamına gelen yalnız olma durumunu belirten sözcüktür. Bu tür yalnızlığın durumu geçicidir (Svendsen, 2018, 18). Dahası bu tip yalnızlık bireyin kendi seçimi olduğu için ne zaman son verilebileceği, sınırları ve kapsamı bellidir. Öteki taraftan tek başına olma anlamına gelen *solitude* bir nevi maruz kalınmış yalnızlıktır. Toplumsal yapıdan kaynaklanan güvensizlik hissi bu tip bir yalnızlığa sebep olur. *Solitude* yani insanlardan uzaklaşarak huzur bulmayı hedefleyen yalnızlık tipinin sınırı ve süresi belli değildir. Bu tip yalnızlık türünde birey hem fiziksel hem de zihinsel olarak toplumdan uzaklaşır. Bu iki tip yalnızlık da bireyin modern toplumda yaşamaya ayak uydurma yöntemidir ve geçici olarak sosyalleşmekten zevk almama hissini içinde barındırır. İki tip yalnızlıkta da topluma tamamen sırt dönme durumu yoktur. Hem fiziki hem de ruhsal olarak toplumdan kendini soyutlama biçimi ise inzivaya çekilmektir. Bu tip yalnızlığa uzlet adı verilir. Uzlet daha çok ruhsal bir arınma ve ibadet olarak görülür. Uzletteki amaç insanlardan ve geçici dünyanın nimetlerinden elini çekerek kendini tanımak ve ölümü beklemektir. Bu tür yalnızlık genellikle ibadet olarak tercih edilir ve kişi ölene kadar sürebilir. Bu tür yalnızlık ustan arınmayı gerektirdiği için modern bireysellikle gelen yalnızlık eğiliminden ayrılır.

Yalnızlığın toplumsal değişimler sonucu ortaya çıkan bir eğilim olduğu düşüncesi sosyolojik bir yaklaşımdır. Bu yalnızlık türü genellikle yabancılarla bir arada yaşamanın getirdiği bir bıkkınlık sonucu ortaya çıkar. Modern insan diğerleriyle birlikte yaşarken dürtülerini dizginlemek zorundadır. Dürtülerin bastırılması zamanla yabancılara karşı bir öfkeye sebep olur. Bu öfkenin dışa vurulamaması bireyin topluma karşı mesafeli durmasıyla sonuçlanır. Yani toplumda yabancılarla birlikte yaşama zorunluluğu, bireyin yalnızlık eğiliminde etkili olmuştur. Diğer yandan psikoloji, yalnızlığın bireyin kendini içinde bulunduğu toplumdan dışlanmış hissetmesi sonucu ortaya çıkabileceğini savunur (Blair, 1989). Aynı zamanda yalnızlığı topluma ait hissedememe mekanizmasının verdiği bir soyutlanma biçimi olarak görür (Cacioppo, 2009). Aidiyet hissedememe durumunun altında ise bireyin ev özlemi çekmesi ya da yakın ilişki kuramama sorunları vardır.

Felsefe ise yalnızlığı genellikle inziva ve topluma sırt dönme biçimi olarak tanımlar. Felsefeye göre yalnızlık ve yalnızlaşma eğilimi bireyin içinde kendiyle baş başa kalma arzusuyla ortaya çıkar. Ancak bu yalnızlık eğilimi genellikle seçkin bireylere özel bir durumdur. Peygamberler, önemli tarihsel karakterler ve filozoflar verimli olabilmek adına yalnızlaşmayı tercih etmişlerdir. Filozofların yalnızlığı kinizm eğilimleri sonucu ortaya çıkan sosyal bir tecrit olarak gördüğü çalışmalar da mevcuttur. Fakat genel kanı yalnızlığın bazı insanlara özgü bir eğilim olduğu ve verimli olabilmek adına insanların inzivaya çekilmeyi tercih ettikleri yönündedir.

İnsanlar doğdukları andan itibaren toplum içinde yaşamaya başlarlar ve doğal olanın toplum içinde yaşamak olduğu düşüncesiyle büyürler. Bu yüzden klandan, köyden ya da kasabasından ayrılıp kendi yoluna giden bireye iyi gözle bakılmaz. Bu, hem geleneğe karşı çıkmanın olumsuz görülmesinden hem de toplumdan ayrılan bireyin kendi başına hayatta kalamayacağı düşüncesinden kaynaklanır. Modern toplumda ise her bireyin aşırı bireyselleşmeden ileri gelen yalnızlaşma eğilimleri vardır. Ancak yine de yalnızlığı tercih eden bireylere önyargılı yaklaşılır. Çünkü genellikle bu yalnızlığın arka planında psikolojik sorunlar yattığı düşüncesi hâkimdir. Yalnızlık zaman içinde bir yaşam tarzı haline gelmiş ve kabul görmeye başlanmıştır. Modern toplumda birey elbette yalnız yaşamayı seçmesine sebep olacak olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Ancak bu olumsuzluklarla birey yalnızlığa mahkûm olmak zorunda değildir.

Sanayi devriminden dolayı değişen toplum yapısı ve şehir hayatı bireye yeni kapılar açtığı gibi üstesinden gelmesi gereken sorumluluklar da yüklemiştir. Bu

sorumlulukların başında iyi bir gelirle kendine ve ailesine bakabileceği bir iş edinmek gelir. Bu süreçte birey, para kazanmak ve yaptığı işte yükselmek zorundadır. Bireysel başarının önem kazanması doğal olarak bireyselliğin de önemini artırmıştır. Bireysellik ekonomik kazanç ve sosyal statüyle desteklenir ve kişinin kendini yaşamın merkezine koymasıyla sonuçlanır. Bireysellik öne çıktıkça bireyler arası mesafe de belirginlik kazanır. Bireyler, birbirlerine mesafe koyarak kendileri ve diğerleri arasında ayrım yaparak kendi bireysellikleri üzerinden toplumsallaşmayı hedefler.

Bireyler bir defa mesafe ile özel alanlarını korumaya başlayınca bu durumu kaybetmeyi göze alamazlar. Sonuç itibariyle yalnız kalarak oluşan bu konfor alanına önem atfedilmeye başlanır. İlginçtir ki modern birey yalnız olmaktan korkar, hatta yalnız ölme fikri ona ürpertici gelir. Ancak modern kent şartlarında yalnız yaşamak, kendi kendine vakit geçirmek ve bireyselliğin her şeyden önce geldiğine inanmak, yaşanılan toplumun getirdiği şartlarla doğrudan ilgilidir. Ulrich Beck, yaşadığımız çağı refleksif modernite çağı olarak isimlendirir (Slattery, 2011, 456). Refleksif modernite ya da düşünümsel modernite, çağı ve moderniteyi objektif bir şekilde okuyup onun sadece ekonomi temelli toplumsal bir değişimden çok daha fazlası olduğunu söylemeyi kolaylaştırır. Yani risk toplumu ya da refleksif modernite çağında ortaya çıkan riskler ve bu risklerin sonuçları insanın kendi eliyle oluşturulmuştur. Böylelikle bu riskler ancak bireylerin kendi kararları ve yaşayış şekliyle aşılabilir. Aşılamayacak büyüklükteki risklerden ise kaçınmak gereklidir. Bu kaçınma görmezden gelmeyi ve toplumdan uzaklaşmayı da beraberinde getirir.

Toplumdan uzaklaşma fikri Rönesans'ın bireycilik anlayışıyla gelen kendine düşkün olma, eşsiz ve biriciklik eğilimleriyle ortaya çıkan moderniteyle bağlantılı bir eğilimdir (Simmel, 2015, 211). Ancak modern çağda toplumdan uzaklaşma fiziki değil daha çok zihnen gerçekleşen bir olgudur. Çünkü birey her ne kadar kendini toplumdan ayrı görüp diğerleriyle arasına mesafe koysa da birey olarak göze çarpmak ister (Simmel, 2015, 211). Bu durum bireyselliğin toplumda daha fazla öne çıkmasına sebep olur ve asosyal bireylerden oluşan yeni bir toplum tipi ortaya çıkar. Bu yeni toplum tipinde bireyler birbirlerine yabancıdır, bu sebeple birbirleri için risk taşırlar. Aynı zamanda her birey, diğerinden kendi bireyselliğini ve biricikliğini tanımasını ve kabul etmesini bekler. Mesafe kültürünün oluşması için modern dönemde birbirinin yabancısı olan bireyselliklerin tanınması gerekir.

Modern bireylerin ihtiyaç duyduğu biricikliğin sebebi toplum olma algısının geleneksel dönemden farklı olmasıdır. Bireylerin toplumsallaşma eğilimleri kendi bireyselliklerini hissedebilmek içindir (Svendsen, 2018, 17). Birey, biricik olduğu hissini toplumsallık içinde kaybetmemeye çalışır. Kendini gerçekleştirmek için bir toplumun varlığına ihtiyaç duyan birey, aynı zamanda toplum içinde yalnızlaşma eğilimi gösterir. Çünkü birey kendini ancak toplum içinde ve fakat ona belli bir mesafe alarak gerçekleştirebilir.

Modernleşme ile bireyler arası iletişim *araçsallaşmıştır.* Bir amaç olmaksızın kurulan iletişim modern birey için gereksiz hatta rahatsız edicidir. Bu rahatsızlığın sebebi ise bireyin kendi bireyselliğine ve yalnızlığına olan düşkünlüğü ile açıklanabilir. Giddens, modernleşme ile birlikte yerel, küresel ve gündelik hayatın dönüşümünün bireyi doğrudan etkilediğini savunur (Giddens, 2014, 240). Bu makro düzeydeki risklerden kaçınamayan birey, mikro boyuttaki risklerden mesafe kültürü ile uzaklaşmaya çalışır.

Modern bireycilik düşüncesi bir ideal olarak kalmış, pratikte modern birey bu idealden farklı bir gelişim göstermiştir. Bireysellik, bireyin doğasının biricikliğini fark ettiği bir algıdan çok tek başına var olmayla özdeş bir kavram haline gelmiştir. Bu süreçte bireysellik anlayışı, yalnızlaşmayla pekişir. Birey, yalnızlaşarak toplumun öngörülemeyen risklerinden kendini koruduğu düşüncesini kabullenir. Yalnızlık, modern bireyin sığındığı güvenli bir limandır.

Yalnızlığın psikolojik bir anomali veya sosyal tecrit yönünden çok yeni güven ve risk problemleriyle ilişkisini vurgulayan ve değişen sosyal şartlara ayak uydurmak için yaratılan mesafe kültürünün bir ürünü olduğunu savunan bu çalışma, klasik ve çağdaş sosyal kuramcıların konuyla ilgili açıklamalarının bir sentezine dayanmaktadır.

2 KLASİK SOSYOLOJİK KURAMDA BİREYSELLİK

2.1 Bireyciliğin Ortaya Çıkışı

Birey "toplumu oluşturan ve topluluk içinde bağımsız bir varlığı olan, düşünsel, duygusal içtensel nitelikleri toplum içinde belirlenen insanların her birine"[1] verilen addır. Latince "bölünemez" anlamına gelen bireycilik, İngilizce' ye Fransızca'dan geçmiştir (Watt, 2016, 159). Bireysellik tarih boyunca farklı anlamlarda kullanılarak bugünkü tanımını kazanmıştır. Modern dönemde birey toplumun yaratıcısı statüsündedir. Birey ve bireylik bilinci ideoloji olarak ilk defa Rönesans İtalya'sında ortaya çıkmıştır (Watt, 2016, 159). Rönesans İtalya'sında bireyin üretme kapasitesi bedenle sınırlı tutulmamış, tinsel yönü de vurgulanmıştır.

Rönesans öncesi Batı Avrupa'da insanlar kendilerini içinde bulundukları ırk, budun, topluluk, aile veya loncalara göre tanımlıyorlardı. Bunun benzer şekli Hint kast sisteminde de görülür. Bu yapılara göre kişinin "kendilik" bilinci diğerleriyle paylaştığı değerlere göre belirlenir. Ancak İtalyan aristokrat sınıfı, bireyin öznelliğinde bir dünya ve devlet tasavvuru üretti. İnsanın biricikliği düşüncesini pekiştiren bu anlayışta estetik ve akademik açıdan kişisel bir ün kazanma arzusu vardı (Watt, 2016, 160). "… insanın kendini mükemmelleştirmesinin yüce bir insani amaç olduğu inancını paylaşan ve bu amaca büyük oranda erişen insanları sadece pek az toplum üretmiş… (Watt, 2016, 160)". Dönemin ayrıcalıklı sınıfına dâhil olan aristokratlar da insanın mükemmelliği üzerinde durmuş, öznel yaşamın kural koyucuları haline gelmişlerdir.

Rönesans dönemi entelektüellerinin bireycilik anlayışları seküler bir temele dayanıyordu. Ancak modern kapitalist bireyin oluşumu Reform döneminde belirginlik kazanan Püriten ahlak ile tetiklendi (Watt, 2016, 194). Çünkü Püriten ahlak, bireye toplumsal değil bireysel bir sorumluluk yükler. Bu da kurtuluşun ancak

[1] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=B%C4%B0REY

bireysel başarıyla elde edilebileceği fikrini uyandırdı. Böylelikle birey önceden aile, klan ya da topluluğun kurtuluşunu öncelerken artık kendi kurtuluşuna odaklanmıştı.

Bireyin kendi kendine yetebileceği düşüncesi zamanla bireyin toplumdan ve toplumsal ideallerden uzaklaşmasına yol açar. Hegel, her bireyin kendi başının çaresine bakmasını salt bireyselliğin zedelenmesi olarak görür (Horkheimer, 1998, 186). Çünkü bu durum bireyin siyasetle olan ilişkisini keserek nasıl yönetildiğine ilgisiz kalmasına sebep olur. Hegel'e göre bireye özgü olduğu düşünülen özgürlük, adalet ve vicdan toplumların da özelliğidir. Hegel'in anlayışında birey ve toplum birdir ve toplumsal normlar üzerinde ortak bir etkinliğe sahiplerdir. Hegel, "Gelişmiş birey, gelişmiş bir toplumun ürünüdür. Bireyin kurtuluşu, toplumdan kurtuluş değil toplumun atomlaşmasından kurtuluştur…" diyerek kolektif bir bireycilik anlayışını öne çıkarmıştır (Horkheimer, 1998, 187). Bu toplum ve birey diyalektiğine göre bireyin toplumsuz olursa birey özelliklerine sahip olamayacağı açıktır. Bu aydınlanmanın etkisindeki bir bireycilik anlayışı olduğu için toplumun refahının bireysellikten önce geldiği görülmektedir.

Ebedi yaşama yönelik kaygılar ve ölüm sonrasının belirsizliği modern insanın en büyük trajedisi olmuştur. Modern yaşamın insanı kuşatması onu dünyaya bağlı hale getirir. Hatta bireyselliğinin farkındalığı o kadar yüksektir ki ölümsüz olmanın yollarını arar. Her ne kadar modern toplumda intihar sayısı önceki toplumlara nazaran artmış olsa da birçok intihar bu belirsizliği ortadan kaldırma arzusuna dayanır. Bireyin kendi ölümünün kontrolünü de eline alma isteği, bireysellikle beslenen egonun bir sonucu olarak görülebilir. Bireycilik, tek olma bilincini uyardığı için psikolojide egoizmle kıyaslanır (Watt, 2016, 160). Geleceğini kendi kontrolüne almak isteyen birey, yarattığı seçenekler arasından tercihler yapar. Seçenekler tatminkâr olmadığında kendi varlığına son vermeyi de tercih edebilir. Bu durum bireyin bireyselliğini koruma adına kendinden bile vazgeçebileceğinin göstergesidir.

2.2 19. Yüzyılda Bireycilik Düşüncesi

Sosyoloji, bir disiplin olarak ortaya çıktığından beri beş ana tema üzerinden toplumu incelemeye başladı. Bu beş ana tema; cemaat, otorite, statü, kutsal ve yabancılaşmadır (Nisbet, 2016, 7). Bu beş ana başlık altında yaşanan sosyal dönüşüm doğrudan modern toplumda bireyin dönüşümünü de açıklar.

Birey, geleneksel cemaat yapısı içerisinde bugünkü birey anlayışından çok daha farklı bir tanıma sahiptir. Çünkü cemaat yapısı gelenek tarafından şekillendiği için modern bireyin doğabileceği şartlar yoktur. Cemaat, ortak değerlerin paylaşıldığı, sürekliliğin temsili olan ailelerin ve toplulukların bir araya gelmesiyle oluşan geleneksel bir kurumdur. Cemaatlerde insanlar ortak duygu ve düşünceleri paylaştığı için bireysel düşünce ve çıkar ikinci planda kalır. Dolayısıyla cemaat, modern bireyselleşmenin önündeki bir engel sayılabilir. Bireyselliğin gelişmediği ve serbest girişimin mümkün olmadığı toplumlarda lider konumundaki kişi topluluğun kaderini belirlemekle mükelleftir. Bu bağlamda cemaatlerde otoriteyi sağlayan kişiden insanların ortak paydada buluşmasını sağlamasını beklenir. Ancak hızla değişen toplum, küreselleşen dünya ve karmaşıklaşan ilişkiler ağı cemaatlerin büyümesine, dağılmasına sebep olmuştur. Geleneğe dayalı otorite zayıfladığında paylaşılan değerler azalmış ve cemaatler çözülmeye başlamıştır.

Otorite, bir cemaatin iç düzeni için en önemli etkendir (Nisbet, 2016, 17). Çünkü cemaat, geçerliliğini koruması ve bu iç düzeninin sağlanması için köklerine yani otoriteye bağlı kalmalıdır. Cemaati oluşturan bireylerin statüsü de cemaat ve otoriteyle ilgilidir. Ancak belli bir hiyerarşik düzene sahip cemaat istikrar sağlayabilir. Bu yüzden cemaat, liderinden itibaren yaş ve ailevi öneme göre hiyerarşik bir düzeni içerir. Bu hiyerarşik düzen aynı zamanda cemaat eksenli toplumlarda statünün görünürlüğünü sağlar.

Statü, geleneksel toplumda çeşitli formlarla ortaya çıkar. Bunlardan en önemlisi ve etkilisi yaş ile gelen statüdür. Yaş bir cemaatte geleneği taşıdığı ve tecrübeyi yansıttığı için önemliydi. Yaşlıların özelikle karar verme mekanizmalarında yer almaları sağlıklı ve kalıcı bir topluluğu ayakta tutmak adına vazgeçilmezdi. Statü, kişinin karar mekanizmalarına göre konumuyla doğrudan ilişkilidir. Cemaat düzeninin devamlılığına da hizmet edebilir, düzene karşı da olabilir. Ortak ahlaka karşı olan her şeyin cemaatin kutsalını tehdit ettiği düşünülür. Bu anlayış bireyselliğin gelişmesini engeller. Bununla birlikte geleneğin devamlılığını savunan bir otorite, cemaatin muhafaza edilmesinde etkili olabilir. Otoritelerin genel tavrı ortak ahlakı muhafaza ederek bireylerin topluluktan kopmasını engellemekten yanadır. Modern anlamda bireyselleşmeye tekabül eden ayrılışlar ve geleneğin reddedilmesi otoriteden azat olmak isteyen bireyler için daha kolay olmuştur.

Sosyolojinin bu beş temel inceleme alanının kendi antitezleri olan kavramlar da vardır (Nisbet, 2016, 9). Bu antitezler modernleşme sürecinde otorite, cemaat, statü, kutsal ve yabancılaşmanın yerini alan; iktidar, toplum, sınıf ve profan/kutsal dışı kavramlarıdır. Bu beş kavram modern bireyin cemaatten kopuşundaki süreci takip ederek geçirdiği aşamaları açıklar. Otoritenin yerini alan iktidar, bireye doğrudan yönlendirme yapmadan yönetmeyi vaat eder. Otorite bireyin yaşamında doğrudan etkilidir ve belirli kısıtlamalarla onu cemaatin sınırları içinde tutar. Ancak iktidar, görünürde bireye özgürlüğünü geri vermiş, onu azat etmiştir. Kurallar ve sınırlamalar elbette iktidarda da mevcuttur. Ancak bu sınırlamalar bireye doğrudan dikte edilmez. Bireyselliğini ve özgürlüğünü muhafaza etmesi için gerekliymiş gibi gösterilir.

Cemaatin antitezi olarak görülen toplum ise modern bireyin habitatıdır. Modern bireyin bireyselliğini yaşayabileceği tek yer olarak kabul edilen toplum, cemaatin zıttı olan tüm değerleri içerebilir. Cemaatlerde kutsal ile oluşturulan bir ortak ahlak anlayışı mevcut iken, modern toplumda bireyselliğin korunduğu kutsaldan uzaklaşmış bir ahlak anlayışı mevcuttur. Seküler ahlak bireye kutsala bağlanmadan da kendini gerçekleştirebileceğini vaat eder. Bu vaat bireye özgürlük hissi verir. Ancak modern sistemler, kutsal değerlerden arındırılmış ahlaki düzeni, bireylere toplumsal kural olarak dikte edebilir. Bu durumda özgürlükleri muhafaza etmeye çalışan bireyler kendi içlerine kapanarak yalnız oldukları alanlarda kendilerini gerçekleştirmeye yönelirler.

Ortak ahlâkın zayıflaması sonucu, yabancılaşmış birey profili belirginleşir. 19. yüzyıl entelektüelleri, genellikle, modern endüstriyel toplumun yükselişiyle cemaatlerde yaşanan çözülmenin birey için olumsuz sonuçlar doğuracağını düşünüyorlardı. Çünkü ilerleme ancak paylaşılan ortak ahlak ve değerler ile mümkün olabilirdi. ortak ahlak ise kutsal değerlere ve dini öğretilere bağlı kalmayı gerektiriyordu (Nisbet, 2016). İşin ilginç yanı bireyciliğin tarih sahnesine ilk çıktığında toplumsal ilerlemeye engel teşkil ettiği düşünülmüştür. Bu yüzdendir ki 19. yüzyıldaki fikir akımları içinde, her ne kadar bugünkü okumalar aksini iddia etse de cemaatçiliğin modern hayat içindeki farklı görünümlerini savunanlara sıkça rastlanır. Çünkü toplum ancak birlik halinde kurtuluşa erer düşüncesi hâkimdir.

Modernitenin amentüsüne ters düşen bu bireycilik karşıtlığı içine düşülen ilk paradoks değildir. Fakat cemaate dönüş mümkün olmayacağı için ilerleme misyonu tamamen iktidarın hareketlerine bağlı hale gelmiştir. İdeoloji olarak liberalizmi

benimseyen iktidar ise ilerleme vaadiyle kitlesel toplulukları yönlendirmeye başlar. 19. yüzyılda toplumsal tabakalar arasındaki statü eşitsizliğini gidermek için oluşturulan liberal ideoloji, ekonomide özgür girişimin önünü açtı. Liberallik bireyin kişisel haklarını gözetiyor ve ona özgürlüğü sunarak bireyselliğin güçlenmesini sağlıyordu.

Genelde bireycilik ile bağdaştırılan liberalizm düşüncesinin temel özelliği bireye adanmış olmasıdır (Nisbet, 2016, 12). "Birey için özgürlüğün ancak dini ve geleneksel bağlardan kurtulmasıyla mümkün olabileceğini savunan liberal düşünce, cemaat yapısının bireyin kapasitesini kısıtladığını iddia ediyordu (Nisbet, 2016, 15). Bireyciliği savunan liberal kanat, liberalliğin bulunmadığı geleneksel toplumda birey ve birey özgürlüğünden söz edilemeyeceğini iddia ediyordu. Çünkü cemaatin doğası gereği bireyi geri planda bırakması, toplumun ilerlemesine engel olarak görülüyordu. Modern liberal bireysellik savunucularına göre liberallik bireyi bu kısıtlılık halinden kurtararak daha özgür ve ilerlemeci bir toplum yaratacaktı. Ancak Tocqueville, Weber, Marx, Durkheim ve Simmel gibi düşünürler için modern liberal düşünce, bireye vaat ettiği özgürlüğü getirmedi. Dahası bireycilik daha önce benzerine rastlanmamış kurumların oluşmasına sebep olarak bireyi özgürleştirmekten ziyade daha önce aşina olmadığı bir dizi kurallar ve kısıtlamalara tabi tuttu. Bu sebeple cemaatin kaybı modern dönemde insanların hayatına giren birçok yeni sorunun çıkış noktası olarak kabul edildi. Bu kabule göre eğer cemaat yapısı muhafaza edilseydi ve bireysellik ön plana çıkarılmasaydı bugünkü modern toplum ve sorunları olmayacaktı. Aslında modernlik projesiyle tasarlanan toplum, cemaatin işleyiş şeklinin geliştirilmiş haliydi. Ancak bu öngörünün zayıflığı ve kontrol edilemeyen teknolojik gelişmeler, modernlik projesinin müphemliğe doğru yol almasına sebep olur. "Olasılıkların sonsuz kalabilmesi için hiçbirinin değişmez gerçekliğe dönüşüp katılaşmasına izin vermemek gerekir… Görünürde sonsuz sayıda seçenek içinde yaşadığımız için sıradanlaşma özgürlüğünü tadarız (Bauman,2017, 103)". Yeni gelişmeler her zaman olumlu karşılanmasa da modern toplumda proje ve ideolojilerin manipüle edilerek şartlara göre yeniden şekillendirilmesi kaçınılmazdır.

Liberal düşünce zamanla rotasından şaştığı gerekçesiyle eleştiri almaya başlar. Liberalliğin vaat ettiği özgürlük, demokrasi kisvesi altında yok edilerek toplum bireye indirgenir. Toplumun bireye indirgemesi ona seçme ve seçilme hakkının sunulmasıyla başlamış ancak bu durum ideolojilerle manipüle edilerek birey aslında tutsak edilmiştir. Birey özgür olmalıydı ve bu özgürlüğe engel teşkil edecek yönetim

şekli yeniden düzenlenmeliydi. "Öyle görünüyor ki liberallerle cemaatçiler arasındaki süregiden çekişme, insan doğasıyla değil, politikayla ilgilidir (Bauman, 2017, 245)". Liberal düşüncenin bireysellik vurgusu kendi kendine yeten birey tasavvurunu yüceltmekten çok, daha yönetilebilir bir toplum için bireyi cemaat bağlarının dışına çıkarmaktır.

"Bireycilik" 19. yüzyılda kullanılmaya başlanmış bir kavramdır (Lukes, 1995, 12). Sanayi devriminden sonra artan kentleşme cemaat bağlarından uzaklaşmayı beraberinde getirmiştir. İlk olarak Fransa'da (*individualisme)* bireysellik düşüncesi, Ortaçağ anlayışıyla beslenen tutucu düşüncelere karşı tepki olarak kullanılmıştır. Çünkü Fransa'da 19. yüzyılda bireylerin geçici ulusların ise kalıcı olduğu düşüncesi hâkimdi. (Lukes, 1995, 13). Bireyin tek başına bir değerinin olmadığı düşüncesinin hâkim olması ulus devlete verilen önemin göstergesidir. Ancak ulus devletin yükselişiyle birlikte bireyciliğin de yükselişe geçmesi şaşırtıcıdır. Bunun sebebi pek tabi cemaat bağlarının ulus devlette yerinin olmamasıyla alakalıdır. Elbette bireyler doğar, yaşar ve ölür. Ancak kurulan kalıcı bir ulusun devamlılığı bireylerin birliktelik bilinciyle sağlanır. Rönesans düşüncesinin savunduğu bireyin yüceliği, ulusun kalıcılığı karşısında anlamsız bir düşünceydi. Bireyin aklı ve iradesi, kilise ve diğer devlet kurumlarına karşı bir tehdit unsuruydu. Bu sebeple bireycilik mevcut ulus devlet ideolojisine ters düşmekteydi (Lukes, 1995, 14). Dolayısıyla ulus-devlet çağında bireyselliğin yükselişiyle bireyciliğin eleştirisi aynı sürecin ürünüydü.

Özetle 19. yüzyıl Fransasında bireycilik, olumsuz anlamda bir başına olmakla eş anlamlıydı. Bunun nedeni daha bozulmaya başlamamış cemaat bağlarının kaybedilmek istenmemesidir. Bireyciliğin yayılması siyasi açıdan ulus devletin çıkarlarına aykırı görünüyordu. Bireycilik düşüncesi olası bir savaş durumunda ülkenin milliyetçi duygularının ve toplum olma bilincinin uyanmasına engel olabilirdi. Kültürel açıdan da bireycilik Fransız Devrimi'nin amacıyla çelişiyordu. Ancak birlik ve beraberlik bilinci olan bir toplumda devrimin canlılığı korunabilirdi. Birey olma bilincinin bu duyguyu körelttiğini ve devrimin devamlılığına engel olacağı düşüncesi, bireyciliğe karşı koyan bir tutum sergilenmesine sebep oldu.

Batı Avrupa'nın aksine Amerikan bireycilik anlayışı bu üç ana paradigmanın tersi yönünde şekillenmiştir. Amerika'da sosyalist geleneğin yokluğu Amerika'nın bireycilik kavramının kendine has bir şekilde oluşmasına sebep olduğu söylenebilir. Buna göre Amerikan bireyciliği, liberal demokrasi ve kapitalizm zemininde şekillenmiştir. Amerikan bireyciliğinin kendine has ismi olan Amerikan rüyası,

özgürlük anlayışı ile birlikte bireyselliğin sloganıdır. Amerika'da bireyciliğin Batı Avrupa'dan farklı şekillenmesindeki en önemli neden, Avrupa'dan farklı olarak kendiliğinden toplanmış, eşit bireysel hakları savunan ve bireysel özgürlük ilkesi altında sınırlı hükümet yetkisiyle oluşturulmuş bir toplum olmasıdır (Lukes, 1995, 42). Amerika feodal bir geçmişi olmadığı için de Avrupa'dan ayrılır. Amerikan bireyciliğinin olumlu ve popüler olmasının sebebi de budur. Amerikan bireyciliği genellikle özgürlük ve özgür irade ile özdeşleştirilir. Amerikan tarzı bireysellik tarihselliği açısından Avrupa bireyselliğinden ayrışsa da küreselleşen dünya etkisiyle benzer bireysellik tecrübeleriyle sonuçlanmıştır. İkinci bölümde bahsedilecek olan içe yönelimli toplumun ortaya çıkmasında Amerikan bireyselliği önemli rol oynar. Bu bireysellik şu an Amerikan rüyası adı verilen çekirdek aile yapısının bel kemiğini oluşturarak mesafe kültürünün temelini atar.

Sonuç olarak küreselleşen toplumda bireysellik ve bireycilik de aynı potada eriyerek tek tipleşti. Birey olgusu ve bireysellik tarihin her evresinde bulunur. Ancak bugün bireysellik denildiğinde akla sadece modern dönemin gelmesinin sebebi, bu süreçte bireyin toplumsal değişimin her adımına şahit olmasıdır. Toplum değişirken tekil olarak bireyler bu değişimden etkilenmiştir. Avrupa tarihinde daha önce görülmeyen bu değişiklikler, ilk ve ortaçağ bireyselliği ile modern bireysellik anlayışları karşılaştırılarak daha net anlaşılabilir.

Bireysellik, halk yani burjuva ve aristokrasi dışındaki insanlara tanıtılırken kullanılan slogan "özgürleşme" idi. Ancak gelenekten arındırılmış bir toplumda birey ve toplum arasında dolaysız bir iletişim olduğu iddiası toplumsal krizlerin boyutlarının birey merkezli olmasıyla sonuçlandı. Bu krizler aşılamadığında ise toplumdan izole olmuş, ayrık ve toplum bilincini yitirmiş bireyler modern toplumun birey tipolojisini oluşturdu. Modern birey iddiasının amentüsü olarak sunulan özgürleşme, sadece birey ve gelenek arasında bir ayrım yapmadı, birey-birey ayrışmalarında da etkili oldu.

2.3 Klasik Sosyolojik Kuramda Bireyselliğin Oluşumu ve Cemaatin Kaybı

Bu bölümde beş başlık altında klasik sosyolojik kuramcıların temel toplumsal analizleri anlatılacaktır. Modern toplumda cemaat bağlarının kaybı modern bireyin karakterini oluşturur. Modern bireysellik bağımsız olma, özgürlük, özgür irade, kolektif geleneğin zayıflamasıyla şekillenir. Liberal düşünceyle de ulus devletin vatandaşının özelliği haline gelir. Cemaat eksenli toplumda yetişen bireyden modern

toplum bireyini ayıran en önemli özellik, modern bireyin geleneğin getirdiği bağlardan ve ilişkilerden bağımsız olmasıdır. Bu bağımsızlık bireye özgürlük getirse de, modern toplumsal risklerle tek başına yüzleşmesine sebep olur.

2.3.1 Karl Marx: Kapitalist Toplumda Birey ve Yabancılaşma

Marx'a göre insanın doğası ile toplumsal değişiklikler arasında diyalektik bir ilişki vardır. Buna göre mevcut toplum yapısı insan ilişkilerini etkileyerek bu doğayı değiştirebilir (Ritzer, 2014, 162). Feodal düzenden kapitalizme geçiş ile toplum yapısı değişir ve bu toplum yeni üretim biçimine göre şekillenir. Burjuvazi mülkiyetin dağınıklığına son vererek feodal toplumun doğal ilişkilerini yok etmiştir (Marx, 2019, 54). Üretimin merkezileştirilmesi, ekonomiye bağımlılığın artmasına yol açarak bireylerin birbirine bağımlılığını ekonomik çıkarlara indirger. Feodal toplumda doğal efendilerine bağlı olan insanlar, burjuvazinin üretim ve tüketim bandında sadece paraya dayalı ilişkilere sahip olmuştur. Dahası kişisel saygınlık ticaret özgürlüğüne indirgenerek bireye bunun dışında sahip olabileceği bir özgürlük bırakmamıştır. "…bunları bir araya getiren ve ilişki içerisine sokan tek güç, bencillik, kazanç, ve özel kişisel çıkardır. Herkes yalnız kendini düşünür, kimse geri kalana kulak asmaz, ve böyle yaptıkları için de, şeylerin önceden düzenlenmiş uyumu gereği ya da kâdiri mutlak ve takdiri ilâhi ile hepsi de, herkesin mutluluğu ve yararı adına, kendi karşılıklı çıkarları adına elbirliği ile çalışırlar (Marx, 2003, 164)". Burjuvazinin feodal düzeni yıkıp yerine kendi toplum düzenini getirdikten sonra insanlar arası ilişkilerde eskiye dönüşün yolları kapanmıştır. Çünkü burjuvazi durmadan çalışan, yeniden üreten ve yeninin eskimeden ortadan kaldırıldığı yaşam tarzını dikte eder. " Katı olan her şey buharlaşıp havaya karışıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor ve sonunda insanlar kendi hayatlarının gerçek koşullarıyla ve diğer insanlarla ilişkileriyle yüzleşmeye zorlanıyorlar (Marx, 2019, 39)"

Geleneksel dönemde emek, insanın gereksinimlerini gidermek için bir araçtı. Kapitalist üretim tarzının benimsendiği dönemde ise üretim amaç haline gelince emek satın alınabilir bir metaya dönüştü. Bu dönüşüm toplumsal ilişkileri de etkiledi. Modern bireyin ortaya çıkışı da emeğin satın alınabilir niteliği ile ilgilidir. İnsani olan her şey metalaşmış, satın alınabilir hale gelmiş ve yeniden üretim çarkına yerleşmiştir. Böylece cemaat bağlarının hakim olduğu düzenin yerini ilişkilerin sürekli yeniden tanımlandığı, kalıcı bağların bulunmadığı ekonomik çıkarların hakim olduğu bir toplum tipi alır. Toplumun hem öznesi hem de nesnesi haline gelen

bireyin bilinci körelerek kendine, topluma ve emeğine yabancılaşır hale gelir. "Kapitalist sistemde insan kendi doğasına yabancılaşmasıyla, hem kendi emeğine hem üretim sürecine hem de sosyal ilişkilerine karşı yabancılaşır" (Marx, 2014, 32). İnsan doğası ve emek arasındaki doğal ilişki kapitalizm tarafından engellenerek bireyin ürettiği mala, kendine ve toplumsal ilişkilere yabancılaşması sağlanır. Kapitalizm bireyi kendine, topluma ve ürettiği mala yabancılaştırarak insani ilişkileri, aileyi ve bireyi dönüştürür. Bu dönüşüm bireyi kendi potansiyelinden uzaklaştırır. İnsani yönleri yabancılaşmış bireyler toplumsal ilişkilerinde de mesafeli ve soğuk olmaya başlar. "İnsan üretirken yalnız değildir. Sosyalleşerek üretir ve ürettikçe "sosyal tarihsel" özelliğini sürdürür (Marx, 2014, 71)." Ancak işçiler üretirken rekabete zorlanarak aralarındaki bu mesafe kişiler arası düşmanlığa dönüşebilir (Ritzer, 2014, 166). Kapitalist üretimde işyeri işçi için potansiyeline yabancılaştığı yerdir. Çünkü bireylerin emeği makinelere bağlanarak bilinç uyuşturulmuştur. Bu durum insan ilişkilerinin de mekanikleşmesine sebep olur. Bilinci uyuşan birey diğer insanlarla birlikte kendi doğasından da uzaklaşmış, üretim bandında otomatik işleyen dişliden farksız hale gelmiştir. Marx'ın tarih analizinde yabancılaşma duygusunun en net görüldüğü ekonomik sistem kapitalizmdir (Nisbet, 2016, 392). Çünkü kapitalist üretim tarzı insanın doğasına aykırı bir şekilde işleyerek onun bilincini köreltir. İşverenler, işçilerinin yaptıkları işe yabancılaşmasını ister. Çünkü işçi üretim sürecine ne kadar uzak olursa yaptığı işin ağırlığının farkında olmadan yaptığı işe odaklanır. Zamanla yaptığı işe yabancılaşan işçi rahatlama ve dinlenme arayışı içine girer. İşten arta kalan zaman diliminde bu rahatlama arayışı, kontrol edebileceği bir şeyler arayışına girmesine neden olur. Bu arayışını yeme-içme ve benzeri tüketim davranışlarına yönelerek bastırır. İşçinin bu rahatlama arayışı öncelikle kaçışa ve sonuç itibariyle de özel hayat kavramının ortaya çıkmasına sebep olur. Kapitalist düzen, bireylere kendilerine yabancılaştıkları bir üretim mekanizmasında yer almayı dayatır.

Kapitalizm bireye bir gün zengin olabileceği, istediği evi alabileceği umudu verir. Bu umuda bağlanan birey "hayalci" bir yapıya bürünür. Mevcut üretim şekli bireyin bu ruh halini besleyecek hayaller aşılayarak sistemi korur. Öte yandan bireyi sürekli tüketime teşvik eder. Sistem çalışmaya devam ettikçe birey, döngünün ötesinde hissetmek için hayal kurar, fakat bu durum onu içinde bulunduğu sisteme yabancılaştırır ve döngüyü kırmasına engel olur.

Bireyin diğerleriyle arasındaki ilişkinin boyutu ekonomik çıkarlara indirgenince, yaşadığı topluma yabancılaşması kaçınılmazdır. Bu yabancılaşma bireyselliği arttırdıkça toplum olma bilincini köreltir. Cemaat toplumlarında insanlar arası ilişkiler statüye, saygınlığa ve ailevi bağlara bağlıyken kapitalist toplumda bu ilişkilerin boyutu parasal ilişkilerle sınırlanır. Marx, modern bireyin oluşum sürecinde feodal bağların kaybını ve bireyin yabancılaşmasını üretim ilişkilerinin değişimiyle açıklar. Bu üretim şekline bağlı insani ilişkilerin lağvedilmesiyle cemaat bağlarına geri dönüş mümkün görülmektedir. Ancak modern toplumda sabit hiçbir şeyin olmaması, sistemin kemikleşmeden değişmesi ve yeniden üretilmesi eski insani ilişkilere dönüş ihtimalini ortadan kaldırır. Sonuç olarak değişen toplumda bireyin kendine yabancılaşması, insanlarla olan ilişkisini etkileyerek modern toplumsal düzenin oluşmasını sağlar. Trajik olan ise cemaat bağlarına aşina olan bireyler kendi insan ilişkileri ve modern toplum ilişkileri arasında karşılaştırma yapabiliyorlarken, modern toplum ilişkilerinden başka ilişkileri deneyimleyememiş bireyler bu ilişkileri yüzeysel yaşamaya mahkumdurlar.

2.3.2 Emile Durkheim: Organik Dayanışma Toplumunda Birey

Durkheim'a göre bireylerin eylemlerinin amaçları mevcut toplumun çizdiği çerçeve içinde gerçekleşir (Ritzer, 2014, 198). Modern toplumda bireyler farklı iş alanlarında belirli bir uzmanlaşmayı gerektiren işlerde çalışırlar. Durkheim'ın organik dayanışma olarak adlandırdığı bu toplumsal örgütlenmede bireyler hizmet alabilmek için birbirlerine muhtaçtır. Aralarında duygusal bir ilişki veya akrabalık bağı olmayan birçok insanı bir araya getiren organik iş bölümü, toplumu bir arada tutar. Bireyselliğin arttığı modern toplumda bu iş bölümünün birleştirici yönü önemlidir. Mekanik dayanışmada paylaşılan normlar ve inançlar kolektif bilinci güçlendirir. "İnanca dayalı toplumda, toplum bireyin güçsüzlüğü oranında güçlüdür (Durkheim, 2016, 123)." Bireysel güçsüzlük sebebiyle toplumsal güce duyulan inancı artar, toplumsal bağlar ve kolektif bilinç güçlenir. Organik dayanışmada ise bireylerin birbirine olan gereksinimleri zayıf bir kolektif bilinç oluşturur. Kolektif bilincin güçlendirilmesi ise iş bölümünün çeşitlenmesi ve bireylerin temel ihtiyaçlarını gidermek için birbirlerine gereksinim duymasıyla mümkün olur. "Çok belirlenmiş bir amacımız olmadığında çok fazla sadık kalmayız (Durkheim, 2016, 152)." Modern toplumda belirli bir amacı olan bireyler bu amaca sadık kalarak toplumsal bütünlüğün de korunmasını sağlarlar. Durkheim temelinde hümanizmi

barındıran bireyselliğe karşı değildir, ancak faydacılığa ve egoizme kayan bir bireycilik toplumsal bütünlük için tehdittir (Esgin, 2018, 38). Toplumsal bütünlüğü tehdit edici bireycilik genellikle normların eksikliği veya yokluğuyla oluşur. Organik toplumda bireyler arası dayanışma ekonomik çıkar ilişkileriyle alakalı olduğu için sosyal normlara uyma zorunlu hale gelir. Çünkü birey en temel insani ihtiyaçları için diğerlerine muhtaçtır. Bu muhtaçlık durumu mekanik toplumda görülmez çünkü bireyler duygusal yönden bağımlı oldukları insanlarla istedikleri zaman alışveriş yapma özgürlüğüne sahiptirler. Alışveriş yapmadıklarında da ev ve iş yeri ayrı kurumlar olmadığı için kendi temel insani ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumdadırlar. Bu tip bir toplum içinde doğan birey, kendi bireyselliğini geleneğin ve aile yapısının içinde öğrenir. Modern toplumda görülen organik dayanışmada ise bireyler bireyselliklerini muhafaza edebilme adına sosyal normlara bağlı kalmak zorundadırlar.

Modern toplumda geleneksel toplumda olduğu gibi belirli bir ahlak sisteminin olması önemlidir. Çünkü ahlaki kodlar ortak bilinci ayakta tutarak toplumun varlığını sürdürmesinde yardımcı olur. Durkheim'a göre insan toplumlarını hayvanlardan ayıran en önemli nokta, toplumlarda ahlaki kodların bulunmasıdır (Durkheim, 2017, 164). Bu kodlar olmasaydı, insanlar kendi bireysel tutkuları ve hayvani içgüdüleri tarafından yönetilirlerdi. Ahlaki kodlara uymayı reddeden birey, kendi arzusunu toplumsal birliğin üstünde tutmaya meyleder. Durkheim için bu bireysel arzular toplumun bir beden gibi işlemesinin önündeki engeldir (Durkheim, 2017, 34). Durkheim'ın anomi olarak nitelendirdiği bu toplumsal normlardan kopuş geçici bir sorundur. Ancak organik dayanışma biçimi bireyselliği arttırarak bireyler arası mesafeli ilişkilerin oluşmasına olanak sağlar. Gayrişahsi bağlarla birbirine bağlanan insanlar duygusal bağların yokluğundan dolayı birbirlerine mesafelidir. Ancak aşırı uzmanlaşmanın olduğu organik dayanışmada bireyler işbölümüne dahil olmadan, dolayısıyla diğerleriyle birlikte olmadan yaşayamaz. Duygusal bağların yokluğu mesafeyi bu mesafe de yalnızlaşmayı oluştururken bireyler ahlaki kodlar ile beraber yaşamayı sürdürürler.

Durkheim için dayanışma biçimlerinin şeklinden çok toplumsal bütünlüğü sağlayan toplumsal ahlaki kodlar önemlidir (Slattery, 2011, 122). Bu kodlar mevcut toplumu bir arada tutuyor ve onu koruyor olmalıdır. Bu yönüyle organik dayanışmanın hakim olduğu modern toplumda bireysellik, mekanik topluma göre daha gelişmiştir. Çünkü organik dayanışmanın hakim olduğu toplumda bireyler

birbirlerine duygusal bağlılık hissetmeden sadece kendi bireyselliklerini ve temel insani ihtiyaçlarını karşılamak için sözü geçen ahlaki kurallara bağlı kalırlar. Bu onların bireyselliklerini geliştirmelerine yardımcı olurken mekanik dayanışmanın dayattığı gelenekten de özgür kılar. Mekanik dayanışmanın hakim olduğu geleneksel toplumda bireyler, bireyselliklerini geleneğe bağlı olarak ve cemaat bağlarının gerektirdiği şekilde oluştururlar. Temel insani ihtiyaçlar yönünden kendilerine yetseler de mevcut ahlaki kodlar modern toplumdaki gibi bir bireysellik oluşturmalarına olanak tanımaz. Bu nedenle organik dayanışmanın olduğu modern toplumda insani ilişkiler daha mesafeli ancak daha dinamiktir.

2.3.3 Ferdinand Tönnies: Cemaat ve Cemiyet İçinde Birey

Ferdinand Tönnies, geleneksel topluluğu ve modern toplumu 'cemaat' ve 'cemiyet' kavramlarını kullanarak birbirinden ayırır (Slattery, 2011, 61). Cemaatte insanlar içinde doğdukları gruba aidiyet hissederler. Bu aidiyet doğuştan gelir ve akrabalık ilişkileriyle sağlamlaştırılır. "İnsanlar toplulukta doğumlarından itibaren iyisiyle kötüsüyle kendilerini halkıyla bağlanmış ve birleşmiş hissederler (Tönnies, 2019, 34)". Tönnies bu bağlılığı aile bireyleri arasındaki içgüdüye dayalı birebir ilişkilere benzetir. Anne ile çocuğun arasındaki bağ annenin çocuğuna karşılıksız sevgisiyle güçlenir (Tönnies, 2019, 42). Yani birey doğduğu toplulukla içgüdüsel bir bağ kurar. Bu topluluk dağılsa da anne ile evladın ilişkileri gibi bu görünmez bağ daima mevcuttur.

Geleneksel toplulukta bireyleri bu aidiyet duygusu bir arada tutar. Bireyler ekonomik ve zirai ihtiyaçları için birbirine muhtaç değillerdir. Ancak ait hissetme açısından yaşadıkları topluluğa bağımlı hissederler. Aynı zamanda hayat tarzının homojen olduğu, coğrafi hareketlerin kısıtlı ölçülerde yaşandığı, örgütlenmenin dine ve kültüre göre belirlendiği bu topluluklarda aile kurumu önem kazanmıştır. Aynı zamanda din ya da kilise merkezli topluluklar oldukları için ahlak kuralları ve toplumsal değerler de dini normlara dayanır. Bu tip topluluklarda bireyler birbirlerini tanır, evlilik yoluyla da kan bağlarını pekiştirirler. Aynı zamanda akrabalarla yoğun bağlar kurulur. Kişiler arası ilişkiler doğal, duygusal ve yoğundur. İlişkiler kalıcıdır ve topluluğu terk etmek zordur. Bu topluluklarda ilişkiler kan bağı, akrabalık ve evlilikle şekillendiği için bireyler, birbirleri arasına mesafe koyma ihtiyacı duymaz.

Cemaat, kırdan kente göçle tamamen yok olan bir yapı değildir. Aksine cemaat yapısı kent hayatına uyum sağlanmasında yardımcı olur. Kente göçen aileler

öncelikle göçmenlerin yaşadığı bölgelere giderler. Bu tür bir cemaatleşme ise komşuluk ekseninde oluşur (Slattery, 2011, 63). Ancak bu cemaat, geleneksel topluluklarda olduğu gibi doğal bir seyir takip etmez, modern toplumda acil ihtiyaçlardan dolayı oluşturulan bir cemaatleşme türüdür. Bu tür cemaatleşmeleri kuran motivasyon ana cemaatten ayrılma ve modern kent yaşamına bireyin uyum sürecinde yaşanan yalnızlık duygusudur. Kırdan kente göçen insan kendini kente ait hissetmediği gibi eski cemaatinden de gitgide uzaklaşır. Bu geçiş sürecinde yaşanan yalnızlık, yabancılaşma eğilimini de beraberinde getirir.

Cemaat eksenli geleneksel toplumlarda birey büyük bir ailenin içine doğar. Bu büyük aile doğumdan ölüme kadar hayatının her alanında etkin ve etkilidir. Bir aile üyesinin hayatı hakkındaki seçimleri genelde aile meclisinde babanın ya da en yaşlı erkek üyenin kararına bağlıdır. Bu yüzden cemaat eksenli geleneksel topluluk içine doğan bireyin, tek başınalık ve yalnızlık gibi kavramları öğrenmesi zor olabilir. Aile genelde bütün akrabaları kapsar ve bazen tüm köyü içine alır. Bu yüzden bireyler, cemaatin bütün üyelerinin tepkilerini göz önünde bulundurarak hareket eder.

Tönnies sanayileşmeden sonra ortaya çıkan toplum biçimini 'gesselschaft' yani cemiyet toplumu olarak adlandırır (Slattery, 2011, 60). Cemiyette, kişiler arası bağlar grup eksenli değil, bireyin kendi iradesine bağlı oluşur (Slattery, 2011, 61). Bu toplum yapısında, bürokrasi ve hiyerarşi toplumun düzeni için gerekli kurumlardır. Bireysel başarı ön plandadır ve toplumla duygusal değil profesyonel yollardan bağ kurulur. Modern cemiyet insanı belli bir amaç etrafında toplanır ve bu amaca ulaşıldığında yeni arayışlara girer. Cemiyet toplumunun her üyesi belirli bir işte uzmanlaşmış olduğu için biriciklik hissiyatıyla hareket eder. Bireysel çıkarlar genellikle toplumun çıkarından üstündür (Tönnies, 2019, 121). Kişiler, kendilerini gruptan bağımsız algılar ve bireyselleşmelerini toplumun önünde tutarlar. Bireysellik, kimseye bağımlı olmamanın doğurduğu bir sonuç olarak görülür. Bireysellik duygusu zamanla bireyi cemiyetten uzaklaştırır ve aidiyet bağlarının zayıflamasına sebep olur. Modern toplumda insanlar bireysel çıkarlarını önceledikleri için yalnızlık doğal bir sonuç olarak ortaya çıkar. Ancak bireysellik her zaman yalnızlıkla sonuçlanmayabilir. Mesafe kültürünü oluşturmaya başlayan toplum ve modern yaşam koşullarına alışan birey, yalnızlaşma durumunu kanıksar.

Yalnızlık, Tönnies'in cemiyet toplumu açıklamasında doğal bir oluşum gibi görülebilir. Çünkü modern cemiyet hayatının bir sonucudur. Cemaat eksenli topluluklarda yaşanan bağlılık şekli, cemiyette bilinmediği için birey kendini

toplumu tamamlayan bir yapboz parçası olarak görür. Bu parçanın sınırları ve tamamladığı bölge belli olduğu için bütünün gidişatı parçayı etkilemez. Bununla birlikte parçanın gidişatı genel çerçeveyi etkiler. Her parça eşsiz ve biricik olduğu için toplum onlara ihtiyaç duyar. Ancak parçanın bütüne ihtiyaç duyması için bir sebep yokmuş gibi görünür. Bu yüzden modern birey içinde yaşadığı toplum olmadan da yaşayabileceğini düşünür. Bu düşünce cemiyetin bir gün dağılabileceği riskiyle birleşerek bireyleri ilişkilerinde belli bir mesafeyi korumasıyla sonuçlanır.

2.3.4 Max Weber ve Rasyonalitenin Demir Kafesi İçine Hapsolmuş Birey

Bürokratik sistemler toplumda rasyonelleşmiş prosedürlerle hiyerarşik bir organizasyon kurar. Bu sistemin amacı büyük çaplı örgütsel faaliyetleri rasyonel bir şekilde organize ederek verimliliğin arttırılmasıdır. Her örgütsel faaliyet daha büyük bir organizasyon biçimi olan devlete eklemlenir. Devletin hakim üretim şekli ister kapitalizm ister komünizm olsun, kişisellikten kurtulmak için bürokratik organizasyonlara ihtiyaç duyar (Slaterry, 2011, 42). Devlet kurumları kendi içinde hiyerarşik bir organizasyon kurarak, kişisel menfaatlerden, rızadan ve insani duygulardan sıyrılarak üslerinin emirlerine uyarlar.

Bu hiyerarşik düzende önemli olan bireyin statüsüdür. Statünün öneminin artması bireyciliğe verilen önemin de artmasına sebep olur. Modernleşme bireye özgürlük vaat ederken onu para ve statünün hayati öneme sahip olduğu bir yaşam tarzına mahkûm eder. Bu durum toplumsal ilişkilere de yansır ve karmaşık ilişkiler ağıyla örülen bir toplum oluşur. Çünkü birey, herkesin kendi önceliklerini önemsediğinin farkındadır. Rasyonelleşmenin kamusal hayatla birlikte gündelik yaşamın her alanında etkin hale gelmesi, tıpkı bir devlet dairesinde olduğu gibi topluma soğuk ve duygulardan arınmış ilişkiler ağı hakim olmasına sebep olur. Böylece aile ve topluluk bağlarını ayakta tutan geleneksel değerler geri planda kalır, verimlilik ve belli amaçlar doğrultusunda yapılan hamleler öne çıkar. Rasyonelleşmenin başat amacı verimlilik olduğu için bireyin kendini özgürce gerçekleştirebilmesi zorlaşır. Böylelikle zayıflayan toplumsal ilişkiler içinde birey yalnızlaşır. Güven duygusu, zayıflayan ilişkiler içinde eridikçe insanlar arası mesafe gitgide açılır. Rasyonel sistemler içinde görünür hale gelen mesafe kültürü, bireyi ilişkilerini akılcı bir zeminde kurmaya zorlar.

Rasyonelleşme; devlet kurumlarında, özel sektörde ve gündelik yaşamda amaca giden yolların kısa ve en verimli olanının tercih edilmesi demektir. Weber'e

göre modern toplumun karakteri akılcı, mantıklı ve organize olmasıdır (Slaterry, 2011, 81). Kapitalist modernleşmeyle gelen rasyonelleşmenin geleneksel toplumu dönüştürmesi her bireyin statü sahibi olabileceği düşüncesiyle başlar. Weber, geleneği terk ederek kente çalışmaya gelen işçilerin atalarından güvenli statü ilişkilerini miras alabilecekken, köylü işçilerin statü peşinde koşmalarını statünün elde edilebilir olmasına bağlar (Weber, 1999, 31). Birey, köyünde kendine miras kalan statüye razı olmaktansa, kendi benlik bilincini elde ederek toplumda hak ettiği yeri kazanmak için bireysel iradesini kullanır. Böylelikle kültür ve kültürün egemen olduğu tüm ilişkiler, statü yönelimli toplumun amaçlarına göre şekillenerek özünü kaybeder (Weber, 1999, 32).

Modernleşme ile insanların hayatında yer edinen yaşamın her alanında rasyonelleşme; kadim dini değerleri, müziği, sanatı, otoriteyi hatta savaşı bile etkiler. Toplumun her boyutuna sızar ve bireyin algılarını da yeniden şekillendirir. Birey, rasyonelleştikçe kendini statüsüyle tanımlamaya başlar. (Weber, 1999, 44). Böylelikle rasyonalizasyon, sadece ekonomi, kültür ya da devlet organlarını değil bireyin ilişkilerini ve zihnini ele geçirir. Weber'e göre rasyonelleşme, beslendiği geleneksel toplum organları ve kültürüyle bireye zihnini özgürleştirmesinde yardımcı oluyordu (Weber, 1999, 23). Ancak Weber'in büyü yitimiyle ilişkilendirdiği hesaplanabilirlik ve araçsal akla dayalı rasyonalite anlam kaybına yol açarak özgürleştirici olmaktan çok toplumu makineleştirici ve parçalayıcı bir nitelik kazanır. Böylece geleceğin modern toplumu Weber'in öngördüğü üzere bürokrasiler gibi ruhsuz ve inancını yitirmiş olacaktır. Modern toplum, bireyi bürokrasinin kuşatıcı sistemleriyle bir demir kafese hapseder (Slattery, 2011, 210).

Weber'e göre insanların eylemleri yaşadıkları toplumla uyumluluk gösterir (Weber, 1999, 24). Ona göre amaç rasyonel ve değer rasyonel olmak üzere iki eylem tipi vardır. Değer rasyonel eylem tipiyle güdülenen insanlar, eylemlerini genellikle mensup oldukları dine veya kültüre göre gerçekleştirirler. Amaç rasyonel eylem ise değer rasyonel eylemin yavaş yavaş yok olmasıyla beraber ortaya çıkan modern topluma has bir eylem tipidir. Değer rasyonel eylem (wertrational) kökeninde dinsel inanışlarla ya da kültürle güdülenen amaçların olduğu eylem tipidir ve amaç değil, değer kaygısı güder. Amaç rasyonel eylem (zweckrational) ya da amaç yönelimli eylem, belirli verimlilik kodlarının hesaplanmasıyla amaca giden en kısa yolun bulunmasını hedefler. Değer rasyonel eylem zamanla amaç rasyonel eyleme dönüşebilir. Değer rasyonel eylemin amaç rasyonel eyleme dönüşmesinin en

gözlenebilir örneği Protestanlığın kurtuluş doktrinidir. Bu doktrine göre, kulun cennete veya cehenneme gideceği doğum ile gelen kaderde gizlidir (Weber, 1999, 80). Bu gizem dünya yaşamında saklıdır ve birey cennete gidip gidemeyeceğini dünya yaşamına göre değerlendirir. Kişi yaşamı boyunca Tanrı tarafından seçilmiş olduğuna dair işaretler arar. Bu yüzden ekonomik açıdan başarılı olmak tanrı tarafından seçilmiş olmanın en büyük işareti olarak görülür. Kurtuluş anlayışı, semavi dinlerde o dine mensup olanların cemaatçe ulaşacağı bir mertebe olarak görülür. Ancak bireysel kurtuluş anlayışının öne çıkması bireyselleşmenin yaygınlaşmasına sebep olur. İnsanlar bireysel başarının asıl kurtuluşa işaret ettiğini kabullenerek kendi başarılarını her şeyin üstünde görür. Bireyin dünyevi statüsü bireysel başarılarıyla belirlendikçe bireyselliğine olan düşkünlük de artar, yalnızlık ve tek başınalık isteği belirginlik kazanır.

Dünyevi asketizmin felsefesi, maddi dünyayı yeniden düzenleme ve kulların ideallerini bu dünyaya göre belirlemesini esas alır. Bu düşünce modern ve fani dünya başarısını ebedi ahiret hayatının bir yansıması olarak görmekle birlikte başarı arzusunu körükler. Bu dünyevi asketizm modern toplum bireyinin yaşam biçimini oluşturur (Weber, 1999, 81). Birey maddi emelleri doğrultusunda kendi kimliğine ve yaşam biçimine şekil vererek cemaatin birlik olma eğiliminden uzaklaşır. Ancak bunu yaparken klasik çileciliğin aksine sosyal hayatın içinde sürekli çalışarak biriktirme ve kazanma eksenli bir yaşam tarzı oluşturur.

Dünyevi hayat münzeviliğine dönen başarı arzusu, hırsı ve rekabeti beraberinde getirir. Bu noktada insan ilişkilerinin değer kodlarına göre değil de amaca yönelik eylemleri göre belirlendiği görülür. Bireylerin odağında sadece amaca en kısa yoldan ulaştıran araçları bulmanın yer aldığı bir dünya sistemi mevcuttur. "Asketizm dünyayı yeniden kurmayı ve kendi ideallerini dünyada gerçekleştirmeyi üstüne aldıktan sonra, tarihte daha önce hiç görülmediği bir biçimde bu dünyanın malları insanlar üzerinde artan ve nihayet kaçınılmaz bir güç kazanmıştır (Weber, 1999, 155)". Böylelikle para kazanmak yaşamak için bir araç değil yegane amaç haline gelmiştir.

Kapitalizmin ruhu, bireysel kazancın ve başarının sınıfça değil bireyin kendi çabası ve birikimiyle mümkün olduğu fikrine ve bu hayatın çilesini dünyevi olayların içinde çekip ahirette huzur bulma inancına dayanır (Weber, 1999, 38). Bireyselleşme ve içe dönüklük ontolojik bir kurtuluş olarak görülür ve bireysel başarı için her şeyin göze alındığı bir toplumsal yapı ortaya çıkar. Kurtuluşun dünyevi hayattaki başarıya

bağlı olduğu düşüncesi bir süre sonra bireylerin tek başlarına yükselme çabasını doğurur, bu da cemaat bağlarından kopmakla sonuçlanır. Kurtuluşun Hıristiyan cemaatiyle değil, bireyin kendiyle mümkün olabileceği anlayışı cemaat bağlarına dönüşü hem olanaksız hem de anlamsız yapmaktadır. Bireylerin önce kendi kurtuluşunu ve çıkarını gözettiği modern toplumda mesafe kültürü, önce kendini kurtarma motivasyonu ve karşılıklı güvensizlikle rasyonel bir temele oturtulur. İlişkiler; kişilerin çıkarları, artıları ve eksilerine göre düzenlendiği için hislere itimat edilen ilişkilerin yerini rasyonel bürokratik sistemler alır. Bunun sonucunda da modern toplumda dünyevi duygularla şekillenen bir münzevilik ortaya çıkar.

2.3.5 Georg Simmel ve Metropolde Mesafe Kültürü

Simmel'in formel sosyoloji kuramına göre insanların genel davranış biçimlerinin temelini belli formlar oluşturur ve bu formlar incelendiğinde toplumsal ilişki biçimleri tespit edilebilir. (Simmel, 2015, 42). Etkileşim formları iki veya daha fazla bireyin gündelik anlık, kalıcı ilişkilerinin tümünü içerir (Ritzer, 2014, 275). Bu ilişkiler bilinçli ya da bilinçdışı hareketlerle sağlanır. Toplumu bir arada tutan bu ilişkiler bazen çok önemsiz bazen de büyük öneme sahip değişimlere sebep olabilir. Bu yüzden büyük ölçekli analizler yapılırken bireylerin toplumsal ilişkileri incelenmelidir (Ritzer, 2014, 276).

Kişiler arası karşılıklı etkileşimler sayesinde toplum, insanların zihinlerinde var olur (Simmel, 2015, 254). Toplumsal yapıların içeriği ve biçimleri bağımsız olarak var olsa da bireylerin bilinçleri sayesinde kavramsallaşırlar (Ritzer, 2014, 274). Bu yüzden bireylerin zihinlerinde oluşturdukları toplum yapısı toplumsal bir gerçeklik olarak kültüre dönüşür. Bireyler zihinlerindeki belli bir toplum mefhumuna erişmediklerinde bireyselleşmeyle birlikte toplumsal toplumun mevcudiyeti de tehdit altına girebilir (Ritzer, 2014, 278).

Bireyin zihnindeki toplumsal yapı bireyin zihinsel yaşamını şekillendiren dışarıdan gelen uyarıcılara göre oluşur. Bu yüzden bireye fiziksel dünyadan gelen her uyarıcı zihnindeki toplumu şekillendirmede bir önem teşkil eder. Buna göre metropol yaşamı, bireye birçok uyarıcıyı aynı anda gönderir. Her şeyin hızlı, geçici ve yoğun olması bireyin zihnini tehdit eder. Bu ezici ve kuşatıcı toplumsal güçler karşısında birey kendini korumak için kendi özgürlüğünü kısıtlayıcı bazı davranışlar sergileyebilir. Uyarıcıların bu kadar çok olması ve birçok yabancıyla bir arada yaşamak insanlar arası ilişkilerin sahiciliğinin azalmasına sebep olarak mesafeli ilişkilerin ortaya çıkmasına yol açar (Ritzer, 2014, 283). Birey metropolün

uyarıcılarına karşı bıkkın bir tavır alır ve çevresine mesafe koyarak kendini korur. Yalnızlaşma ve tek başına olma eğilimi de bireyin bu kendi bireyselliğini koruma dürtüsünden gelir. Gün içinde birçok insanla iletişim halinde olmak bireyi yorar. Günlük bilgi akışı ve iletişimin yoğunluğundan yorgun düşen birey, yalnız kalarak bu yoğunluktan kendini özgürleştirir. Bu zihin sisteminin çökmesini engelleme amaçlı bir davranıştır.

Sosyal olayların niteliğini belirleyen değişkenlerden biri yaşandığı grubun nüfusudur. (Simmel, 2015, 32). Gruptaki insan sayısı arttıkça bireylerin birbirleriyle olan etkileşimi de bu sayıya göre yeniden şekillenir. Gruba sonradan gelenler gruba önce gelenlerle bağ kuramaz veya ortak paydada buluşamazlarsa toplumda bölünmeler meydana gelir. Ancak bu bölünmeler toplumsallığı tehdit edici bölünmeler değil doğal gruplaşmalardır. Bireyler bağ kuramadıklarını düşündükleri gruplardan uzak durarak kendi bireyselliklerini korumaya alırlar. Ancak metropol yaşamı ile birlikte nesnel kültür bireyselliği tehdit eder (Ritzer, 2014, 282). Bunun sonucunda bireyselliklerini koruma adına bireyler danışıklı bir mesafe kültürü oluştururlar.

Modern toplumda bireylerin birbirleri arasına mesafe koyması birbirlerine "yabancı" olmalarına yol açar (Ritzer, 2014, 278). "… her insan ilişkisinin barındırdığı yakınlık-uzaklık birliği… ilişkideki mesafe yakın olanın uzak olduğunu işaret eder. Yabancı olma durumu şüphesiz bütünüyle olumlu bir ilişkidir (Simmel, 2015, 149)". Bu yüzden metropolde birbirinin yabancısı olan bireyler birbirlerine hem yakın hem de mesafelidir. Kır veya kasabada yaşayan insanların zihni nasıl kasaba kültürüne göre şekilleniyorsa, metropol insanının zihni de bu metropol şartlarına göre şekillenir. Kır hayatının sosyal ilişkileri duygusal bağlarla örülü olduğundan bilinçleri sağduyuya ve güvene göre şekillenir. Bireylerin zihinlerinde bilinçdışı tepkiler şekillenir ve içgüdü ile hareket edilir. Bu içgüdüsel ve bilinçdışı yapılan eylemler kır hayatı için bir risk oluşturmaz. Ancak fazla duygusallık ile şekillenen bilinç, kırda tehlike arz etmediği gibi dışarıdan uyarıcının ve yabancının fazla olduğu metropollerde bireyin zihni için yıkıcı etkilere sebep olur (Nisbet, 2016, 417). Metropol uyarıcılarına duygusal tepki vermek bireyin zihin sağlığını tehlikeye atar. Akıl, duyguların önüne geçerek metropol yaşamında kumandayı eline almak zorundadır ki dış dünya ile sağlıklı ilişki kurulabilsin. Çünkü metropol "Kalbin değil, aklın mekanıdır." (Simmel, 2015, 319) Akıl ön plana çıktıkça, hesaplanabilirlik önem ve yaşam da netlik kazanır. Ancak bu netlik bireyin kendi zihnine meydan

okumasına sebep olur. Bu yorgunluk bireyin en sonunda hissizleşerek bu meydan okumaya karşılık vermesine yol açar. Hissizleşen birey çevresine karşı metropole özgü bıkkınlık ve usanmışlık tavrı takınır (Simmel, 2015, 320). Hızla değişen sosyal durumlara karşı zihnin karşıt sinirlerinin uyarılması zihni metropol hayatına hazırlar. Ancak bireyin beklenmedik her sosyal durum için özel bir mekanizma geliştirmesi olanaksız olduğundan birey ya bu durumdan kaçınır ya da görmezden gelir. Bu da metropol bireyinin olaylara karşı kayıtsız kalmasıyla sonuçlanır. Kendini dış dünyaya kapatarak bu dünyanın tehlikelerinden ve risklerinden koruyan birey, tanımadığı insanlarla yakın temasa maruz kaldığında nefret, tiksinti ve karşılıklı yabancılık hissini etrafına yansıtır. Bu yabancılaşma biçimi tarihte 5. yüzyıl Atina'sında; güçlü, kendinden emin ve karakterli bireyin temel özelliklerinden biri olarak görülür (Simmel, 2015, 321). Bu yüzden belli ölçüde bir yabancılaşma sosyal ilişkileri ve insan ilişkilerini canlı tutar. İnsanın bir birey olarak kendi farkına varmasına sebep olur. Hatta evlilik ilişkilerinde belirli bir miktar uyumsuzluk ve iç ayrışma çiftleri bir arada tutar (Simmel, 2015, 322). Metropolün bu kendine özgü etkileşim şekli bireyler arası özgün mesafenin ortaya çıkarak yakınlığın ve mesafenin aynı düzlem üzerinde kullanıldığı bir toplumu yaratır (Ritzer, 2014, 28)

Birey kendini dış kültürden, sosyal değişimlerden ve tarihin etkisinden öz varoluşunu muhafaza ederek korur (Simmel, 2015, 164). Modern hayatta ortaya çıkan birçok sorun bu muhafaza eğiliminden kaynaklanır. Kalabalıktan uyarıcı bireye bir anda gelir. Bu yüzden bireyin kendini muhafaza etmesi gereklidir. Tıpkı ilkel insanın bedeninin bütünlüğünü korumak için doğayla mücadele etmesi gibi modern birey de zihinsel bütünlüğünü kalabalıkla mücadele ederek korur. Böylelikle birey muhafaza ettiği bireyselliği ve dışsal bireyselliği arasında bir uzlaşma oluşturmalıdır. Bu uzlaşma için kullanılan tavrı ise bıkkınlıktır (Simmel, 2015, 165).

Bıkkınlık *(blase)* uyarıcılara karşı geliştirilen koruma kalkanıdır. Bu davranış bireylerin anlık ilişkilerinde, diğer insanlarla girilen her türlü etkileşimden kendi zihnin bütünlüğünü korumaya yönelik gerçekleştirilir. Bu sayede birey, metropolün ezici uyarıcılarına karşı benliğini ve bireyselliğini koruma altına alır. Mesafe kültürünün bir özelliği olarak ele alınabilecek olan bıkkınlık kavramı modern bireyin yalnızlığını açıklamada önemli bir yer edinir. Yalnızlaşma ve tek başına olma eğilimi bireyin zihinsel bütünlüğünü ve bireyselliğini koruma içgüdüsünden gelir. Böylelikle metropolün tüm uyarıcılarına, kalabalığına ve hızına bir cevap olarak bıkkın tavır sergiler. Gün içinde birçok insanla olan iletişim bireyi yorar, günlük bilgi akışının ve

iletişimin yoğunluğundan yorgun düşen birey, kendi kabuğuna çekilerek bir süre yalnız kalma ihtiyacı hisseder. Bu zihin sisteminin çökmesini engellemeyi amaçlayan bir ritüeldir. Bıkkın tavır çevresinde gerçekleşen tüm uyarıcıları görmezden gelmeyi de kapsar. İstiklal Caddesi'nde yürüyen bir birey sokak müzisyenlerine, lokantaların ışıklı tabelalarına, dilencilere ve ters istikamette yürüyen insanların hepsine dikkatini veremez. Eğer vermeye kalkarsa kendini yetersiz hissedecek aynı zamanda da zihnini yoracak belki de yıkacaktır. Ancak bıkkın bir tavırla sadece gideceği yere ve kendi düşüncelerine odaklandığı bir yürüyüş gerçekleştirirse, bu caddeden zihinsel bütünlüğü zarar görmemiş şekilde çıkacaktır. Mesafe kültürüyle birey, bireyselliğini kalabalıkta muhafaza ederek zihinsel bütünlüğünü bu kalabalıktan korur. Kişi kendi zihniyle ve bedeniyle çevresindeki uyarıcılara kirpi mesafesini oluşturmazsa, dikenlerden zarar görür.

Simmel, metropolde güven duygusu olmadan yaşamanın imkânsız olduğunu söyler (Simmel, 2015, 149). Çünkü metropolün uyarıcıları çok fazladır ve hepsine birden güvenmemek zihni yorar, hatta bireyin zihnini paralize edebilir. Bu yüzden modern toplum bireyleri; toplu taşımaları, ortak alanları, alışveriş merkezlerini paylaştığı insanların canlı bomba olmadıkları hissine güvenmek zorunda kalır. Diğer türlü metropolde yaşamak birey için imkânsız olurdu. Bu güven duygusu cemaat toplumlarındaki organik güven duygusundan bu yönüyle farklıdır. Güvenmek zorunda olunduğu için güvenirler. Birey güvenmek zorunda olmadığı zamanlarda da evde, yalnız kalmayı tercih eder.

3 MESAFE KÜLTÜRÜ

Toplumda bireyler arası bağların akrabalık, hısım veya aile bağlarının getirdiği samimiyetten uzaklaşması mesafe kültürünün temelini oluşturur. Yakınlığın getirdiği samimiyeti kaybeden modern birey mesafenin gerektirdiği uzaklıkta kendine güven alanı yaratır. Bu güven alanı ise bireyin toplumsal ilişkilerinde mesafeli olmasıyla inşa edilir. Bu da modern toplumda bireylerin samimiyetten uzaklaşıp mesafeli ilişkiler kurmalarıyla sonuçlanır. Mevcut toplumsal değişiklikler sayesinde bireyin toplumu algılayış şekli değişir. Bunun sonucunda ortak bir mesafe kültürü oluşturularak modern kent yaşamının ilişkiler ağına adapte olunur. Bu bölümünde bireyin toplum ve bireyler arası ilişkileri mesafe kültürüyle algılayış şekli açıklanarak mesafe kültürünün tanımı yapılacaktır. Aynı zamanda mesafe kültürünün oluşum aşamaları olan özgürlük, medenileşme ve disiplinize olma kavramları açıklanarak mesafe kültürünün hangi şekillerde var olduğu örneklendirilecektir.

3.1 Mesafe Kültürünün Oluşumu ve Soyut Toplum

"Her insanın dünya üzerinde iki ayrı kişiliği vardır: Bunlardan birisi Tanrı'dan başka kimseye bağlı olmayan kişinin kendisidir. Bir de dünyevi kişiliği vardır ki bu kişilik vasıtasıyla insan yeryüzünde bulunan diğer insanlara bağlanır. (Luther, aktaran, Zijdervald, 1985, 35)". Zijdervald'ın Luther alıntısına göre birey özünde uhrevi ve dünyevi kişiliği olmak üzere iki karakteri bünyesinde barındırır (Zijdervald, 1985, 35). Modernizasyon sürecinde değişen toplumsal yapı bireyin uhrevi yanını değiştirmiş, dünyevi karakteri de soyutlaşan toplumda körelmiştir (Zijdervald, 1985, 85). "… çağdaş toplumun soyut yapısı, modernlik öncesi toplumlardaki yüz yüze ilişkilerin yerini sosyal konumlarının rollerini ifa etmekte bulunan resmi görevliler arasındaki ilişkilere bırakmak suretiyle kendisini gösterir (Zijdervald, 1985, 87)". Bu durumda birey içinde yaşadığı topluma yabancılaşır ve toplumun soyutlaşması bireylerin zihinlerinde gerçekleşir. Modern toplumun soyut bir toplum olarak adlandırılmasının arkasında çoğulcu olma özelliği vardır. Çoğulcu

olmaya meyilli toplum bireyin bu dünyevi ve uhrevi kişiliği arasındaki ayrımı ortadan kaldırır.

Modern toplumda gelişen teknoloji ve artan nüfus sonucunda bireyler coğrafi olarak birbirlerine uzak mesafelerde yaşamaya başlarlar. Fiziksel olarak birbirinden uzakta olmak zamanla o kişiye hissedilen duyguların da yoğunluğunu azaltır. Böylelikle ilk anlamı fiziksel uzaklık olan mesafenin ikinci anlamı olan "ilişkilerde içten olmama durumu"[2] ortaya çıkar. Samimiyetin karşıt anlamı olarak mesafe, modern toplumda bireylerin samimiyet kurmadığı kişilerle iletişim kurma şekillerini belirler. Fiziksel mesafe ölçülebildiği gibi toplumda bireyler arası mesafeli ilişkilerin de ölçümü yapılabilir.

Sosyal bilimlerde toplumsal mesafenin ölçülmesi Emory Bogardus tarafından geliştirilen toplumsal uzaklık ölçeği ile yapılmıştır (Hoşgörür, 1997, 346). Bogardus'un ölçeği toplumda etnik kökenlilerle olan mesafenin hangi etmenlerden etkilendiğini ölçer. Bu ölçeğe göre anket yedi temel sorudan oluşur. Bu sorular en yakın ilişki biçimi olan aile ve akrabalıktan başlayarak toplumda kimliğe göre kurulan ilişkilerin mesafesini ölçer. Sosyal mesafe Bogardus'un yedi sorusuyla ölçülemeyecek kadar çeşitlilik gösterir. Ancak evlilik yoluyla akrabalık, kişisel dostluk ilişkisi, komşuluk, iş arkadaşlığı, yurttaş, mülteci ya da turistlik kişiler arası oluşturulan mesafenin neye göre oluşturulduğu hakkında bilgi verir. Mesafe kültürünün temeli topluma sonradan gelen yabancılara karşı alınan tavırla başlamış, geleneksel akrabalık bağları çözülmeye başlayınca da bu mesafe kültürü ortaya çıkmıştır. Mesafe ölçeği ile bu temel toplumsal bağların çözülmesine bağlı mesafe kültürünün açıklaması sayısal verilere dökülür.

Mesafe kültürünün yaygınlaşması, modern toplumla birlikte artan şehir nüfusuyla bağlantılıdır. Artan şehir nüfusu bireyler arası ilişkinin sınırlarını da belirler. Birey, birçok insanla iletişim halindedir ancak hepsiyle samimiyet kurması olanaklı değildir. Bir yabancıyla aynı toplu taşıma aracı bir süreliğine paylaşılacak bile olsa belirli beden hareketleriyle mesafenin sınırları çizilir. Mesafe kültürünün herkes tarafından bilinirliği de bu sınırlama ile sağlanır. Mesafe kültürünün toplumun her kesiminde yaygınlığı ve bir kültür olarak üretilmesi ona toplumun her kesimine uygulanabilir olma özelliği verir.

[2] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MESAFE

Bireyin mekan olarak uzak bir coğrafyada olması onu, diğer bölgelerde yaşayan insanlar için soyutlaştırır (Zijderveld, 1985, 92). Endüstri devrimi öncesi Avrupa'da geleneksel yaşam köylü ya da kasabalıların kendi iç hiyerarşilerine göre şekillendiği için coğrafi ya da sosyal uzaklık teşkil eden her şey onlar için soyuttur. "Sosyal mesafenin artmasına paralel olarak soyutlama hissi de giderek artacaktır. Ülkenin politik liderleri yüce bulutların üzerinde mesken tutacaklardır: bunlar, köyde yüz yüze olan ilişkilerde asla yer almayan soyut figürlerdir. Coğrafi mesafeler bunları giderek daha da soyutlaştırır (Zijderveld, 1985, 93)". Buna bağlı olarak sosyal uzaklık arttıkça yönetici ve yönetilenler arasındaki uzaklık da artar. Böylece yüz yüze iletişim kurulamayan her insan birbiri için soyut bir niteliğe kavuşur (Zijderveld, 1985, 93). İnsanların birbirleri için soyut niteliğe kavuşması da endüstri devrimi sonrası artan şehirleşme ve geleneksel toplumun yok olmasıyla olur. Geleneksel toplumda insanlar için fiziksel ve sosyal olarak uzakta olan şeyler olmadığı için mesafe kültürü de gelişmez. Ancak modern toplumda bireylerin birbirleriyle olan duygusal ve fiziksel uzaklıkları mesafe kültürünün temelini oluşturur. İnsanların birbirlerini soyut bir konuma yerleştirmesi mesafe kültürünün gün içinde kendini yeniden üretmesiyle sonuçlanır. Bireylerin duyguları sosyal uzaklıkla şekillendikçe mesafe kültürüne olan katkıları da artar. Çünkü fiziksel olarak uzakta ya da yakında olması fark etmeden bireyler birbirini soyutlaştırır. Yanından geçen her bir insanı gerçeklik olarak algılayıp yakınlık kurma istenci modern toplumda nafile hatta yıkıcıdır. Bu yüzden bireyler birbirlerini duyusal olarak soyutlayarak kendi benliklerini korurlar. Bireylerin bu 'kör' ve 'anlamlı' hareketleri zamanla sosyal gerçekliğe dönüşerek mesafe kültürünün devam etmesine olanak sağlar.

3.2 Lethen ve Plessner: Soğuk Temas ve Duygusal Mesafe

Mesafe kültürü kavram olarak modernleşme sonrası Batı Avrupa toplumlarının sosyalleşme şekli olarak ilk Helmuth Lethen'in *Soğuk Temas (2018)* kitabında kullanılmıştır. Lethen'in *Soğuk Temas* (2018) kitabı Helmuth Plessner'in *Cemaatin Sınırları* (1992) kitabından yola çıkarak Almanya'daki II. Dünya Savaş sonrası değişen toplumda cemaat yapısının yerini alan soğuk sivil toplum ilişkilerinin gerekliliğini savunur. Plessner'e (1992) göre cemaatin sıcak bağları yerine sivil toplumun mesafeli yapısı, mevcut toplumsal yapı için en uygun ilişki şeklidir. Bu uygun görülen sisteme göre cemaatin cennetvari sıcak bağlarının yerine yabancıların

bir arada yaşadığı açık ve güvene dayalı mesafeli ilişkilerin olduğu bir toplumun gelmesi kaçınılmazdır (Lethen, 2018). Lethen'e (2018) göre bu soğuk ilişkilerin oluşturduğu mesafe kültürü sanayileşmeden sonra ortaya çıkan modern kent toplumunda zaruri bir sonuçtur. II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da insanlar arası ilişkilerin mesafeli hale gelmesi savaşın doğal bir sonucu olarak görülür. Dolayısıyla sosyal yabancılaşma da modern toplumun şekillenmesinde doğal bir süreçtir ve olumlu yönleri vardır. Çünkü doğası gereği modern toplumda yaşayan bireyler aşırı yakınlık ve samimiyeti tolere edemez. "Utancın sıcaklığından kaçmaya, kendilerini ondan ayrı bir yere koymaya çalışan insanlar "soğukluk"larının damga vurduğu çeşitli tavırlar takınmışlardır (Lethen, 2018, 27)". Çünkü utanç ile gelen samimiyet bir süre sonra bireyselliği tehdit etmeye başlar. Duygusal yakınlığın ve samimiyetin olduğu bir toplumda bireyselliğin olamayacağı düşüncesi bireyselliğe atfedilen önemi arttırarak modern toplumda bireyler arası yakınlık ve samimiyetin oluşmasını engeller (Lethen, 2018, 31). Modern bireyselliğin olduğu toplumlarda bireyler birbirlerine karşı soğuk bir tavır takınırlar. Çünkü ancak bu şekilde toplumla aralarında mesafe oluşturarak bireysellik ve mahremiyetlerini koruyabilecekleri düşüncesi hakimdir. Çünkü insanın gelişimi ve birey olarak toplumda yer edinmesi için mesafe ve mahremiyet gereklidir. Fakat aynı zamanda toplumun gelişmesi için de bireyin bir şekilde kendini öne çıkarması beklenir (Plessner, 1992, 98). Toplumun gelişmesinden kasıt ise elbette ekonomi temelli bir gelişimdir. Ekonomik özgürlüğü olan, üretim mekanizmasında yer alan ve tüketen bir birey modern toplumun bir parçası olabilir. II. Dünya Savaşı sonrası Alman toplumunda bireylerin toplumsal rolü üretimin ve ekonomik özgürlüğün neferleri olmalarıydı."…ekonomik güvensizlik ve toplumsal mevkilerin belirsizleşmesi ortamında, davranış kodlarıyla… kişi kendisine ait olanla başkasına ait olan arasında… sınır çizgilerini çeker… her şeyi bireyin savunmasız nesnelliğinin korunmasına tabi kılar (Lethen, 2018, 38)". Bunun mümkün olabilmesi için de bireyler kendi bireyselliklerinin farkına varmalıdır. Çünkü ancak bireyin kendi bireyselliğinin farkında olduğu bir toplumda ona karşı olan sorumluluklar yerine getirilebilir. Bireyin kendi bireyselliğinin farkında olması ve özgürlüğünün bu bireyselliğin muhafaza edilmesine bağlı olduğu düşüncesi bireyler arası mesafeyi oluşturur. Böylelikle geleneksel toplum yaşamının artık geride kaldığı ve cemaat bağlarının geri getirilemeyecek olduğu gerçeği kabul edilir.

Cemaat yapısının yok olması mevcut toplumsal düzenin yeni bir düzen ile korunmasını gerektirir. Bu yeni toplumun problemleri ve bireye getirdiği sıkıntılar cemaat toplumuna geri dönerek çözülemez (Plessner, 1992, 99). Plessner'e göre paylaşılan değerler ve kültürle oluşan toplum ideal bir toplumdur (Plessner, 1992, 99). II. Dünya savaşından sonra ortaya çıkan toplum tipinde cemaatin aksine kan bağı ve duygusal ilişkilere yer yoktu. Çünkü Plessner'in tarif ettiği ideal toplumda bireyler arası ilişkiler duygusal mesafeyi gerektiriyordu. Plessner'in ideal-ahlak merkezli olarak tanımladığı toplum, duyguların ve düşüncelerin bastırıldığı, kurallara uygun davranarak rol yapıldığı bir toplumdur. Bu toplum, bireyleri maske takmaya mecbur bırakarak bireyler arası soğukluk ve anonimlik oluşturur (Plessner, 1992, 100). Ancak toplumdaki bu soğukluk ve anonimlik olumsuz değil aksine olması gereken şeylerdir. Çünkü bu mesafe ve anonimlik bireylerin bireyselliklerini muhafaza ederek toplumun gelişmesine katkıda bulunmalarını sağlar. Bu yüzden sanayileşmeden sonra değişen ve gelişen Batı Avrupa'da mesafe kültürü toplumsal gelişimi korumak için gerekli görülür. Böylelikle bireylerin mesafe kültürünü benimseyerek, yeni toplumun belirsiz risklerine karşı yalnızlaşma eğilimi göstermeleri de doğal olarak gelişir.

Mesafe kültürünün oluşturulduğu modern toplumda bireyler birbirleri için isimsizdir. Bu isimsiz olma durumu bireylerin birbirine karşı sorumlu hissetmemesine sebep olabilir. İsimsizlik, yabancılık ve birbirinden soyutlanmak mesafe kültürünün temelidir. Mesafe, modern toplumdaki kaos ortamının engellenmesi, bireyin zihinsel yaşamının korunması ve ilişki trafiğinin hafifletilmesi için gereklidir (Lethen, 2017, 82). Sanayi devrimi, I. Dünya savaşı ve ardından II. Dünya Savaşına maruz kalan modern toplumun sorunları için önerilen ve kurtuluş olarak görülen cemaat eksenli topluma dönüşün artık bir anlamı yoktur (Lethen, 2017, 82). Bunun yerine mevcut dağınık toplumun bu mesafe kültürüne adapte olması gerekir. Geleneğe dönmeye çalışmak yerine mevcut dezavantaj ve sorun olarak görünen; bireylerin birbirinden ayrıklığı, duygusal ve fiziksel bütünlüğün yoksunluğu, sadece kendi sorumluluklarının farkında olan bireylerin varlığı bireylerin birbirine iş bölümü ile yakınlaşmasını sağlar. Birbirlerine kan bağı ve akrabalıkla bağlı olmayan bireyler sosyal bütünleşmeyi metropol kültürü ve uzmanlaşma ile sağlarlar. Duygusal ve fiziksel bağ gerektiren geleneksel ilişkiler ağı, yerini bireyler arası mesafeli ilişkilere bırakır. Bu durum toplumun geçirdiği modernizasyon sürecinin doğal bir sonucudur. Modernizasyon sonucu olarak ortaya

çıkan bu mesafe kültüründe kişiler arası bağlar soğuktur. Ancak bu soğukluk bireyin kendi bireyselliğini ve kimliğini koruması için gereklidir (Lethen, 2018, 86).

Modern toplumda insanlar arası mesafeli ilişkiler soğuk temasa dayanır. Samimi olmadıkları bireylerle iletişime geçmek zorunda oldukları zaman, insanlar bu iletişimi soğuk temas olarak kabul ederler. Bu soğuk temas terimi, savaş zamanı karşılıklı cepheler arası ateş edilmeden hemen önceki ana verilen isimdir. Batı Avrupa'da I. Dünya Savaşı'nın yaraları sarılmadan ve toplumsal yapı oturmadan II. Dünya Savaşının çıkması bu soğuk temasa alışmadan tekrar bir savaşın çıkması, bireylere her an hazırlıklı olmaları gerektiğini yaşatarak öğretir. Böylelikle bir savaş terimi olan soğuk temas, bireyler arası ilişkileri de tanımlamaya başlar. Tehlikenin kimden ve nereden gelebileceği belli olmadığı gibi mevcut bir tehlikenin varlığı bireyi samimi ilişkiler kurmaktan alıkoyar. Birey, kendi değerlerinin diğerlerinden farklı olduğunu benimsediğinde mesafeyi oluşturur. Bu mesafe kendi değerlerini ve bireyselliğini koruma adına gereklidir. Bireyler arası mesafenin artışı, cemaat toplumuna geri dönüşün mümkün olmayışı ve aile bağlarının eskisi gibi olmaması bireyi yalnızlığa alıştırır.

Yalnızlığın modern toplumda olumsuz kabul edilmesinin sebebi mevcut şiddet eğilimlerinin cemaat düzenine geri dönüşle önlenebileceği fikridir. Ancak cemaatin de bireyi sınırlandıran püriten davranış kodu, cemaate geri dönüşü engeller (Lethen, 2018, 80). Cemaatin samimi ilişkileri yerini soğuk ve mesafeli ilişkilere bıraktığında birey toplumun 'yapaylığına' uyum sağlamaya başlar. Bu mahremiyetten mesafeli ilişkilere geçiş birey için bir rahatlamadır (Lethen, 2018, 83). Çünkü kamusal ilişkiler diplomasiyi gerektirir ve bu mesafe bireye diplomatik bir güç sağlar. Döneminin şartlarına göre oluşan bu yapay ağlar klan toplumunda samimi, cemaat toplumunda mesafesiz, modern toplumda mesafelidir. Bu yüzden modern toplumda birey 'kendi' varlığının farkına varabilmek ve bu kimliği icra edebilmek için yapay ilişki ağlarına ihtiyaç duyar (Lethen, 2018, 85). Yapay ilişki ağlarında kendi benliği ve dışa yansıttığı benliği arasında ayrıma giden birey, özgürlüğü kendisiyle arasına koyduğu mesafe ile inşa eder (Plesner, 1992, 106). Böylelikle benlik duygusu ve kimlik kaygısı modern toplumda kişinin kendini diğerlerinden ayrı bir konumda yerleştirmesiyle oluşturulur. Mesafe kültürü kişinin kendi öznelliğinin ve özerk kimliğinin farkına varmasına yardımcı olurken bu mesafe ile gelen yalnızlığı da meşrulaştırır. Böylelikle geleneksel düzene dönüşün mümkün olmadığı bu toplumda yalnızlık bireyler için sığınak haline gelir.

3.3 Özgürlük, Medenileşme ve Disiplin

3.3.1 Özgürlük

Özgürlük, karar verebilme ve bu kararı uygulayabilme iradesidir. Bireyin kendi karar verme iradesinin olması, özgürlüğün temelidir. Modern öncesi toplumlarda bireyin kendini gerçekleştirme özgürlüğü örf, adet veya dini yaptırımlar ile kısıtlanıyorken modern toplum bireye kendini gerçekleştirebilme özgürlüğü vaat eder. Ancak modern toplumda özgürlük hem özgür olmak hem de kısıtlanmaktır (Bauman, 2013, 29). Birey kendi hakkında kararlar verirken bu süreçte karşılaşacağı bürokratik zorlukları, sınırlamaları ve sonuçları hesaplamak zorundadır. Akademide kariyer yapma, iş adamı olma veya ev kadını olma, bireyler için bir seçenektir, ama birinden birini seçmek bir zorunluluktur (Bauman, 2013, 30). Bireyin seçme özgürlüğünün olması onun kısıtlanmadığı anlamına gelmez. Çünkü akademiyi istemek ve onun için çalışmak akademisyen olmak için yeterli değildir. Bunu gerçekleştirebilmek için birçok bürokratik adımı geçmek gerekir. Dahası bunları geçse bile kişinin akademisyen olma garantisi yoktur. Seçme özgürlüğünün olması bu tercihin sonuçlarını belirlemez. Modernlik bireyi gelenekten kurtararak özgürlüğün yanında seçim yapma iradesi de verir. Ancak bu özgürlüğün sınırını da çizerek onu disipline eder (Wagner, 2005, 36). "…bu yüzden, içinde yer aldığım grup, özgür olduğum müddetçe hayatımda müphem rol oynar. Bir yandan özgür olmamı sağlarken öte yandan özgürlüğümün sınırlarını çizerek beni kısıtlar'' (Bauman, 2013, 33). Birey, içinde bulunduğu topluma hem özgürlüğünü borçludur. Aynı zamanda da kendi tercih ve özgür iradesinin şekillenmesi de bu topluma bağlıdır.

Modern toplum bireye kendi iradesini kullanabilme fırsatını vermiştir. Ancak küreselleşmeyle toplumda artış gösteren risk faktörleri bireylerin özgürlüklerini sınırlandırmayı gerektirir. Modern toplum yapısı itibariyle kalabalık, heterojen ve birbirine yabancı insanlardan oluşan bir yerdir. Her bir yabancının kendi iradesi ve isteklerine göre hareket etmesi bir kaos ortamı yaratacağından bireyin içgüdüsel arzuları disipline edilmelidir. Bireyi disipline etmek de adab-ı muaşeret temelli bir medenileşme ve iktidar denetimli bir sınırlandırma ile mümkün olur (Wagner, 2005, 62).

3.3.2 Medenileşme

Medenilik ve medeni olma kavramı genellikle içinde bulunulan çağa kültür, davranış ve ideoloji olarak uyum sağlama olarak tanımlanır. Medenileşme ise modernleşme ile özdeşleştirilerek bir 'ileri' kültür seviyesini temsil eder. Medenileşme bu yönüyle statik bir kavram değildir. Gelişim süreci devam ettikçe medenileşme de devam etmektedir. Norbert Elias'a göre modernleşme bin yıllık bir süreci kapsıyor ise medenileşme tarihi de o kadar eskidir. Elias'ın bahsettiği bu medenileşme Batı Avrupa'da feodalizmden kapitalist düzene geçişte değişen devlet mekanizmasını ve bu değişen mekanizmanın içinde bireyin kamusal ve özel alanlardaki yeni davranış kalıplarını kapsar (Özdalga, 2016, 40). Elias, devletlerin merkezileşmesiyle bireylerin içlerine kendilerini kontrol altına almalarını sağlayacak bir iç denetim mekanizmasının yerleşmesinin aynı zamanda olduğunu savunur (Elias, 2017, 53). Bunun sebebi ise meşru şiddet tekelini merkezileşen devletin elinde toplamaktır. Bunun için bireylerdeki şiddet eğilimi hem cezai yaptırımlarla engellenir hem de gitgide incelen adabı muşaret kurallarıyla bireyin üzerinde medeni bir otorite kurulur. Medenileşmenin tarihsel süreçteki serüveni bireyin hayvani ve biyolojik yönlerini bastırmasını sağlayarak toplum içindeki hareketlerini kısıtlamaya yöneliktir. Böylelikle medenileşme bireye mahcup olma ve utanma duygusunu getirir. Belirli davranışlar toplum içinde sergilendiğinde doğabilecek ayıplanma korkusuyla birey kendini denetler ve her adımını bu medeni çerçeve içinde gerçekleştirir. Bireyler kendi içlerine kültür ile yerleştirilen denetim mekanizmasına göre hareket ederler. Sonuç olarak medeni olmak birey olmanın bir gerekçesi hale gelir. Bu yüzden modern birey toplum hayatında girdiği rollere uygun hareket etmek zorunda kalır.

Medeni olma içgüdüleri ve süper egoyu bastırarak disipline olmaktır. "Utanma" duygusu geliştiren birey hareketlerini dizginler. Norbert Elias'a göre medenileşme adı altında bireye dayatılan salon kültürü ve adabı muaşeret bireyin doğasıyla çatışır (Riley, 2016, 210). Ortaçağ'da normal kabul edilen birçok tepki ve hareketin modern toplumda uygarlık dışı olarak görülmeye başlanmasının sebebi içgüdülerin bastırılarak kültürel normlara uymanın içselleştirilmesidir. Toplumsal bir düzenin sağlanması ve bireyin kontrol altına alınabilmesi için bireyin kendi kendini denetlemesini sağlayan "utanma" duygusu kültürel bir kod olarak bireye çocukluğunda aşılanır. "Utanç, bireylerin kendi bireysel kimlikleri… ve yeterince

sınırlandırılmamış aşırı güçlülük duygusuyla ilişkilidir (Giddens, 2014, 95)". Böylece ulaşılmaya çalışılan hedeflerle benlik arasında utanç bir denge görevi üstlenerek içgüdüsel fevri davranışları bastırır.

Benlik denetimi kavramı bireylerin tepkilerini vermeden önce o tepkiyi ölçüp tartmalarını sağlar. Medeni olmanın bir diğer göstergesi ise diğerlerinin mahremiyetine saygı gösterme zorunluluğudur. Diğerleriyle arasında belirli bir mesafe olmadığında mahremiyetinin tehlikede olduğu hissine kapılan birey içgüdüsel olarak saldırganlaşabilir. Karşılıklı saldırganlaşmalar sonucu medeni toplumun doğasına uymayan durumlar patlak verir. Benlik denetimi, utanma ve disipline olma bireyin iktidarın onu gözetleyip denetleyemediği yerlerde kendi kendisini denetleyerek hareketlerini kısıtlamasını mümkün kılar. İktidarın olmadığı yerde bireyin kendini disipline etmesi itaatkar bir toplum tasavvuru için önemlidir. Foucault'ya göre itaatkar bir toplumun oluşturulması için otoritenin içselleştirilerek düzenin zorla değil öz disiplinle bireyin kendi içine yerleştirilerek sağlanması gerekir (Riley, 2016, 179).

Medenileşme sürecinde mesafe kültürünün üretilmesindeki amaç bireylerin dürtülerle hareket etmesinin kısıtlanmasıdır. Bu mesafenin oluşturulması iki yönlü işler; dürtüler kısıtlandıkça bireyler birbirlerinin özel alanlarında istedikleri gibi davranamaz ve ancak böylelikle medeni bir toplum formuna ulaşılabilir (Elias, 2017, 53). Böylece Ortaçağ Avrupa'sında toplumu çok rahatsız etmeyen birçok bedensel ve insanın biyolojisiyle ilgili davranış medenileşme sürecinde sınırlandırılarak kontrol altına alınır. Daha önce özgürce toplum içinde elleriyle yemek yiyen, geğiren ve gaz çıkarabilen birey otorite tarafından tanınmayı hak etmek için bu "hayvanî" davranışlardan adabı muaşeret kurallarıyla feragat etmiştir (Elias, 2017, 250). Bu kısıtlanma ve benlik denetiminin özgürlük düşüncesiyle çeliştiği söylenebilir. Bireyin istediği yerde tuvaletini yapması, istediği şekilde yemeğini yemesi veya çıplak gezmesi özgürlük olarak görülebilir. Medeni dünya ise bu davranışları diğerlerinin özgürlük haklarına saldırı olarak kabul eder. Diğerlerinin özgürlüğünü kısıtlayan davranışlar ise medenileşme ve demokratikleşme eğilimindeki geçiş toplumu için kabul edilemez. Toplumun dönüşüm sürecinde özgürlüğün tanımının beden üzerinden normlara dönüşmesi, kamusal ve özel alan arasındaki farklılaşmayı oluşturur. Kamusal ve özel alan birbirinden kesin çizgilerle görgü, adabı muaşeret ve sosyal normlarla ayrılarak bireyin üstünde bütüncül bir denetim kurulur.

Kamusal alanın özel alandan ayrılması ile bedensel hareketler de kısıtlanmıştır (Lethen, 2018, 82). Özel alandan ayrışmış bir kamusal alana ihtiyaç duyan otorite, bireyin içine kendini kontrol etme mekanizması yerleştirerek kamusal alanda fevri davranmasını engellemeyi hedefler. Ancak öz denetim, kamusal alandan özel alana da taşınarak kendi kendini kısıtlayan bir modern birey ortaya çıkar. Kendi öz denetimiyle davranışları kendi tarafından sınırlandırılan birey kamusal alanın ayrıklığının da bilincine varır. Böylelikle sosyal yakınlaşmanın, yabancılarla münasebetin olduğu gelişmiş modern ve sanayi toplumlarında kişilerarası mesafe bu öz denetimle sağlanır. Birey öz denetimini çevresindeki insanların tutumuna göre oluşturur (Philips, 2004, 211).

Kapitalist üretimle gelen yaşam tarzı bireyleri birçok yabancıyla birlikte yaşamaya mecbur bırakır. Medeniliğin ve adabı muaşeret kurallarının herkes için olduğu düşüncesi medeni toplumun temellerini atarak "yeni modern bireyi" oluşturur. Elias'a göre demokratikleşme bireyin üstünde olması gerekenden daha fazla denetim ihtiyacını doğurur (Elias, 2017, 37). Bireylere verilen demokratik haklar ve eşitlik düşüncesi belirli bir bedel gerektirir. Bu bedel de öz denetimle bireyin kendini kısıtlamasıdır. Bu durumun sonucunda kamusal alanda kendini kısıtlayan birey kendi özel alanında istediği gibi davranabildiği için kendi ve diğerleri arasında bir mesafe oluşturur. Mesafenin en salt biçimi özel alandaki hareketlerin kamusal alana taşınmamasıdır. Böylelikle özel alanda yapılan eylemler kamusal alandaki gibi kısıtlanmadığından ayıp kabul edilmez.

Medenileşme süreci, kültür ve adab-ı muaşeret kuralları ile bireyin içine kendini medenileştirmesi gerektiğini düşündüren bir iç denetim mekanizması yerleştirir. Birey bu içselleştirdiği kültür ile kendi evinde yalnız başınayken bile paranoyak bir tavırla içgüdüsel olarak hareketlerini kısıtlar. İçgüdüyle gerçekleştirilen hareketler bireyde utanma duygusu uyandırır. Bireyin medenileştirilmesi bu iç mekanizmayla olurken 'konfor alanı' denilen daha az medeni davrandığı alanlar da mevcuttur. Ancak bu konfor alanına erişmesi için birey toplumdan uzaklaşmak zorundadır. Bu da bireyi kısıtlandığı ortamlardan kendini tecrit etmesiyle sonuçlanabilir.

3.3.3 Disiplin

Hapishanelerin cezalandırma sistemlerinin amacı, mahkumların işlenen suçların doğasını daha iyi anlayıp cezalarını kabullenmeleri için topluluktan soyutlamadır (Foucault, 1992, 297). Böylelikle ceza sadece bireysel bir hüküm değil bireyselleştirici bir yaptırım haline gelir. "Ceza yalnızca bireysel değil, aynı zamanda bireyselleştirici de olmalıdır… yalnızlığın, cezanın bir cins kendi kendini düzenlemesini sağlaması ve cezanın kendiliğinden bireyselleşmesine izin vermesinden de ötürü mahkûm ne kadar düşünme yeteneğine sahipse, işlediği suçtan o kadar sorumlu hale gelecektir (Foucault, 1992, 297)". Verilen cezanın bireyselleştirici bir etkisinin olması ileriye dönük mahkum gruplaşmaları engeller ve olası isyanları önler. İşlenen suçun üzerinde düşünülmesi ve cezanın gerekliliğinin bilincine varılması ayrı hücrelerde tutulan mahkumların bireyselleşerek bununla yüzleşmelerini sağlamayı hedefler. Böylece yalnızlık bir ceza gibi algılanmadan mahkumun üstünde olumlu bir ıslah yöntemi haline gelir (Foucault, 1992, 298). Böylece mutlak tabi olma durumunun ilk koşulu olan yalnızlık, mahkumla onu ıslah etme amacındaki iktidarın baş başa kalmasını sağlar. İktidarla baş başa kaldığının farkında olan mahkum, zamanla onun varlığına ve onu gözetlemesine alışır. Bu kabullenme de mahkumun kendini kısıtlamasıyla sonuçlanır. Böylece iktidarın ya da gardiyanların onu ne zaman izlediğini bilmeden hep teyakkuzdadır. "Soyutlama, tutuklu ile onun üzerinde icra edilen iktidarın baş başa kalmalarını sağlamaktadır (Foucault, 1992, 298)". Soyutlanan mahkum gözetim altında olmanın verdiği iç denetim mekanizması ile kendi kendini disipline eder.

Hapishane'nin Doğuşu'nda Foucault, disiplinin mevcut iktidarın belirlediği sınırlar içinde belli bir mesafe koyarak sağlandığından bahseder (Foucault, 1992, 168). Tıpkı mahkumların tamamen diğerlerinden soyutlanmaması gibi modern toplum bireyleri de toplumdan tamamen soyutlanmaz. Bu bireyin medeni olma statüsünü kaybetmeden toplumla arasına mesafe koymasını sağlar. Ancak bireyler kendi benlik bilinçlerinin farkına varabilecekleri, iç seslerini dinleyebilecekleri zamanlara ihtiyaç duyarlar. Bu yönüyle mahkumların gece yalnız bırakılmasında olduğu gibi bireyler de gün içinde kalabalıklar içinde yalnız kalsalar da asıl yalnızlık ve bireyselleştirici soyutlanma bireyin evine geldiği zaman olur. Çünkü ev, diğerleriyle arasına mesafe koyduğu ve sadece güvendiği insanlarla paylaştığı için "kendi" olabildiği yerdir. Gündelik hayatında yaptıklarını düşünebildiği, istediği

şekilde hareket edebildiği yer olan ev, kişinin kendi bireyselliğiyle dış dünya arasındaki mesafeyi koruduğu hücredir.

3.4 Goffman: Mesafe Kültürünün Dramaturjik Analizi

Modern toplumda birey kendi özgürlüğünü ve bireyselliğini korumak için toplumsallığa medeni kodlar ile uyum sağlar. Bu medeni kodlar Elias'a göre adab-ı muaşeret kuralları, Foucault'ya göre öz disiplin ile sağlanır. Birey toplum içinde davranırken bu mekanizmaların yanı sıra utanç duyma ve gülünç duruma düşme korkusuyla güdülenerek sosyal karşılaşmalarda mümkün olduğunca yapay davranır (Lethen, 2018, 91). Bu yapaylık tiyatroda sahnelenen bir performanstan farklı değildir.

Goffman'a göre sosyal karşılaşmalar bir tiyatro oyununu andırır (Goffman, 2016, 13). Çünkü sosyal karşılaşmalarda bireyler sahne önü ve arkasını kullanarak belirli rollere bürünür. Buna göre birey sosyal rolüne sahne arkasında hazırlanır ve toplumda o rolü başarılı bir şekilde oynamaya odaklanır. Ancak yaşam bireye her zaman önceden yazılmış roller ile gelmez. "Birey, bir roller sistemine açıkça dahil olmasına rağmen, başka örüntülere iştirakini erteleme kapasitesine de sahiptir ve bu yüzden de başka vesilelerle sahnelenen bir veya birden çok pasif rolü sürdürür (Goffman, 2018a, 95)".

Birey sahne önünde performans sergilerken birçok farklı sahne yani sosyal dekor ve aktörlerle belirli bir senaryoya göre hareket eder (Goffman, 2016, 13). Rolden çıkmak veya senaryoya uymamak yani sosyal ortamda kabul görmeyen bir davranışta bulunmak bireyin ayıplanmasına neden olabilir. Modern bireyin en büyük korkularından biri de dikkat çekmeden kalabalığa karışmaktır. Kendini onlardan ayırır, farklı görür ancak sivrilecek davranışlarda da bulunmaz. Bu tür odaklanmış etkileşimlerde yüz yüze olan irtibatlar sözlü iletişim gerektirmez (Goffman, 2018b, 41). Beden dili olarak adlandırılan jestler ve mimiklerle birbirlerinin varlığını kabul edip sosyal dekorun gerektirdiği düzeyde iletişim gerçekleşir. Beden dili normatif olarak topluma mal edilmiş bir davranış haline gelir (Goffman, 2018b, 43). Kısa süreli bu etkileşimlerde sosyal dekorun geçiciliğinden ötürü bireyler birbirlerinin varlığına kayıtsız davranmayı yeğlerler.

Goffman'ın medeni kayıtsızlık olarak adlandırdığı odaksız iletişimin mevcut olduğu sosyal karşılaşmalarda "…bir kişi başkasına onun var olduğunu (ve onu gördüğünü) kabul ettiğini gösterecek kadar bakar ve ardından onun hakkında özel bir

fikri ya da merakı olmadığını belli etmek için hemen dikkatini geri çeker. (Goffman, 2018b, 94)". Ve bu davranış kişiyi yok saymaktan farklıdır. Kişiyi yok saymayı genellikle çocuklar, yaşlılar ya da yetişkinler kendi sosyal sınıf statüsünden düşük insanlara uygular. Goffman'a göre akıl hastaları ve hizmetçiler de genellikle *odaksız* iletişimde orada yokmuş gibi bir davranışa maruz kalırlar (Goffman, 2016). Medeni kayıtsızlık ile bireyler modern toplumda bir arada yaşamak zorunda oldukları insanların farkında olduklarını ve onları kabul ettiklerini gösteren bir tavır takınırlar. Bu kendiyle karşısındaki insanın arasında kurduğu mesafenin saygınlığını arttırma amaçlı bir harekettir. Çünkü karşısındaki bireyi tanımadığı için ondan bireyselliğine ve kişisel alanına saygı göstermesini bekler. Bu beklentinin karşılıklı olduğu senaryolar aynı olduğu için bilinir. Bu yüzden birey tanımadığı insana gözlerini dikerek bakmaz belirli bir ayak mesafesini korur. Bu karşısındakine tehlikeli olmadığını gösterecek ve ona zarar vermeyeceğini belli edecek bir mesafedir. Karşısındaki insana kendisinden çekinmesine gerek olmadığını belli ettikten sonra karşıdan da aynı hamleyi bekler.

Medeni kayıtsızlık mesafe kültürünü benimsemiş bireylerde yabancılardan gelebilecek risklerinden korunmayı amaçlayan bir davranıştır. Medeni kayıtsızlık gündelik hayatta bireyin geçici sosyal karşılaşmalarda mahremiyetini korumasını sağlar. Ancak bazen medeni kayıtsızlığın kurallarının çiğnendiği durumlar da olabilir. İnsanları inceleme ve tehlikesiz olduklarından emin olma amaçlı kaçamak bakışlar atmak kuralları yıksa da akabinde atılan mahcup bakışla bu durum düzeltilir (Goffman, 2018b, 94). Bu durum tamamen karşısındakinin tehlike arz etmediğinden emin olma adına yapılır "Kişi uygar kayıtsızlığa uygun davranarak orada bulunan diğer kişilerin niyetlerinden şüphelenmesini gerektiren hiçbir sebep olmadığını ve başkalarını korkutmak, onlara düşman olmak ve onlardan kaçınmayı istemek için de bir gerekçesi olmadığını ima etmiş olur (Goffman, 2018b, 94)".

Medeni kayıtsızlığın mesafe kültüründeki rolü bireylerin toplum içinde sahnelemek zorunda olduğu rolleri kolaylaştırarak kişisel alanlarını korumalarıdır. Kişisel alanın korunması bireylerin bireyselliklerini muhafaza etme adına modern toplum risklerine karşı aldığı bir önlemdir. Bu yüzden odaklanmamış etkileşimde bireylere toplum içinde herkesin görevlerinin belli olduğu bir rol dağılımı gelir.

Rol, rolü icra edecek kişinin işgal ettiği konuma yönelik belirli normatif talepler doğrultusunda hareket etmesi olarak tanımlanır (Goffman, 2018a, 123). Birey sahnede bulunduğu sürece bu rolü terk edemez. Zamanla bu role alışan birey toplum

içinde diğerleriyle birlikteyken rolünü kanıksar. Bu kanıksama aslında bireyin zihnini yoran bir eylemdir. Bu rolü yapmak zorunda olmadığı mahrem alanlarda ise "kendi" olma rolüne bürünür. Bu bireyin kendi öz karakteri olarak tanımlanabilir. Sembolik etkileşim teorisinin önde gelen isimlerinden Charles Cooley'e göre bireyler kendi benliklerini gün içinde diğer insanlarla olan etkileşimlerine göre belirlerler, (Esgin, 2018, 154). Ayna benlik olarak adlandırılan bu kavrama göre bireyler kendileri hakkındaki fikirlerini başkalarından edindikleri bilgilere ve tepkilere göre oluştururlar. Eylemlerini de buna göre şekillendirirler. Bireyler diğerleriyle birlikteyken davranışlarını kısıtlamak zorunda olabilirler. Bu durum bireyi zihinsel ve fiziksel olarak yorar. Bu yüzden toplumdan, kalabalıktan ve sosyal ortamlardan ayrıldıktan sonra "kendi" olabilecekleri evlerinde yalnız kalma arzusunda olurlar.

4 YALNIZLIK ve MODERN TOPLUM

Bu bölümde yalnızlık tanımı yapılarak ve bu yalnızlığın ortaya çıkmasında toplumsal değişimlerin etkilerine yer verilecektir. Yalnızlık tanımlaması yapılırken değişik yalnızlaşma biçimleri açıklanacak bu yalnızlaşma biçimlerinin modern toplumdaki yalnızlaşma biçimleriyle olan ayrımı gösterilecektir. Modern toplumda yalnızlık, tercih edilen ve maruz kalınan olmak üzere ikiye ayrılır. Tercih edilen yalnızlık mesafe kültürünün gerektirdiği ölçüde insanlardan ve modern kentin uyarıcılarından uzaklaşmaktır. Aynı zamanda tek başınalık olarak adlandırılır ve birey bu yalnızlaşmayı kendi bireyselliğini koruma adına tercih eder. Maruz kalınan yalnızlık ise anlaşılmama kaygısı, sosyal ilişkilerin bireyi tatmin etmemesi ve bağlanma problemleri sonucu ortaya çıkar. Bu bölümün konusu mesafe kültürüyle ortaya çıkan modern birey yalnızlığının nasıl şekillendiğidir. Ancak yalnızlık modern çağa ait bir eğilim değildir, koşulları ve tanımı değişse de yalnızlık kadim bir duygudur. Bu yönüyle yalnızlık bireyin kendini bulma ve dünyayı anlamlandırma çabasında filozof ve din adamlarının tercih ettiği bir eğilimdir. Bu yüzden bu bölümde ayrıca felsefedeki yalnızlık biçimi ve modern toplumdaki yalnızlaşmaya zemin hazırlayan faktörler birbirinden ayrılarak anlatılacaktır. Böylece yalnızlığın tarihselliğinin modern toplum yalnızlığına zemin hazırlamasında ne gibi bir rolü olduğuna cevap aranacaktır.

4.1 Yalnızlık ve Tek Başınalığın Tanımı ve Farkları

Yalnızlık ve tek başınalık birbirlerinin yerine kullanılan iki farklı kelimedir. Dilimizde ikisi de eş anlamlı olarak kullanılsa da İngilizce ’de yalnızlık *loneliness,* tek başınalık ise *solitude* olarak adlandırılır (Svendsen, 2018, 18). Yalnızlık anlamındaki kelime yalnız kalan kişi tarafından istenmeyen olumsuz bir haldir. Tek başınalık ise insanların kendilerinin tercih ettiği arzu edilen bir durum olarak görülür.

İstenmeyen yalnızlık anlamındaki “loneliness” melankoliyi ve hoşnut olunmayan bir kronik yalnızlığı betimlemek için kullanılır. “…öznenin başkalarıyla yetersiz bağlara sahip olması sebebiyle sürekli acı deneyimi yaşadığı bir haldir

(Svendsen, 2018, 39)". Bu yalnızlık fiziksel olarak yalnız kalmayı gerektirmez. Birey zihinsel ve ruhsal olarak yalnız hissediyorsa kalabalıklar içinde de olsa bu histen kurtulamaz. Tercih edilmiş yalnızlık olarak görülen "solitude" yani tek başınalık ise toplumdan isteyerek fiziksel veya ruhsal olarak uzaklaşma şeklidir. "Issızlık" olarak da ifade edilebilen bu tek başınalık türünde birey kendi düşüncelerine, inanışına ve değerlerine ters geldiği düşüncesiyle bulunduğu toplumu terk edebilir (Svendsen, 2018, 19). Bu iki yalnızlık türü birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaz ancak bireye hissettirdikleri farklıdır. Bu yüzden bu iki yalnızlığın sentezi olarak modern yalnızlık terimini kullanacağız.

Modernleşme ile birlikte gündelik yaşam tecrübelerinin sebep olduğu duygusal değişimler yeniden tanımlanır. Böylelikle duygular yeniden tanımlanmış ve olaylar karşısında verilen tepkiler de önceki tepkilerden farklılaşmıştır. Yani herkesin yalnızlığının kendine has bir özelliği olsa da genellikle bireyler diğerleriyle olan mesafesini korumak ve onlardan gelebilecek tehlikelerin riskini en aza indirgemek için yalnızlığa sığınabilirler. Bu yüzden bireylerin yalnızlık deneyimleri de modern hayat tarafından tıpkı sevinç, üzüntü ve mutluluk gibi her gün yeniden tanımlanır (Svendsen, 2018, 49). Böylece modern toplumda insanlar genellikle benzer sebeplerden ötürü yalnızlık çekerler. Aile hayatının olmaması ya da bağların zayıf olması, ikili ilişkilerden beklenilen tatminin sağlanamaması, iş yerindeki rekabet ortamı ve arkadaşlık kurumunun sığlaşması yalnızlıkla sonuçlanır. Bu sebeplerden ötürü birey yalnız kalmayı hem tercih etmiş hem de bu durumların bir sonucu olarak yalnızlığa maruz kalmıştır. Çünkü yalnızlık hissi yavaş yavaş onu tek başına olduğuna inandırır ve o tek başınalık zamanla arzulanır hale gelir. Bu yüzden yalnızlık modern toplum bireylerinin hepsinin paylaştığı bir duygudur (Svendsen, 2018, 53).

Bireyin kendiyle baş başa kalma biçimi olarak ortaya çıkan yalnızlık insan yaşamının temelidir (Mijuskovic, 2012). Birey kendi bireyselliğinin farkına varmak istediği bir yalnızlaşma istencinde olabilir. Bu tip yalnızlaşma arzusu da modern toplumla birlikte ortaya çıkan birey olma ve bireyselleşme bilincinden doğar. Yalnızlık direkt olarak bireyin 'ben' anlayışıyla ilişkilendirilir (Svendsen, 2018, 34). İnsanlar bireyselliklerini güvende tutmak için yalnızlaşmaya başlarlar. Birey, bu yalnızlık isteği ile topluma karışma isteği arasında sonsuz bir döngüye girer. Birey yalnız kalarak benliğini keşfeder ve diğerleriyle iletişim kurma yönlerini geliştirirse sosyal tecride sebep olacak yalnızlık hissinin üstesinden gelir (Svendsen, 2018, 34).

Bireyselliğinin ve yalnızlığının farkında olan birey agresif yalnızlık olarak nitelenen istenmeyen yalnızlıktan sıyrılabilir. Bu tip istenmeyen yalnızlık romantik ilişki eksikliğiyle de ortaya çıkar. Modern toplumda bireyler her ne kadar yalnızlık ve bireyselliklerine düşkün olsalar da kendi iç dünyalarını paylaşacak partner arayışından kurtulamazlar. Böylece potansiyel eş konumundaki bireyle iyi bir iletişim kurulduğunda bu yalnızlık hissinden de kurtulurlar. Hatta eşlerin birbirleriyle olan iletişimi sağlam olursa ve iletişim düzeyi eşitse yalnızlık hissedilmez (Svendsen, 2018, 35). Ancak aşk ve sevgi göreceli kavramlar olduğundan bireyin kendine seçtiği eşi yalnızlığına derman olamasa da hayatında kalmaya devam edebilir. Birey kendini ne kadar partnerine ait hissetse de benliğindeki yalnızlık hep onunladır. Çünkü bir ilişkiye sahip olmak demek bireyin kendi bireyselliğini tamamen terk ederek iki kişilik bir iç dünya oluşturması anlamına gelmez. Her ne kadar bencilce bir durum gibi gözükse de her birey kendinin bilincine ancak belirli şekillerde yalnız kalarak ve kendine zaman ayırarak varabilir. Bu benlik bilincine varmak için kişi kendisi ve diğerleri arasına mesafe koyar.

Birey doğduğu andan itibaren güvende hissedebilmek için birilerine bağlanma eğilimi gösterir (Bowlby, 2012, 233). Bağlanma eğilimi genellikle bebekken anneye olan düşkünlükle başlar. Yetişkin olana kadar süren bu bağlanma eğilimi ömür boyu devam eder. Eğer birey bağlanma sıkıntısı çekiyor ise bu bağın bebekken düzgün tatmin edilememesiyle alakalıdır. Hatta bağlanma durumunun yokluğu bireyin boşlukta hissetmesiyle sonuçlanır (Bowlby, 2012, 442). Bu durum bütün bireyler için geçerli olmasa da insanlar birbirlerine duygusal bağ ile bağlanmadıklarında yalnız hissederler. Bu bağlanma arzusu bireyleri genellikle partner, arkadaş veya tanıdık arayışına sevk edebilir. Ancak bu bağlılık sürekli bir kendini adamayı gerektirmez. Birey kendine bu bağlanmanın içinde bile zaman ayırma arayışında olabilir.

Yalnızlık ve tek başınalık ayrımı bireyin hayat ve ilişkilerine bakışıyla şekillenir. Birey diğerleriyle olan ilişkilerini değerlendirdiğinde bu ilişkilerden tatmin oluyor ve onlarla birlikteyken dışlanmış hissetmiyorsa zihinsel olarak yalnız değildir. Ancak etrafında birçok insan varken kendi zihninde onlardan soyutlanıyorsa depresif bir yalnızlık ortaya çıkar. Bu tip bir yalnızlık mesafe kültürünün sebep olduğu yalnızlıktan ziyade bireyin iç dünyası ve kaygılarıyla ilişkilidir.

Sahip olunan sosyal çevreyle bu çevreyle olan bağların niteliği de yalnızlığın türünü belirler. Beş yakın arkadaştan fazlasına sahip olan daha az sayıda arkadaşa

sahip olan kişiden daha çok yalnızlıktan mustarip olabilir (Svendsen, 2018, 41). Ancak tek başınalık için bu geçerli değildir. Tercih edilen bir yalnızlık biçimi olan tek başınalıkta bireyin sahip olduğu arkadaş sayısı önemli değildir. Daha fazla ya da az arkadaş yalnızlığın biçimini belirlemez. Bu yüzden mesafe kültürünün sebep olduğu yalnızlık biçimi için tek başınalık anlamına gelen yalnızlık kavramının kullanılması yerinde olur.

Diğer insanlarla olan ilişkiler, bireylerin hayatlarını anlamlandırma ve şekillendirmeleri açısından etkilidir. Çevresindeki insanlarla iletişimi iyi olan birey kendini sevilen ve sayılan bir toplum üyesi olarak görür. Bunun karşılığında beklenen saygı ve kabul görme sunulmuyorsa toplum birey için içinden çıkılamayan bir kafes haline gelir. Görmezden gelinen, takdir edilmeyen ve dinlenilmeyen birey toplumca sevilmediği hissine kapılarak kabuğuna çekilir. Toplumun onaylamayacağı bir kusur işlendiğinde de durum bundan farksızdır. Toplumda onaylanmayan bir davranış sergileyen birey kabul görmediğini fark eder ve kimseye güvenmez. Toplumla iletişimi kesilen bu birey için yalnızlık artık zoraki bir tercih haline gelir. Bu tip yalnızlaşma geleneksel toplumdaki yabancı tipine karşı takınılan tavırla bağdaştırılabilir. Toplum "yabancıyı" ya da bir "suçluyu" cezalandırmak için onu toplumdan dışlar. Böylece birey istese de insanların ona koyduğu mesafeyi aşamaz. Çünkü bu birey toplum için bir risk unsurudur. Bu toplumdan dışlanmayla gelen yalnızlık istenmeyen ve aşılamayan yalnızlaşma biçimidir.

Yalnızlık ve tek başınalığın ayrımının yapılması bireylerin sosyalleşme becerileri açısından önemlidir. Yalnızlık tercih edilen bir tek başınalık olarak ortaya çıkmadığında ise kişinin bağlanma becerilerinin gelişmediği ya da yanlış geliştiği söylenebilir. Çünkü bağlanma doğuştan gelen sosyal bir yetenektir ve bebeklikten yetişkinliğe geçen süreçte oluşur. Sosyalleşme becerilerine ve kime nasıl bağlanacağını bilen bireyin yalnız kalmakla ilgili bir korkusu da olmaz. Hatta bu yalnızlık mesafe kültürüyle öğrenilen bir eğilim olduğu için bunun modern toplumun risklerine karşı bir koruma olduğunun da farkındadır. Ancak sosyalleşme becerileri tam gelişmemiş ve bağlılık problemleri yaşayan birey için yalnız kalma korkusu ağır basar. Hatta sosyalleşme becerileri gelişmediği için bağlanacağı kişileri seçememe sorunu içinde bulunduğu yalnızlığı eziyet olarak görmesine sebep olur. Bunun sonucunda tek başınalıktan korkma, insanlarla mesafesini koruyamama ve duygusal yönden hasar görme sonuçları da olabilir.

4.2 Ontolojik Yalnızlık

Felsefede yalnızlık kavramının açıklanması için önce özne olan "ben"in açıklanması gerekir. Çünkü ancak benlik bilincine erebilmiş bir birey yalnızlık konseptini anlayıp onunla barışık olabilir. Toplum olabilmek için bireyler birbirlerinin fiziki varlığına ihtiyaç duyarlar. Toplum içinde kendi olma bilincine varan birey ancak yalnızlaşarak toplumdan sıyrılabilir. Felsefede yalnızlık olgusu genellikle üretkenliğe katkısı olduğu için olumlu görülür. Çünkü birey ancak tek başınayken gerçekten kendi doğası üzerinde düşünüp hakikat arayışına girebilir. Yani felsefede düşünmenin yolu tanıdıklarından, alışkın olduğu şehirden ve evinden uzaklaşarak yalnız kalmayla mümkündür.

Yalnızlık kavramı bireysellik ve birey kavramı gibi modern topluma özgü gibi görünse de aslında tarihi insanlık kadar eskidir. Ancak modern toplumda deneyimlenen yalnızlık ile ontolojik yalnızlık olarak açıklanabilecek yalnızlık birbirinden farklıdır. Klan topluluklarında birlik olmak topluluğun gücü için önemliyse de klandaki bireyler ontolojik bir yalnızlık hissine aşikardır. Geleneksel topluluklardaki yalnızlaşma biçimlerine örnek olarak peygamberlerin topluluklarını bir süre terk ederek tek başlarına kalmaları verilebilir. Bu da yalnızlık istencinin modern topluma münhasır olmadığının göstergesidir. Modern toplumda yalnızlaşmanın sebepleri değişse de yalnızlık duygu olarak değişiklik göstermez. Bu da onu hem felsefi hem de sosyolojik açıdan incelenebilir bir fenomen yapar. Bu yüzden tezin bu bölümü yalnızlığın doğası ve ilkçağ filozoflarından modern filozoflara kadar nasıl tanımlanıp deneyimlendiğinin açıklanmasına ayrılmıştır.

İlkçağ filozoflarından Stoacı Epiktetos yalnızlığı modern anlamına en yakın şekilde tanımlayan filozoflardandır. Epiktetos'un düşüncelerinin derlendiği *Söylevler* adlı kitapta yalnızlığın anlamının bireyin etrafındaki insanların tutumuna göre değiştiğinden bahseder (Epiktetos, 2017, 290). Yani birey içinde bulunduğu topluma göre yalnızlık tavrını oluşturur. Epiktetos'un yalnızlık tanımı terkedilme duygusu ve güven duyulan insanların kaybıyla tek başına kalmadır. Bu da modern toplumda bireyin terk edilme riskine karşı tedbir olarak aldığı yalnızlıkla bağdaştırılabilir. Epiktetos'a göre kişinin itimat ettiği insanı kaybedip kendi içine çekilmesi durumu yalnızlığın sadece bir mertebesidir. Bu durum modern bireyin terk edilme riskine karşı yalnızlığı bir sığınak olarak görme deneyimiyle benzerlik gösterir. İlginçtir ki Epiktetos'un yalnızlık tanımı kendi dönemindeki Roma toplumunun mevcut

durumuna göre şekillenmiştir. Ancak milattan sonra 55-90 yılları arasında yaşayan Epiktetos, o dönemin kozmopolit yapıdaki Roma'sını tarif ederken şu anki modern dönem kent hayatına benzer bir tablo çizer. Epiktetos yalnızlık eğilimini, Roma şehrinde bireyin etrafı her ne kadar insanlarla donatılmış olsa bile hiçbirine gerçekten güvenemeyeceğimiz için her daim hissedilen duygu olarak açıklar (Epiktetos, 2017, 291). Epiktetos'un tanımladığı bu yalnızlık modern kent insanının maruz kaldığı yalnızlıkla benzerlik gösterir. Çünkü modern bireyin yalnızlığı seçmesi yabancılardan gelebilecek olan tehlikelere karşı alınan bir önlemdir. Her ne kadar birey metropollerde hısım ve akrabanın yokluğunu çekse de o hayat birey için geride kalmıştır. Bunun sonucunda kan bağı olmayan insanlarla ya romantik ilişkiler kurar ya da belirli mesafede dostluklar edinir. Ancak mesafe ve bireyselliğe atfedilen önem yalnızlaşma eğilimini tamamen ortadan kaldıramaz hatta körükleyebilir.

Yalnızlık birçok şekilde bireylerin hayatında yer edinebilir. Bunlardan biri de terk edilmişlik hissi yaratan yalnızlıktır. Bu tip yalnızlık bireyin kendi tercihi değildir ve her ne kadar kendi bireyselliğine düşkün de olsa birey bu yalnızlığı olumsuz görür. Bu yalnızlık biçimi Epiktetos tarafından insanın yakınları tarafından terk edildiğinde ya da başka bir deyişle onlardan uzaklaştığında gerçek yalnızlığı deneyimleyebileceği şeklinde açıklanmıştır (Epiktetos, 2017, 291). Yani bu yalnızlık, hem terk edilmişlik hem de bu terkedilmeyle gelen yalnızlığın mahzunluğu anlamını taşır. Modern toplumda da ikili ilişkilerde, aile arasında veya iş yerinde sorun yaşanan insanlarla ilişkinin kesilmesi, aslında güven duygusunun yok olmasıyla ilgilidir. İkili ilişkilerde çiftlerin birbirine olan güveni sarsılır, ilişki bitme noktasına gelirse, böylelikle Epiktetos'un 'mahzun bir şekilde terk edilmişlik' diye adlandırdığı bir yalnızlık ortaya çıkar. Bu tip bir yalnızlık bireyin ilk defa girdiği bir ortamda da hissettiği türden bir yalnızlık da olabilir. Epiktetos bu yalnızlığı, 'kimsesiz' hissetme olarak tanımlar. Yeni bir işe başlandığında ya da yeni kayıt olunan okula ilk defa gidildiğinde hissedilen izole olma hissi ve yabancılık bireyde terkedilmişlik duygularını uyandırabilir. Bu tür yalnızlık psikolojik sorunlar doğuracağı ve bireyi yıpratacağı için sakıncalı görülen yalnızlık türüdür. Ancak modern toplumun riskli ilişkilerinde birey bu tür yalnızlığa da bağışıklık kazanmıştır denebilir.

Her yalnızlık terk edilmişlik hissi ya da kimsesizlik hissettirmek zorunda değildir. Birey kendi seçimi sonucunda da yalnızlığından keyif alabilir. Ancak Epiktetos'a göre bu sadece bazı insanlar için mümkündür. Birçok insan kendi başına kalma yetisine sahip değildir çünkü kendi kendilerine yetebilme kabiliyetleri yoktur.

Kendi kendine yetebilme kabiliyeti kişinin diğer insanlarla ve kendisiyle diyalog kurabilmesiyle alakalıdır. Epiktetos Stoacı gelenekten olduğu için kişinin kendine yetebilmesinin iyi ve erdemli bir insan olmasıyla başarılabileceğini söyler. Bireyin kendiyle barışık olması, bu erdemin ve iyi niyetin sağlanmasıyla mümkün olabilir. Bu durumda modern toplumun bir dayatması gibi görünen bireyden kendine yetebilme beklentisinin diğer bir boyutu ortaya çıkar. Modern toplumda bireyin kendine yetebilmesi ekonomik özgürlük ve harcamalarla sağlanırken, Epiktetos'un bahsettiği kendine yetme, kişinin duygularıyla, iç dünyasıyla ve bilgisiyle kendisine yetmesidir (Epiktetos, 2017, 291) . Bu durumda Epiktetos'un anlattığı tek başınalık ve modern tek başınalık birbirinden ayrılır. Modern toplumda kişiler her ne kadar bağımsız olduklarını düşünseler de duygusal açıdan kendi kendilerine yetme yetileri pek zayıftır. İsteyerek oluşturulan bir mesafe kültürü mevcut olsa da yalnızlığın rahatsız ediciliği ancak Epiktetos'un bahsettiği kendi kendine yetebilme yetisinin edinilmesiyle mümkün olabilir. Her ne kadar cemaat bilinci ve cemaat istenci olmasa da insanlar çevrelerinden alaka beklerler. Çevreden beklenen ilgi ve alaka bir başarıya ya da popüler olmanın tüm kapıları açtığı bir sosyal hayata sahip olma istencidir. Sosyal statünün yüksekliği ve çevrenin olumlu tezahüratı bireye kendini gerçekleştirmiş olduğu hissini verir. Modern anlamda kendini gerçekleştirme Epiktetos'un döneminde belki de bireylerde görülen bir duygu değildi. Ama modern toplumda sadece kendini gerçekleştirmiş bireyin yeri vardı. Fakat modern bireyin bir diğer çıkmazı da kendini gerçekleştirmek için yalnız olmak zorunda olmasıdır.

Epiktetos'un topluma bakış açısına göre bu durumu değerlendirmek gerekirse, birey bu tip bir toplumda gerçek mutluluğa erişemez. Çünkü Epiktetos'a göre insanın doğasında cemaat olma isteği hep vardır. İnsanlarla iletişimde olarak ancak sevgi ve zevki tadabilir. Bu sevgiyi ve zevki birey kendine gerçek anlamda sunabildiği takdirde yalnızlıktan tat alabilir. Epiktetos'un yalnızlık anlayışına göre; yalnızken diğer insanlarla kurduğu bağları ve yaptığı konuşmaları, birey kendiyle ve iç dünyasıyla yapıp bundan rahatsızlık duymuyorsa yalnızlıktan zevk alan insan olabilme seviyesine erişir. Epiktetos yalnızlıkla gelen bu iç huzuru çocuk olmakla özdeştirir. Çocuklar tek başlarına oynar, yıkar ve tekrar yapar ve bunu gerçekleştirirken yalnızlığın verdiği terk edilmişlik duygusundan mahrumdurlar. Bunu yaparken zamanın nasıl geçtiğini bile anlamazlar. Birey ise yaş aldıkça karakterinde bulunması gereken erdemi kaybettikçe yalnız bir şeyler yapmak zorunda olduğunda ürker, hatta neden yalnız olduğunu sorgulayarak zamanın

geçmediğinden şikâyet eder. Epiktetos'un bahsettiği yalnız kalabilme becerisi aslında modern toplumda mesafe kültürüyle bireyin kazandığı yalnızlığa yakın bir yalnızlıktır. Ancak Epiktetos'un bahsettiği yalnızlığın "erdemlilik" boyutu modern birey için daha çok sosyal statüyle alakalıdır. Belli bir statü kazanmış, saygın ve kendini gerçekleştirmiş bir birey yalnızlığından rahatsız olmaz. Dahası bu yalnızlığı ödül olarak görür.

Felsefede yalnızlığın yeri genellikle manevi tekamülle ilişkilidir. Bu maneviyat bir tanrı ya da dini inanışı değil kişinin kendini tanımasını merkeze alır. Bu yüzden kişinin yalnız kalabilme yetisinin olması, bu maneviyatın edinilmesi için önemlidir. Böylelikle birey tefekkürü öğrenerek erdem sahibi olur. Erdemlilik diğer insanlarla birlikteyken de icra edilebilir ancak gerçek bilge kendiyle baş başayken de bu erdemliliği sürdürebilendir. Aristoteles'e göre kişinin bu yalnız kalabilme yetisi bilge biri olarak eserlerini ortaya koyabilmesini sağlar (Aristoteles, 2000, 207).

Felsefe ve teolojide yalnızlık erdemlilik ve bilgeliğe ulaşmadaki bir ön koşul olarak görülür. Bu yüzden yalnızlık modern toplumdaki yalnızlık anlayışıyla ayrılır. Çünkü tefekkür için yalnız kalma eylemi bireyi erdemli yapar. Bu eylemin içinde tanrıyı bulma gayesi veya tefekkür yoksa modern toplumdaki yalnızlıkla benzerlik gösterebilir. Tefekkür ve Tanrı'yı bulma arzusu güden yalnızlaşma genellikle peygamberlerde görülür. Örneğin birçok kültürde insanlar yalnız kalmayı tarif etmek için "Çöldeki Ermiya" terimi kullanılır. (Epiktetos, 2017, 290) Bu terim Ermiya (Irmiya, Jeremiah) peygamberin, sözünü geçiremediği kavmini terk edip hayatının geri kalanını çölde geçirmesine atıftır. Rivayete göre Ermiya peygamber, kavminin ona inanmaması ve onu terk ettiklerini düşündüğü için çölde uzlet hayatına başlar. Peygamberler tarihinde bu terk etme ve terk edilme yüzünden inzivaya çekilen peygamber sayısı oldukça fazladır. Hz. Muhammed, peygamberlikle müjdelenmeden önce yalnız kalabilmek için Hira dağına çekilirdi. Bu çekilmeler genellikle kendi toplumundan bir süre uzaklaşma ve düşünme amaçlı olduğu söylenir. Bir nevi toplumdan kendini soyutlama ve yalnızlaşmayla Hz. Muhammed'in inzivaya çekilmesi, Epiktetos'un tarifini yaptığı yalnızlıkla özdeşleşir. Epiktetos'un yalnızlık anlayışıyla peygamberlerin yalnız kalma şekillerini eşleştirirsek, peygamberlerin doğuştan erdem sahibi insanlar olduğuna inanılır. Epiktetosçu anlayışa göre bu erdem onların yalnızlığa katlanabilmelerindeki en büyük etkendir. Epiktetos'un felsefesine göre kişi ancak erdem sahibi ise bu yalnızlığa göğüs gerebilir ve sonucunda huzuru bulabilir. Peygamberlerin ve

filozofların yalnızlaşması genellikle topluma sırt dönme ve uzlet olarak görülür. Onların bu yalnızlaşması da bir tercih olsa da modern toplum bireylerinin tercih edilen yalnızlığı uzlet benzeri bir yalnızlık değildir. Çünkü birey modern toplumdan kendini tamamen soyutlayamaz. Çünkü içinde bulunduğu mevcut sistem buna izin vermez. Bu sistem onun bir şekilde topluma dahil olmasına sebep olur. Çünkü modern toplum bir takım bürokratik sistemlere, kanunlara sahiptir ve bireylere bunlara uymaları için ödevler verir. Ancak tercih edilebilirlik bakımından Peygamber veya filozofların yalnızlıklarıyla modern bireyin yalnızlığı benzeşir. Birey tamamen kendini toplumdan soyutlayamasa da inziva isteğini apartmanına çekilerek, birkaç günlüğüne şehir dışına çıkarak tatmin edebilir.

Yalnızlığı bir erdem göstergesi ve peygamberlere özgü ulvi bir eğilim olarak gören İlk ve Ortaçağ filozoflarının aksine Aydınlanma filozofları yalnızlığı bir veba olarak görür. John Locke, yalnızlığın insanın doğasına aykırı bir hal olduğunu söylerken David Hume yalnızlığın en büyük ceza olabileceğinden bahseder (Svendsen, 2018, 36). Bu yüzden din adamlarının ibadet olarak gördüğü inzivaya çekilmek Hume için insanın doğasına aykırıdır. Hatta Homo Sapiensin Neanderthelleri iletişim ve birlikte hareket etme yetilerinin gelişmiş olmasıyla yok ederek hayatta kaldıkları söylenir (Harari, 2017, 39). Bu açıdan bakıldığında yalnızlaşarak atomlarına ayrılan toplumun ayakta kalması mümkün görülmez. Ancak modern toplumun değişen şartlarıyla birlikte risk parametreleri de değişmiştir. Bu yüzden bireylerin yiyecek bulma, vahşi doğaya karşı hayatta kalma ve çoğalmak için birbirlerine ihtiyaçları yoktur. Hatta modern toplumun risklerinden korunmak için birbirlerine karşı mesafe koyarak hayatta kalırlar.

Aydınlanma filozoflarının aksine yalnızlığa gereklilik olarak bakan filozoflar da vardır. Birçok modern ve çağdaş filozof düşünme ve üretebilme adına yalnızlığı gerekli görür. Nietzsche'ye göre yalnızlık kendine dönüş, özgürlük ve iyileşmedir (Nietzsche, 2016, 10). Bu yalnızlık tanımı kendi düşünceleriyle benliğinin birbiriyle olan diyalogunun bir ürünüdür. Bireyin kendi olabilmesi ve özgürce nefes alabilmesi için tek başınalığa ihtiyacının olduğunu söyleyen Nietzsche'ye göre yalnızlık, aklı başında olmanın göstergesidir. Ancak Nietzsche'ye göre herkes yalnız kalamaz, yalnızlık "kendi" olma durumunu ortaya çıkarsa da bazıları için de içlerindeki "yaratığın" çıkmasına sebep olabilir (Nietzsche, 2016, 18). Bu yüzden yalnızlık bile bazı zihinlerde tehlikelidir.

Rousseau'nun yalnızlık anlayışı ise mutlulukla bağlantılıdır (Svendensen, 2018, 159). Eğer kişi bu yalnızlıktan keyif alabiliyorsa ancak gerçek manada özgür ve mutlu hissedebilir. Bu özgürlük ve mutluluk tanımı Romantik akımın çıkış noktası olan "ben" ve "özgürlük" arzusu, özneyi yücelterek mutluluk arayışına temel oluşturur. Böylelikle modern toplumda yalnızlığın fetişleştirilerek özgürlüğün temeli haline getirildiği söylenebilir. Rousseau'ya göre insan, özgür doğmuştur ancak toplumla birlikte bu özgürlüğe zincir vurulmuştur (Svendensen, 2018, 161). Yani insanın doğası toplumla kısıtlandığı için gerçek anlamda özgür olması olanaksız kabul edilir. Fakat doğanın ve doğal olanın tarafında olan Rousseau uygarlığa da karşı değildir. Uygarlığın kısıtlayıcı yönlerini eleştirir. Buradaki ana tema insanın toplumu bırakıp doğa durumuna dönmesi değil, doğanın ona verdiği meziyetleri ihya etmesidir. Ancak bu şekilde kişi gerçek anlamda özgürlüğünü tekrar kazanabilir. Rousseau'nun yalnızlık teması özgürlük ve mutluluk arayışıyla şekillenir. Bu yüzden Rousseau'ya göre yalnız bir insanın içinde bulunduğu toplumu güvenilir görmediği için yalnızlaştığı söylenebilir. Toplumu güvenilir görmeme hissi mesafe kültürünün temelini oluşturur. Mesafe kültürüne sebep olan toplumun riskleri güvenlikle ilgili bir takım düzeni sağlayıcı toplumsal kuralların da doğuşuna sebep olur. Bu kurallar dizisi bireyin özgürlüğünü görelileştirse de genel bir düzen sağlamak için gereklidir. Fakat bu kurallara göre yaşayan bireyin tamamen özgür olmadığı da söylenemez. Çünkü bu kurallar toplumu kaosa ve anarşiye karşı korur. Ancak Rousseau'nun yalnızlık ve özgürlük tezi anarşiyi getirebileceği için tehlikeli olarak görülür ve bu yüzden de uygulanabilirliği eleştirilir.

Felsefede yalnızlık bireyin kendine dönüşü olarak ele alınır. Dahası inzivaya çekilerek yalnızlaşma biçimi özgürleşme ve bireyin kendini gerçekleştirmesiyle eşdeğerdir. Bu doğrultuda Schopenhauer için yalnızlık, insanın iç dünyasındaki doğruyu ve doğruluğu ortaya çıkartabilecek bir olgudur (Schopenhauer, 2016, 28). Yani mağara duvarına yansıyan gölgelerin gerçek hali ancak yalnız kalarak ulaşılan gerçeklik algısıyla görülebilir. Bu yüzden hakikate giden yol da inzivadan geçmektedir.

Birey tefekkür arayışıyla yöneldiği yalnızlıkta bir topluma ihtiyaç duymuyorsa yaşamak onun için daha kolay hale gelecektir. Çünkü bu yalnızlık onda yeni bir dünya algısı oluşturur. Bu dünya algısıyla toplum olma bilinci aşılarak kendi olma bilincine varılır. Yani kendi olma bilincine erişmiş bireyin gerçeklik algısı ve dünyayı görüş şekli de değişir. Bu doğrultuda Schopenhauer'in dünya algısı Kant'ın

deneyim ötesi numenal dünyasıyla karşılaştırılabilir. Kant'a göre deneyimlenen tasarım dünyası bir de isteme dünyası vardır. İsteme dünyasındaki olgular kişinin bakış açısı ve fiziksel hareketiyle gerçekleşir. Kendi kendinin bilincinde olan birey gerçek anlamda isteme olarak dünyayı deneyimleyebilir. Schopenhaur'un yalnızlık anlayışı da bununla bağdaştırılır. Bireyin isteme olarak dünyayı deneyimlemesi onu iç dünyasında kurup fiziksel dünyadaki hareketlerine bu düşünceyi yansıtmasıyla mümkün olabilir. Birey bu isteme dünyasını deneyimlerken isteklerinin ve hareketlerinin bilincinde olduğundan tasarım dünyasını aşmıştır. Tasarım dünyasındaki yalnızlaşma ve isteme dünyasındaki yalnızlaşma deneyimleri de böylelikle birbirinden ayrılır. Tasarım dünyasındaki yalnızlaşma genellikle toplumdan uzak durmayı gerektirdiği için topluma alerjik bir birey oluşturur. Kendini soyutlayan birey kırılgandır ve en ufak olaylarda bile hassas davranabilir. Ancak topluluğa karışarak kendi isteme dünyasında yalnızlığın bilincine varan bireyler ise dış etkilerden çok fazla zarar görmeden yaşarlar. Bu yalnızlık ruhsal durumlarına çok da etki etmez. Yani buna yalnızlık için bir deneyim denebilir. Birey yalnızlığın ve faydalarının bilincine varabiliyor ise isteme dünyasını deneyimleyebilecek seviyeye de ulaşmış demektir. Dahası Schopenhaur yalnızlığını sevmeyen kişinin hiçbir şekilde kendi olamayacağını söyler (Schopenhauer, 2006, 38). Çünkü kendini sevmenin yolu kendini tanımak kendini tanımanın yolu da yalnız kalarak kendini dinlemekten geçer. Genel olarak klasikleşmiş bir olgu olan kendini tanımak için düşüncelerle yalnız kalma önergesi, yalnızlığın tarih boyunca neden var olduğunu ve gerekliliğini vurgular. Böylelikle tasarım dünyasının erişilebilirliği de bu kendini tanıma yalnızlığından geçerek mümkün olabilir.

Filozofların yaşayış şekli de onların yalnızlık tanımlarına yansımıştır. Bunun bir örneği Montaigne'in kamusal alandan çekilerek ailesine ait bir saray kulesinde tek başına çalışmalarını yürütmesinde görülür. *Denemeler* de aslında onun yalnızlığı hakkında bir şeyler söyler. Kamusal alandan elini eteğini çekmesi ve genellikle iç dünyasını yansıtan yazılar yazması tek başınalığın üretkenliğininin kanıtıdır. Çünkü Montaigne yalnızlığı rahat olma hali olarak açıklar (Montaigne, 2018, 481). Bu konfor özgürlüğü ve üretkenliği de beraberinde getirir. Rahat ve özgür olan bireyin düşünmeye daha çok vakti kalır. *"Issız yerlerde kendin için bir âlem ol"* yalnızlık ile ilgili denemesinin, bireyin yalnız kaldığında kendi kendine yetebilecek bir dünya yaratabileceğini vurgular (Montaigne, 2018). Montaigne'in düşünce geleneği şüphecilik olduğundan yalnızlığının sonucunda kendi varlığından ve düşüncelerinden

de her daim şüphe duyma eğilimi de vardır. Ancak her yalnızlık ve yalnızlaşma benlikten şüphelenmeyi getirmez. Felsefede yalnız kalma tefekkür için ön koşuldur ve şüpheciliğe götürmesi de doğaldır. Yalnız insan sorgular ve bu sorgunun sonucunda hakikat arayışına yön verir.

Felsefede yalnızlık genel olarak uzlet ve kendini bulmakla bağdaştırılsa da modern toplumda yalnızlık tanımı ve yalnızlaşma biçimleri değişiklik gösterir. Çünkü yalnızlık modern toplumda kişinin diğerleriyle ilişki kurarken sorun yaşamasıyla bağdaştırılır. Kişinin arkadaş veya dost edinip edinmemesi bir seçimdir. Bu doğrultuda David Hume'a göre yalnızlığın tanımı dostsuz kalmaktır. Çünkü bireyin etrafındakilerle ilişkileri onun duygu durumunu ve dünyasını belirlemektedir. Hume'un idealar ve izlenimler dünyasına göre bireyler idealara doğuştan sahip olamaz, izlenimler sayesinde bu idealar da elde edilir. Yani bir duygunun başka bir insandan öğrenilmeden bir idea oluşturulması mümkün değildir. Buna göre Hume yalnızlığın bireyin doğasına aykırı bir durum olduğunu söyler. Hatta yalnızlığın bir bireyin deneyimleyeceği en büyük ceza olduğunu söyler (Hume, 2006, 77). İnsanlar hazlarını arkadaşlarıyla paylaşmazsa bu hazlar ruhsuzlaşır, acılar dayanılmaz olur. Bu yüzden kendini gerçekleştirme adına insanlardan soyutlanıp uzlet hayatı yaşamak hislerin kaybolmasına neden olur.

Hume'un birlikteliği savunması tarihsel açıdan bakıldığında insanoğlu için en uygun yaşayış biçimidir. İnsanoğlu tarihin başlangıcından beri küçük gruplar, aileler, klanlar ve toplumlar şeklinde yaşamıştır. Birlikte olmanın vermiş olduğu korunma güdüsü yalnız kalma arzusunun önüne geçmiştir. Ancak modern toplumda bireyleri birlikte yaşamaya zorlayıcı ilkel tehditler yoktur. Kişi kendi güvenliğini birçok alarm sistemi ve güvenlik görevlileri tarafından sağlayabilir. Bu durum onları insanlarla birlikte olma zorunluluğundan kurtarır. Hatta tehlike diğer yabancılardan gelebileceği için bu riske karşı alınan önlem yalnızlık ve mesafedir. Mesafe kültürünün modern toplumdan daha önce gelişmemesinin sebebi aynı cemaat içindeki insanların birbirleri için risk durumunda olduğu başka bir dönemin olmamasıdır. Hume, insanları birbiri için tehdit değil ölçü olarak görmüştür. Bireyler sosyalleşmeyi birbirlerine bakarak ve iletişim kurarak öğrenirler. Bu yüzden yalnızlaşarak inzivaya çekilmek bu melekelerin gelişememesine sebep olur. Burada Hume'un karşı olduğu yalnızlık biçiminin "uzlet ve halvet" olan yalnızlaşma tipi olduğu söylenebilir. Ancak Montaigne, Nietzsche ve Schopenhauer'in tanımladığı yalnızlık şekillerini de onaylamadığı aşikardır. Çünkü Hume yalnızlığın duyguların

öğrenilme ve paylaşılma biçimini olanaksız kıldığını düşünür. Modern toplumda birey, kendi bireyselliğini diğerlerine bakarak öğrenir. Bu öğrenme ille de birlikte dost olmayı gerektirmeden olur. Birey fiziki değil duygusal bir yalnızlık içindeyken bundan rahatsız oluyorsa arkadaş veya dostlarına ihtiyaç duyar. Bu durum duygudaşlığın pekiştirilmesi için Hume'un üstünde durduğu kadar önemli değildir. İnsanlar deneyimle ve mecburi ilişkilerle bu duyguları zaten pekiştirirler.

Yalnızlık ve tek başınalık birçok filozof tarafından ele alınıp incelenmiş ve eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin birçoğu yalnızlığı olumlasa da karşı çıkanları da vardır. Yalnızlığın ve tek başınalığın olumlanması genellikle bireyin potansiyelini ortaya çıkarmasıyla ilişkilendirilir. Yalnızlığın ve tek başınalığın olumlandığı düşünceler modern toplumda yalnızlığın neden gerekli olduğu tezini destekler niteliktedir. Yalnızlığın toplumsal boyutu mesafe kültürü ile şekillenirken, ruhsal boyutu da filozofların tanımını yaptığı yalnızlıkla sağlanır. Sonuç olarak mesafe kültürüyle oluşturulan yalnızlığın fiziksel boyutu modern toplumda ortaya çıkmıştır; psikolojik bir sapma ve hastalık veya bir manevi tekamül aracı olarak nitelendirilen ruhsal boyutu ise tarih boyunca görülmüştür. Ruhsal boyutunun tehlikeli yanları varsa da bireyin kendi kendini tanıması için gereklidir.

4.3 Risk Toplumunda Yalnızlık, Güven ve Mesafe Kültürü

Risk, kelime anlamı itibariyle tehlikede olma ihtimalini belirtmekte kullanılır. Tehlike öngörüsü risk kelimesiyle ifade edilir ve tehlikenin gerçekleşme ihtimali kesindir. Bu ihtimalin kesinliği ne zaman olacağı belli olmasa da bir gün gerçekleşecek olmasına işaret eder. Risk, kelime kökeni olarak İspanyolcadan türemiş, denizcilik terimiyle alakalıdır. Kayalıklara doğru ilerlemeye cesaret etme anlamında olan *risco, risicare* gelecekte olma ihtimali olan istenmeyen belirsizlik olarak tanımlanabilir (Giddens, 2016, 36). *Risicare* İtalyanca'da da cüret etmek anlamındadır (Svendsen, 2017, 71). Cüret etmek anlamındaki risk söz konusu olduğunda bireyin ne kadar riski göze alacağını kendinin seçebildiği sonucuna ulaşılabilir. Ancak bu tür riskler öznel risklerdir. Risk, tarihte bütün insan topluluklarını tehdit eden unsurların tümüdür. Modern toplumda bireyler mevcut risklerin varlığına daha vakıf oldukları için riskli olabilecek her ihtimalin üzerine düşünmektedirler.

Risk toplumu modern toplumun bir sonraki aşaması olan ve muğlaklıkların artışa geçtiği bir dönemi işaret eder. Modernleşmenin muğlaklığı kendini, kendi risklerinden dolayı kısıtlayarak risklerin de tahmin edilebilirliğini zorlaştırmasıdır. Geleneğin kısıtlayıcı yönünden bireyi özgürleştirmeyi hedefleyen modern toplum, öngörülemeyen riskleri var ederek kendi söylemini kısırlaştırmıştır. "Modernleşme, 19. Yüzyıl'da karşıtının, yani, dinin geleneksel dünyası ile anlaşılıp hükmedilmesi gereken doğanın zeminlerinde ortaya çıkmıştı: Modernleşme, bugün 21. Yüzyıl'ın eşiğinde kendi karşıtını tüketip yitirdi şimdi de sanayi toplumunun öncüllerini ve işlevsel ilkelerini baltalayarak kendi kendini hedef alıyor (Beck, 2011, 10)". Modern toplumun kendi kendini hedef alarak risk toplumuna dönüşmesi; ekolojik sorunların insan eliyle ortaya çıkıp insan eliyle önlenememesi ve risklerin siyasi boyutlara ulaşmasıyla olur (Beck, 2011, 27). Riskler insanlar tarafından bire bir deneyimlenmese bile topluma olan güveni sarsar. "Yaşanan riskler, normatif bir emniyet kaybı ve güven yitimi ufkunu varsayar (Beck, 2011, 36)".

Risk toplumunda kesin olan tek şey bir riskin varlığıdır. Aynı zamanda riskin ne olduğu ve ne zaman gerçekleşeceği muğlaktır. Bireyler zihinlerini buna göre şekillendirmezse risk toplumunda zihinsel sağlıklarını hatta belki de fiziksel bütünlüklerini korumaları olanaksız hale gelir. "…bu risklere özü itibariyle inanmak gerekir, yani salt tecrübe edilmeleri mümkün değildir (Beck, 2011, 37)". İnsanlar bu risklerin varlığından medya aracılığıyla haberdar olur ve kendilerini olabilecek en kötü senaryoya hazırlar ve ona göre önlemler alırlar. Risk, kavram olarak yeni olmasa da modern toplumda oluşan her risk yeni ve daha önce görülmemiş olan riskleri içerir. Birey riski ön görmese de orada olduğunun hep farkındadır. Bu özelliğinden dolayı risk toplumunda riskler hep yenidir ve sebep oldukları sonuçlar yeni risklere sebep olur.

Risk toplumunda riskler uzamsaldır yani tehlike oluşturdukları bölge alanı bakımından sınırları yoktur. Bir nükleer patlama olduğunda ya da dünyanın herhangi bir yerinde ekolojik bir sorun olduğunda bu bütün toplumları etkiler (Beck, 2011, 35). Bu yönüyle risklerin kişisel olması gerekmez. Kişi küresel ısınmanın ya da buzulların erimesinin kişisel bir risk olmadığının farkındadır ama yine de bunun için endişelenir. Hatta bu risklerin insan eliyle olduğunun ancak insan eliyle tekrar düzeltilemeyeceğinin farkındadır.

Son olarak risk toplumunda risklerin finansal değerinin olması yine tarih boyunca eşine çok rastlanmayan bir risk türüdür. Finansal riskler uzamsal risklerle bağlantılı olarak küresel bir risk oluştururlar. Buna göre Amerika'da borsanın çökmesi, ekonomik güç dengesinin değişmesi veya petrol rezervlerinin tükenmesi küresel sonuçlar doğurur. Amerika'da borsanın çökmesi bireyi direkt olarak etkilemeyecekmiş gibi görünse de alım gücü azalacak, işsiz kalma riski doğacak ya da birikimlerini kaybedecektir. Ekonomik temelli riskler genelde sınıflar arası mesafelere sebep olur. Patron işverenleriyle arasına belli bir mesafe koymalıdır ki samimiyetten doğabilecek zam taleplerini önleyebilsin. Aynı şekilde gelir seviyesi düşük olan bireylerin arasında da mesafe kültürünün en uç seviyesi yaşanır. Yakın olunmadığı sürece yardım da talep edilemez. Ancak bu sosyal tabakanın en alt kesimini oluşturan evsizler için geçerli değildir. Evsizlerle sosyal tabakanın en elit kesiminde olan birey arasındaki mesafe anlık da olsa aşılabilir. Hatta bazen bu mesafenin aşılması toplumdaki elit için önemlidir çünkü bu kişiden gelebilecek olan riskleri tahmin edip önleyebilir. Örneğin sokakta evsiz görünümlü birinin ona yaklaştığında para isteyeceğini ön görerek cebindeki bozuklukları ona uzatarak riski en ucuz şekilde atlatabilir. Ancak iyi görünen bir gaspçıyla ne zaman karşılaşabileceğini, toplumda bu gaspçının kim olabileceğini tahmin edemez. Bu tahmin edilemeyen risk, kendi tabakasındaki insanların dışındakilerle arasına mesafe koymasıyla sonuçlanır.

Risk toplumu bu yapısal özellikleri itibariyle ihtimaller toplumu olduğu için "ya da"ların bireylerin zihinlerini meşgul ettiği dikotomik zıtlıkların mevcut olduğu bir toplum olarak özetlenebilir. Bu zıtlıklar ve ikilemler başta toplum için bir seçenek sunuyormuş gibi görünse de en sonunda risk toplumunun özünü oluşturmaya başlamıştır. Modernleşme Batı Avrupa'dan tüm dünyaya yayılan toplumsal bir dönüştürme hareketi olduğu için oluşturduğu riskler de küresel sonuçlar doğurmuştur. Ulus devlet anlayışı ve demokratik devletlerin artışının ulusların riskler üzerindeki kontrolünü arttırması gerektiği düşünülürken durum tam tersi olmuştur. İnsan eliyle oluşturulan riskler teknolojik ve endüstriyel gelişimle meşrulaştırılırken bu risklerin sonuçlarıyla yüzleşme de toplumdaki değişim sürecinden geçen bireylerin omuzlarına yüklenmiştir. Risk toplumu bu yanıyla ulus devletin bir ürünüdür ancak kendi için de tehditlere sebep olmuştur. Oluşan ekolojik, ekonomik ve küresel krizler uluslar üstü yapılaşmaların ortaya çıkmasına sebep olarak ulus devlet ve sosyal devletin çözülmeye başlamasına sebep olmuştur. Bu durum ise

bireyi dünyanın her bölgesinde oluşan sorunlardan etkilenebilir hale getirmiş, risk katmanına bir yenisi eklenmiştir. Risk toplumuyla içi çe geçen post modern evre ise risklere çözüm getirmek yerine bilgiye dair risklerin daha da artmasına sebep olmuştur. Doğruluğu kesin olmayan ancak geleceğinden emin olunan risklere karşı alınacak önlemler için rasyonel önlemler tükendiğinde post modernitenin savunduğu birden çok bakış açısı rasyonel çözümleri yok ettiği gibi yerine kullanılabilir çözümler de üretememiştir. Buna en iyi örnek bilgi teknolojileri sayesinde ortaya çıkan sosyal medya haberciliğidir. Sosyal medya haberciliği kaynağı, metodolojisi ve ideolojisi belli olmayan birçok yayının bireylere saniyelerle ulaşmasını sağlar. Birey oturduğu yerden öğrenmek istemese bile bambaşka bir kıtada patlayan bir bomba haberine maruz kalabilir. Risklerle yüzleşmesini sağlayan bu serbest yayıncılık bireye aynı zamanda bu risklere hazır olmadığının da haberini verir. Bireyin hem sosyal yaşamını hem de psikolojisini doğrudan etkileyen bu yayıncılık türü post modern bilgi teknolojilerinin bir sonucudur. Çünkü bilimsel bilgiye ulaşmanın yolunu açsa da bilimsel olmayan, hurafe veya kişisel olarak bireyi alakadar etmeyen durumlara bireyi maruz bırakır.

Sonuç olarak riskler sanayi toplumu süresince insan eliyle üretilmiş şeylerin bir sonucu olarak bireylerin karşı karşıya kaldığı değişkenlerdir. Bu değişkenlerin tahmin edilebilmesi zor olduğu için alınan önlemler bireyleri kısıtlar. Bu kısıtlama modernleşmenin özgürleşme vaadiyle çelişerek bireylerin kendi mikro özgürlük alanlarını yaratmalarına sebep olur. Modernleşmeden önce riskler doğadan gelen ve genellikle tanrıların takdiri olan musibetler olarak görülürken modern toplum kendi risklerini kendi üretir. Modern toplumun ürettiği risklerin başında insan ilişkilerindeki dönüşüm yer alır. Örneğin evlilik ve aile kurumlarındaki değişimler modern toplum bireyinin tüm ilişki sistemini yönetir. Önceden evlilikler evlenilen çiftler birbirlerini kuşaklardır tanıdığı için bir risk teşkil etmiyordu. Ancak risk toplumunda evlilik başlı başına bireylerin almak zorunda olduğu risklerden biridir. Evlilik ve aileden beklenti belli olsa da risklerin değişkenliği bireylerin hayatlarının yönünü ve toplumla olan ilişkisini de etkilemektedir. Bu bireyler arası risk sanayi toplumunun yaşayış şekliyle miras kalmıştır ve zamanla bireyler kendilerince bu risklere kendilerini hazırlamaya çalışırlar. Aile kurma ve evlilikte de olduğu gibi mesafe kültürü risklerin sonuçlarını kontrol edebilme amacıyla oluşturulur. Peki bireyler bu mesafe kültürüyle bireyler arası ilişkilerde riskleri nasıl en aza indirirler? Bu sorunun yanıtı bölümün bir diğer konusu olan güven mekanizmasında aranabilir.

Güven sözlük anlamına göre birinden kuşku ve korku duymadan inanmak anlamını taşır.[3] Tanımın inanmak kısmı risk toplumundaki güven tanımıyla alakasızdır. Çünkü risk toplumunda insanlar birbirine körü körüne inanmaz. İnanmak kısmı geleneksel toplumda kan bağı ve cemaat ile birbirine bağlanmış bireylerin birbirlerine duyduğu güveni tanımlarken kullanılabilir. Ancak risk toplumunda ise güven kazanılan, elde edilen bir şeydir. Buna göre bireyler arası karşılıklı bir itimat seviyesi oluşturularak elde edilen birikimler sonucu bireylerin birbirlerine olan güveninin sağlandığı söylenebilir. Yani güven ve güvenin inşası risk toplumunda belirli şartlar altında oluşan, sanayi toplumu öncesi güven anlayışından çok farklı bir şekilde geliştirilen bireyler arası anlaşma sistemidir. Francis Fukuyama bu güveni insanların öngörülebilir olarak davranacağından emin olma durumu olarak açıklar (Fukuyama, 2005). Risk toplumunda bu güven genellikle ahlaki değerlere göre temellendirilir ve kişinin ortak bir ahlak mekanizmasına bağlı olarak davranacağına güven duyulur. Ancak bu sadece toplumsal kurallar ve ortak ahlak ile sağlanabilecek bir şey değildir. Bu yüzden Fukuyama güven duygusunu sosyal sermaye ile bağlantılı kullanır. Sosyal sermaye modern toplumda insanların hayali bir özgeçmişidir. Bu özgeçmişte bireylerin geçmişine dair tecrübe, deneyim ve ilişkiler mevcuttur. Bu birikimin "iyi" veya "kötü" olması o kişinin güvenilir olup olmadığına kanaat getirilmesiyle sonuçlanır.

Güven, modern öncesi ve modern toplumda yalnızlığın hangi yollarla şekillendirildiğine dair açıklama sağlar. Giddens, modern öncesi ve modern toplum arasındaki ayrımı bu risk ve güven faktörleri üzerinden yapar (Giddens, 2014, 62). Güven, kısaca insanlar arası ilişkilerde korku, çekinme ve kuşku duymadan bağlanma duygusu olarak tanımlanır. Güvenin sağlanması kişinin yaşadığı topluma olan bağlılığının niteliğiyle oluşur. Modern öncesi geleneksel toplumlarda güven din ve akrabalık ilişkileriyle oluşur. Toplumun devamlılığı için güven ortamının sağlanması ve güvenli ortamın sürekliliği akrabalık ilişkileriyle pekişir. Akrabalık ve tanıdık-hısım denilen bağ insanlarda doğal bir güven oluşturur. Bu güven "doğal" bir histir. Bu doğal güven akrabalık ilişkileriyle oluştuğu için toplumsal riskleri en aza indirger.

Diğer yandan modern toplumda güven kişiler arası belirli kaidelerin yerine getirilmesi sonucu oluşturulur. Güvenin sonradan inşa edilmesi modern toplumda

[3] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=G%C3%9CVEN

ilişkilerin de sonradan kurulmasıyla alakalıdır. Bu yüzden modern toplumda "doğal" olan bir güven müessesesinden bahsedilemez. Güvenin belirli risk faktörlerine bağlı olmasından dolayı toplumdaki bireylerin de ilişkilerini ve yalnızlaşma eğilimlerini bu risk faktörlerine göre belirlemeleri kaçınılmazdır. Geleneksel toplumda güvenin doğal olması koşulsuz güven getirir. Ancak bu durum modern toplumda tam tersidir. Modern öncesi toplumlarda risk faktörleri bizzat insanlar değil doğanın kendisiydi. Bu yüzden bu felaketlere karşı hazırlıklı olmak için din, gelenek ve aile ilişkileri risk faktörlerine karşı set çekiyordu. Bu yüzden geleneksel toplumlarda modern anlamda fiziksel bir yalnızlaşmaya rastlanmaz. Bu toplumlarda insanların güvende hissetmesi için kendilerinden olanlarla birlikte olmaları yeterlidir. Diğer yandan modern toplumun risk faktörleri geleneksel topluma nazaran daha çok insanlar arası ilişkilerde görülür. Risk faktörü doğrudan "yabancı" insan şiddeti ile ilişkilendirilir. Bu da ilişkilerde belli bir güven seviyesine erişilene dek kişinin kendini bu ilişkilerin riskinden korumasıyla geçer. Sürekli bir güvensizlik söz konusu değildir. Ama kişi birine güvenmeyi seçtiğinde de bu güvenin oluşması için belirli aşamalardan geçilir. Bu yüzden geleneksel toplumun aksine kişiler akrabalarıyla kurdukları güven hissini modern toplumda kuramazlar. Ancak kendi bağ kurmayı seçtikleri insanlara güvenmenin yollarını ararlar. Geleneksel toplumda olduğu gibi doğanın bir tehdidi kişiyi doğrudan etkilemez ancak sürekli yabancının riskiyle yaşamaya alışmak zorundadır. Kalıcı bir güven duygusunun inşa edilememesi de kişinin yalnızlığa olan eğilimini arttırır. Birey olma bilinci artık tek başınalık ve kendi başının çaresine bakmakla örtüşür.

Modern sistemlere göre dönüşen toplum kurumları birey boyutlu ele alındığında bu yeni bireyi bir dizi yeni kurallar dizisi de bekler. Modern kent hayatına uyum sağlama süreci modern bireyin karşılaştığı ilk sorundur. Kent hayatı kırsal yaşama göre daha keskin kurallarla örülüdür. Bu kurallar modern bireyi psikolojik olarak yıpratsa da ona uyum süreci psikolojik sorunların yanında sosyolojik sorunlar da doğurur. Bu sonuçlardan biri de cemaat yapısının terk edilmesidir. Bireye, kendi kendine yetebilecek olduğu düşüncesini empoze eden modern bürokratik sistemler, zamanla cemaat olma bilincini köreltir. Bu modernleşmenin kaçınılmaz dönüşümlerinden biridir. Topluluk olma bilincinin yavaş yavaş terk edilmesi modernliğin doğal bir sonucudur. Ancak yeni toplumun yeni kurallarının belirsizliği, bireye vaat ettiği özgürlüğü getirmemiştir. Geriye dönüşün mümkün olmaması yeni bir bireycilik kavramının oluşmasına neden olur.

Çünkü modern öncesi topluluklarda birey olma bilinci nasıl tecrübe edilemiyorsa modern toplumda da cemaate dönmek zor görülür. Bu yeni toplum bireye yalnızlığı bir seçenek olarak sunar. Cemaat bireye bu seçeneği sunmaz ancak bireyin yalnızlığı seçmesine imkan sağlayan mesafe kültürünü oluşturacak güvensizliği de vermez. Kentleşme ile birlikte değişen ve farklılaşan risk faktörleri ise yalnızlığı bir seçenekten çok tedbir haline getirir.

17. yüzyıldan itibaren başlayan sosyal ve ekonomik değişimler günlük yaşam pratiklerinin değişmesi ve örgütlenme biçimlerinin yeniden oluşmasına dayanır (Giddens, 2000, 43). Bu yeni toplum düzeninin yaratmaya başladığı yaşam tarzı; katı ve belirlemeci dini kodlarla sınırları çizilmiş geleneksel toplumdan bireyi özgürleştireceğini iddia eder. Ancak zamanla toplumun karmaşık hale gelmesi, ikili ilişkilerin mekanikleşmesi, rekabete dayalı iş ortamı ve kaotik metropol hayatı bireyi daha önce tarihte benzerine rastlanmayan bir yalnızlığa sürükler. Bu kaotik yeni düzende birey kendine vaat edilen bireyselliğin ilk halini kaybetmemek için bu yalnızlığa sarılır. Çünkü modern toplumun belirsizliği ve kapsayıcılığı bireyin benlik bilincine doğrudan müdahale eder.

Modern toplumun oluşum süreci modern yalnız bireyin de oluşum sürecidir. Modern sistemler bireyin toplum içinde şekillenmesini kurumlar ve bir dizi bürokratik aşamalarla gerçekleştirir. Modern kurumların süreksizlikleri ve benzersizlikleri modern toplumun oluşum sürecinin ana hatlarını belirler (Giddens, 2000, 44). Bu süreksizlikler ve benzersizlikler tahmin edilemeyen ve sürekli değişen yapıda oldukları için bireyin yalnızlaşma eğilimini körükler. Hızlı değişim; çevikliği, tek başına hareket etmeyi ve uyumu gerektirir. Modern kurumların benzersizliği atılacak adımların nasıl sonuçlar doğurabileceğini önceden tahmin etmeyi zorlaştırır.

Modern toplum kurumlarının bu belirlemeci ve sınırlandırıcı yönü bireyin yalnızlaşmasında önemli rol oynamaya başlar. Modern toplum özgürlüğü vaat ederken bu özgürlüğün sınırlarının belli ve değişken olduğuna bireyi hazırlamaz. Diğer yandan özgürleşmeyi ve kendini aşmayı öğütleyen modern manifesto, bireyi bu özgürlüğün de kuralları olduğu gerçeğiyle yüzleştirir. Ancak modernitenin süreksizlikleri var oldukça bireyin özgür eylem alanının kısıtlılığı da var olur. Çünkü modern toplum bireyin özel hayatına sızan sistemler dizisini de getirdiği için hür iradenin doğası da modernitenin doğasına göre şekillenir.

Teknolojinin gelişmesi ve küreselleşme özgürlüğün ve onu şekillendiren hür iradenin sınırlarının çizilmesi gerektiğinin göstergesidir. Toplumun süreksizliklerden

kaynaklı olan bu değişim hızı teknolojik ilerlemelerle birleşince gündelik yaşamın tüm alanlarını etkiler (Giddens, 2000, 55). Başta bireyin hayatını kolaylaştıracağı ve özgürlüğüne katkı sunacağı düşünülen teknolojik gelişmeler, bireyin hareket alanını sınırlar. Teknoloji geliştikçe bireylerin mahremine sızma ve orada da özgürlüğü sınırlama mümkün hale gelir. Kendi mahrem alanlarında bile özgür olamama fikri bireyin kendini sınırlandırmasına sebep olur.

Bireysel yaşamı doğrudan etkileyen süratli değişimler, kişiler arası ilişkilerin hızla tükenmesine ve yeniden üretilmesine sebep olur. Kalıcı ilişkiler geliştiremeyen birey kendi iç dünyasına kapanır. Süreksizliğin kültür haline gelmesi ve bireyler tarafından hızla tüketilebilir olması hem kültür hem de birey için yıpratıcıdır. Kültür artık nesiller boyu muhafaza edilen ortak bir miras olmaktan çıkıp, toplumun dinamizmine ayak uyduran bir yapı haline gelir. Kültürün bu süreksizliği, durmadan değişen yeni bir kültürün ortaya çıkmasına neden olur. Kültürün bu hızlı değişimine ayak uydurmaya çalışan birey; aile, akrabalık ve dostluk ilişkisi dahil tüm ilişkilerinde tüketim odaklı yaşar. İnsan ilişkilerini derinden etkileyen kültürün dönüşümü, daha önce hatıra dayalı olan insani bağları çıkara dayalı hale getirir. Modern toplumda ilişkiler çıkar ve kişisel rekabetle filizlenir.

20. yüzyıl insan ilişkilerinin mekanikleştiği ve toplumun teknolojik gelişmelerin hızına yetişmekte zorlandığı bir dönemdir. Ancak bu yeni toplumsal bağların mekanikliği insanlara kendi seçtikleriyle muhatap olabilme özgürlüğünü de verir. İlişkilere istenildiği zaman son verilebilir olması yüzeyselliği getirse de bireylere seçtikleri insanlarla birlikte olabilme özgürlüğünü verir. Böylelikle bir mahalleye veya şehre bağlı kalmadan taşınabilme özgürlüğü elde edilir. Modern toplumun süreksizliklerinin akışkan olması insanlar arasındaki romantik ilişkileri de derinden etkiler. Önceden aynı şehri ya da kasabayı paylaşan insanlar birbirleriyle romantik ilişkiler kurabiliyordu. Ancak moderniteyle birlikte artan teknolojik gelişmeler ve iletişim ağı kilometrelerce ötede biriyle eşleşip görüşme imkanı sağlar. Zaman ve mekanın birbirinden ayrı olması bu insanların ilişkileri için engel değildir. Hatta bu ayrıklık ilişkinin istenildiği zaman kesilebileceği güvencesini verdiği için insanları özgür hissettirir. Modern bireyin romantik ilişkilerinde bile istediği zaman ilişkiyi kesebilme arzusu, bireyselliğine ve yalnızlığına önem verdiğinin göstergesidir. Eğer ilişkiler cemaat toplumlarındaki gibi tek seferde verilecek kararlara bağlı olsaydı ve bu kararlar toplumun gidişatına yön verecek birliktelikler doğursaydı, bireyin ikili ilişkilerde özgür olduğu söylenemezdi. Cemaat tipi

topluluklarda ikili ilişkiler de dahil kararlar aile meclisinde verildiği için özgürlüğü kısıtlayıcı görülür. Bu yüzden modern toplumda bireyler kendi karar verebilme yetkilerini koruma adına cemaat bağlarından uzak durarak yalnızlığı, özgürlüklerini korumada bir kalkan olarak kullanırlar (Bauman, 2017, 247).

Modern toplumda ilişkilerin süreksizliği, sisteme uyumu zorunlu hale getirir. Modernitenin akışkanlığına kapılmış bireyler birbirleriyle samimi ilişkiler kuramazlar. İnsanların birbirleriyle bağ kuramaması birbirlerine karşı sorumsuz bireyler olmalarıyla sonuçlanır. Bu yüzden modern toplum çoğulcu değil çoğunlukçu bir yapıya dönüşür. Bauman'a göre bu toplumsal uzaklık ahlak dışılığın meşrulaşmasında önemli rol oynar. Ahlak dışılığın meşrulaşması ırkçılık söylemlerinin pekiştirilmesinden başlayarak birçok toplumsal sorunu körükler. Toplumca hor görülen bir olayın veya grubun parçası olmak istemeyen bireyler ise yalnızlaşmayı bir kaçış olarak görürler. Çünkü bataklığa saplanan bir bireyin kurtulamayacağını ve bataklığın onu kurtarmaya çalışanı da yutacağını herkes bilir. "… yüzlerimize geçirdiğimiz kamusal maskeler sorumluluktan kaçma, gerçek özümüzü gizleme, başkalarıyla ilişkiye girme ve yalnız kalma isteğimizi gösterme değil müdahil olma sembolüdür (Bauman, 2017, 149)".

Modern toplumda ilişkilerin aşınmasıyla bireyin kendine tek kişilik bir konfor alanı oluşturması kaçınılmazdır. Bu konfor alanı ihtiyacı, kişinin mahremiyet algısını ben ve ötekiler olarak oluşturmasıyla alakalıdır. *Biz* öznesi toplumda bireyin kendi konfor alanına aldığı ve güven duyduğu insanları belirtmek için kullanılır. Biz dışındakiler ise *Onlar*, yani yabancılardır. Yabancı, kişinin sadece ortak fiziksel ortamları mecburi olarak paylaştığı kişilerdir (Bauman, 2017, 255). Kişi görmezden gelerek ve duymuyor gibi yaparak bu insanları konfor alanında uzak tutar. Böylece yabancı hiçbir zaman *Biz* kategorisine girme şansını elde edemez. Ancak bu tip bir yabancılaştırma tüm insanlığı kendinden uzaklaştırma eğilimiyle sonlanabilir. Bu uzaklaştırma, modern toplumdaki yalnızlaşmanın kaynağıdır. Bu insanları kendinden uzaklaştırma durumu zamanla bir mesafe kültürü oluşturarak bireylerin modernliklerini muhafaza edebilmelerinde önemli rol oynar. Böylelikle modern toplumda yalnızlık bir yaşam tarzı haline gelerek doğallaşır.

4.4 Riesman: Yalnız Kalabalık

Amerikalı sosyolog David Riesman, *Yalnız Kalabalık* (2016) adlı eserinde 19. Yüzyıl Amerika'sında hakim olan toplumsal karakterin değişme nedenine odaklanmıştır. Bu değişim sürecini üç başlığa ayırarak yalnızlaşmış toplumsal karakterin inşa edilme sürecini açıklar. Riesman'e göre bireyleri bir arada tutan ve aynı zamanda da bireyselliklerini korumalarını sağlayan bu toplumsal karakterdir. " Toplumsal karakter… belli sosyal grupları içeren, ortak bir karakterin parçası ve … bu grupların deneyimlerinin ürünüdür (Rieasman, 2016, 24)". Bir toplumun karakteri geçmiş deneyimler ile oluşturulup geleceğe aktarılır. Böylece toplumsal karakterin inşa süreci bireylerin birlikte yaşama ve iletişim kurma biçimlerini oluşturur. Riesman'in Amerikan bireylerinin yalnızlaşma sürecini açıkladığı *Yalnız Kalabalık* kitabının bu tez için temel kaynak olarak kullanılması bir yalnızlık tarihselliği yapma açısından önemlidir. Mevcut Amerikan toplumsal karakteri "Amerikan Rüyası" söylemiyle idealize edilir. Bu da aynı toplumsal karakter inşası süreci geçirmemiş toplumların benzer toplumsal karakterler inşa edebileceğini gösterir. Riesman Amerikan toplumu üzerinden modern toplumsal karakterlerin analizini yapar. Aynı tarihi paylaşmamış toplumlar belli bir motifte kendi özgün toplumsal karakterini inşa ederek benzer toplumsal karakterlere erişebilirler (Riesman, 2016, 33).

Kalabalık, sayıca birçok insanın bir araya gelerek oluşturduğu yığın olarak tanımlanır. Bir topluluğu kalabalık olarak nitelendirebilmek için o topluluktaki insanların tanınmaması veya varlıklarının birey için özel bir şey ifade etmemesi gerekir. Modern toplumun insanları kendilerini ilgilendirmeyen insan topluluklarını "kalabalık" olarak nitelendirerek kendilerini bu kalabalıktan sıyırır. Toplumdaki tüm bireyler bu eğilime sahip olabilir ve bireysellik kendisini bu şekilde ortaya koyar. Kalabalığın bireyler üzerindeki etkisi, toplumsal karakterini oluşturmasında bireylere yardımcı olmasıdır. Çünkü bireyin toplumsal karakteri toplumsal deneyimler sonucu oluşturulur (Riesman, 2016, 24). Toplumsal karakter "…bireyin güdülerinin ve tatminlerinin tarihsel ve toplumsal olarak düzenlenmiş halidir (Riesman, 2016, 25)". Riesman'a göre tarihsel olaylar belirli bir toplumsal tip oluşturarak mevcut toplumdaki bireylerin yaşayış şeklini etkiler. Riesman'a göre toplumsal karakterin oluşturulması üç tarihsel süreçte gerçekleşir. Bunlar; gelenek yönelimli toplum, içe yönelimli toplum ve dışa yönelimli toplumdur. Gelenek yönelimli toplumda birey davranışlarını ayıplanma korkusuna göre düzenlerken, içe yönelimli toplumda

bireyler ebeveynlerinin beklentilerine göre davranışlarını düzenlediği için genellikle suçluluk duygusu temelli bir karakter inşası mevcuttur. Dışa yönelimli toplumda ise birey hareketlerini endişelerine göre düzenler (Riesman, 2016, 46). Modern bireyin kalabalıklar içinde kendi bireyselliğine erişmesi ve modern topumda yalnızlaşmaya başlaması bu üç tarihsel süreçte geçirdiği deneyimlerle bağlantılıdır.

Gelenek yönelimli toplumlarda nüfus yoğunluğunun az olması bu toplumlarda bireyselliğin gelişme göstermemesine sebep olur. Böylelikle topluluğun yaşam tarzına bireysellik değil topluluk karar vererek toplumsal uyum sağlanır (Riesman, 2016, 32). Aynı zamanda gelenek yönelimli toplumlarda, toplumsal uyum klana ve kasta aidiyet ifade edilerek sağlanır. Bu aidiyet daha sonra kültüre aidiyetle sağlanmaya devam eder. Ancak düşünülenin aksine gelenek yönelimli toplumlarda bireyselliğin hiç olmadığı iddia edilemez (Riesman, 2016, 32). "… üst sınıf ailelerden gelenler, çocukluklarından itibaren bir bireysellik elde edecek kadar desteklenebilir… (Riesman, 2016, 32)". Gelenek yönelimli toplumlarda grup üyelerinin her birinin bir fonksiyonu olduğu kabul gördüğünden her bireyin özel bir yeri vardır.

Batı Avrupa'da Ortaçağ'da toplumlar gelenek yönelimliydi (Riesman, 2016, 33). Folk kültürünün hakim olduğu bu topluluklar zamanla cemaat yapısını oluşturdu. Folk kültürü yavaş değişim ve dışa kapalılık özellikleriyle gelenek yönelimli toplumun ilk halidir. Bu topluluk zamanla katı değerlerin olduğu cemaate dönüşerek gelenek yönelimli toplumların son halini oluşturur. Gelenek yönelimli toplumun geçiş evreleri durağan olduğu için toplumsal karakterin çeşitlenmesi de zorlaşır. Böylelikle bireysellik dışa yönelimli toplumlarda olduğu için gelişmez. Bireylerin oynadığı roller genellikle gelenek çerçevesinde olduğu için karakterler sabit kalır.

Geçici nüfus artışının görüldüğü içe yönelimli toplumlarda ise kültür ile oluşturulan bireysellik mevcuttur. Modern toplum bireyinin özü olarak görülen bu toplum biçiminde toplumsal karakter kültüre göre şekillenir. Feodalizmin çöküşü gelenek yönelimli Batı toplumlarının da çöküşünü hızlandırmıştır. İnsanlar gelenekten kopmaya başlamış, geleneğe dayalı uyum alışkanlığı yok olmuştur. Geleneğin yerini kültür alınca bu uyumun güvence altına alınması ve gelenek gibi yok olmaması için bireye özgürlük ve bireysellik sunulur (Riesman, 2016, 35).

Gelenek yönelimli toplumlarda belli görgü kuralları ve ahlaki kodlar vardır. "bireyi yönlendiren kaynak içseldir, yani büyükleri tarafından hayatının erken dönemlerinde bireye aşılanmıştır… (Riesman, 2016, 35)". Birey hangi durumda ne şekilde davranacağını önceden bilmektedir. Ancak içe yönelimli toplumlarda değişen toplumsal yapıdan dolayı birey karşılaşacağı her durumu bu ahlaki kodları kullanarak çözemez. Kendi bireysel tercihleriyle bu duruma bir çözüm bulmaya çalışır. Bireyselleşmenin önem kazandığı bu toplumsal yapıda birey kendi kararlarını kendi verebilme mekanizmasını geliştirmiş, modern anlamda bireyselleşmenin temeli atılmıştır. Bu tercih edebilme özgürlüğü bireye para, mal, güç, bilgi, şöhret sunar. Eğer seçimlerinde başarılı olursa elde edeceği sosyal statü ve toplumdaki konumu bu başarıya göre şekillenir. İçe yönelimli toplumlarda gruplar içinde kısıtlamalar mevcuttur. Birey her ne kadar kendi bireysel başarısının ekmeğini yiyor olsa da bulunduğu topluluğun ona sağladığı imkan kadar başarılıdır. Bu da içe yönelimli toplumların da gelenek yönelimliler gibi kısıtlandığının göstergesidir. Birey tamamen özgür değildir, sadece özgürlüğün ilk aşamasındadır.

İç ve gelenek yönelimli toplumların aksine dışa yönelimli toplumlarda bireysellik ve bu bireyselliğin getirdiği bir yalnızlaşma mevcuttur. Bu yalnızlaşma tarihsel olarak kendi toplumsal karakter birikiminin bir sonucu olsa da bu topluma özgü bir karakter özelliğidir. Modern toplumda kalabalıklar içinde yalnız olma durumu hem zihinsel hem de fiziksel yalnızlığı körükleyerek dışa yönelimli toplumsal karakter özelliği haline gelir. Dahası, Riesman yalnızlığın toplumsal karakter haline gelmesini kendinden önceki toplumların edindiği deneyimlere bağlasa da yalnızlığın evrensel hale gelmesi dışa yönelimli toplumun benzersizliğini de ortaya koyar. Bu da kalabalığın yalnızlığının modern topluma münhasır bir özellik olduğunu kanıtlar niteliktedir.

4.5 İç ve Dışa Yönelimli Toplumlarda, Mesafe ve Yalnızlık

Riesman'ın iç ve dışa yönelimli toplum analizi modern ve modern öncesi toplumsal karakterler arasında mukayese yapabilmesi için önemlidir. Geleneği temsil eden içe yönelimli toplumda toplumsal karakter aile ve akraba eksenli bir yaşamı içerir. Bireyler, içe yönelimli toplumlarda gelenek eksenli aile bağları olduğu için geleneğe uymakta zorlanmazlar. İçe yönelimli toplumun aksine dışa yönelimli toplumda klan ya da geleneksel aile yapısı değil çekirdek aile yapısıyla toplumsal karakter inşa edilir. Dışa yönelimli toplumda toplumsal karakter bireye çekirdek

ailede öğretilir. Ancak dışa yönelimli toplumun sürekli değişim halinde olan kültürel yapısı sabit bir toplumsal karakter oluşturmaz. Bu durum ailenin toplumsal karakteri inşa etme rolünü işlevsiz hale getirerek birey eksenli bir karakter inşasıyla sonuçlanır. Bireyselleşmenin gitgide yalnızlaşmaya dönüşmesi ve kendi kendine karar verme mekanizmasını oluşturması bu evrede başlar. Bireylerin bilinçleri ve bireysellikleri toplumun bu yeni şartlarına göre şekillenir. Toplum, bireyin zihninde mensubu olduğu bir kurum halinden çıkarak "kalabalık" statüsüne getirilir. Bu toplumu "kalabalık" olarak görme eğilimi dışa yönelimli toplumun karakteridir. Çünkü her birey kendi zihninde biriciktir ve duygusal bağı olmadığı her insan onun için kalabalığa mensuptur. Dışa yönelimli toplumda toplumsal karakterin kalabalık ve birey şeklini alması, bir arada yaşayan insanların yalnızlaşmalarını açıklar. Kalabalığa karşı kendini koruma adına mesafe koyan birey yalnızlaşarak kalabalığın içine karışır.

Mesafe, içe yönelimli toplumlarda kültürün ve dinin etkisinden dolayı oluşturulamaz. Çünkü içe yönelimli toplumun cemaat eksenli hayat tarzı bireye toplumla kendi arasına mesafe koydurmayı gerektirmez. Risklerin çeşitlerinin sınırlılığı ve bilinebilirliği bu toplumlar için bir mesafe kültürünün oluşturulmasına zemin hazırlamaz. Ancak nüfusun hareketli olduğu kültürün ve dinin merkezde olmadığı dışa yönelimli toplumlarda durum farklıdır. Mesafe ve buna bağlı olarak yalnızlık kalabalıklar içerisinde ihtiyaç halini alır.

Dışa yönelimli modern toplum yönetimi merkezi ve bürokratiktir (Riesman, 2016, 39). Bu yönetim sistemi bireyleri geleneksel toplum ilişkilerinden kopmaya zorlar. Çünkü içe yönelimli toplumlarda insanlar yabancı olarak nitelendirdikleri insanlarla samimiyet kurmazlar. Ancak modern toplum bireyi kan bağı olmayan insanlarla birlikte yaşamaktadır. Diğer insanlarla iletişime geçen bireyler geleneğe gitgide daha az ihtiyaç duymaya başlamıştır. Toplumdaki insanları "Kalabalık" olarak görmek bu insanlara ihtiyaç duymamayı bu da kalabalıkla arasına mesafe koymayı getirir. Böylelikle mesafe kültürü bireyin, kalabalıkla birlikte kendi bireyselliğinin farkına varmasını ve bu bireyselliği koruma eğiliminde olmasına neden olur. Bu durumda kalabalık toplum, modern birey için yeni bir risktir. Kalabalık tarafından yutulma korkusu da bireyi kendi ve toplum arasına mesafe koymaya yönlendirir.

Dışa yönelimli toplumda bireyler, modern hayatın akışında hayatta kalabilmek ve zihinsel bütünlüklerini koruyabilmek için birbirlerinden soyutlanmış

bir yaşam tarzını benimserler. Bu koşullara ayak uydurmaya çalışan birey, toplumsal karakterini bu sürekli değişim içinde olan koşullara göre oluşturur (Riesman, 2016, 58). Bu karakter değişimi öncelikle aile yapısındaki değişiklikte gözlenir. Aile büyüklerinin dışa yönelimli modern toplumda bir otorite figürü olmaması ebeveyn ve çocukları arasındaki iletişimin azalmasına sebep olur (Riesman, 2016, 62). Ebeveynler arasındaki gerginlikler ve tüm iletişim biçimleri ev ortamında çocuklar tarafından gözlemlenir. Çocuklar kendi özlük ve bireysellik bilincini bu ilişkiyi gözlemleyerek oluşturur. Bireyselliğinin farkına varan birey, özgürlüğü adına onun muhafaza edilmesi gerektiğini düşünür. Aksi halde modern toplumun beklentilerini karşılayamaz. Çünkü modern toplumda yapılan bütün eylemler "onay" ve "takdir" beklentisiyle yapılır (Riesman, 2016, 62). Bu onay ve takdir beklentisi bireylerin enerjilerini toplumun beklentilerine göre kullanmasıyla sonuçlanır. Beklentinin yükselmesi ve onay alma koşullarının zorlaşması bireyin kendi bireyselliğine daha çok bağlanması ve yalnızlaşmasıyla sonuçlanır.

Yalnızlık, dışa yönelimli toplumlarda güven, menfaat ve mesafe üçgeninde bir sığınaktır. "…İnsanları bir araya getiren, iç dünyalarının boşluk ve tekdüzeliğidir. Ters gelen özellikler ve tahammül edemedikleri hatalar onları birbirinden uzaklaştırır (Schopenhauer, 2006, 38)." İnsanlar birbirlerine ancak bir çıkarları varsa yaklaşırlar. Kirpilerin birbirlerinin sıcaklığına ihtiyaç duyması aynı zamanda da dikenlerinin birbirlerine zarar vermeyeceği bir mesafede durmaları gibi insanlarda da bu mesafe mevcuttur. Bu mesafenin ölçümü de mesafe koyulan kişiye olan güvenin boyutuyla aynıdır. Bu mesafe günümüzde Amerikanların "personal space" (kişisel alan) olarak adlandırdığı mesafe kültürünün özelleşmiş halidir. Bu hayali sınırlarla çizilmiş kişisel alan evrensel görülse de sınırın yakın ve uzaklığı o kültürün oluşturulduğu topluma içkindir. İngilizler için bu mesafe 1 metre olabilirken Romanya'da 40 cm'e kadar düşer.[4] Bu fiziksel mesafe kişinin bireyselliğini koruması ve gelebilecek herhangi bir fiziksel ve duygusal tehlikeden korunması amacıyla oluşturulur. Mesafenin ölçüyle somutlaştırılması, soyut mesafeyi meşrulaştırarak bireyi korur. Bu somut mesafe modern hayatı şekillendiren bir kültür olarak ortaya çıkar.

[4] https://www.independent.co.uk/life-style/personal-space-boundaries-different-countries-argentina-uk-romania-a7713051.html

5 SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yalnızlık her ne kadar kişisel bir duygu durumu olsa da, modern toplum koşullarından etkilenerek ortaya çıktığı için toplumsal bir fenomendir. Modern toplumla birlikte görünür hale gelen bu yalnızlık türü, modern toplum bireylerinin müşterek bir eğilimi olması yönüyle onu sosyolojik olarak incelenebilir kılmaktadır. Bu yüzden bu çalışmada yalnızlığın modern toplumda tezahür etme şekilleri araştırılarak kişisel bir duygunun toplumsal hayatta hangi koşullarda ortaya çıktığı saptanmıştır. Bu koşulların ilki yalnızlıkla sık sık birlikte anılan bireysellik kavramı, ikincisi bu bireysellik artışıyla ilişkili olan cemaat bağlarından kopuş, üçüncüsü ise mesafe kültürü ve güven ile risk ilişkisinden yola çıkarak tartışılmıştır.

Yalnızlığın modern toplumda ortaya çıkma koşullarından ilki olan bireyselliğin tanımını yapmak ve tarihçesini açıklamak için Steven Lukes'un *Bireycilik* (1996) kitabı ve Ian Watt'ın *Modern Bireyciliğin Mitleri* (2016) kitabından faydalanılmıştır. Steven Lukes, bireyciliği Rönesans sonrası Avrupa devletlerinde tezahür etme şekillerine göre açıklar. Bireysellik her ne kadar Batı Avrupa'da farklı şekillerde tezahür etmiş olsa da modern toplumun ideal bireysellik anlayışını doğurmuştur.

Ian Watt (2016) ise bireyselliğin modernliğe özgü bir kavram olmadığını savunur. Ancak aynı zamanda bütün toplumsal sistemlerin kendi bireyselleşme çeşitlerinin olduğundan bahseder. Bireysellik içinde doğduğu toplumsal koşullara göre şekillense de modern bireysellik bu koşulların birikiminin bir ürünüdür. Bu bireysellik tarihçesinin araştırılması bu çalışma için önem arz eder, çünkü modern bireyselliğin artışı ve cemaat bağlarından kopuş büyük toplumsal değişimlere sebep olmuştur. Bu değişimlerin sonuçları klasik sosyoloji kuramcıları olan Weber, Marx, Durkheim, Tönnies ve Simmel'in bakış açıları sentezlenerek analiz edilmiş, modern bireyselliğin artışıyla cemaat bağlarının zayıflamasının ilişkili olduğu savı desteklenmiştir. Cemaat toplumunun sıcak bağlarından kopan birey yeni toplumun

ilişki ve yaşayış biçimlerine adapte olmak zorundadır. Bu adaptasyon ise samimiyetten arınmış mesafeli ilişkilerle mümkün hale gelmiştir.

Modern bireyselleşme bireye yalnızlaşma eğilimini getirmiş, cemaat toplumuna geri dönüş ihtimalini de ortadan kaldırmıştır. Cemaat toplumuna geri dönüş kapılarının kapanması ise mesafe kültürünün toplumda yaygınlaşmaya başlamasıyla olmuştur. Helmuth Lethen'in *Soğuk Mesafe* (2018) kitabı bu çalışmada, sıcak cemaat bağlarının yerini soğuk ancak güvenli sivil toplum bağlarının aldığını, bununla birlikte gelişen mesafe kültürünün de bireyi yalnızlaştırdığı savını güçlendirmek için kullanılmıştır. Bu durum modern toplumda sıcak ilişkilere neden ihtiyaç duyulmadığı sorusunu da ortaya çıkarır. Modern kent yaşamının kalabalığı bireyler arası samimi bağların aksine soğuk bağların mevcudiyetini gerekli kılar. Bu soğukluğun sebebi ise bireylerin artık kan bağı olan insanlarla birlikte yaşamıyor olmalarıdır. Bu yeni toplumda yabancılarla birlikte yaşayabilmenin mümkün olması için de belirli sosyal kodlar geliştirme ihtiyacı doğar. Modern toplum kuralları uygarlaşma adı altında birlikte yaşamanın mümkün olabilmesi için bireyden belli davranış kodlarıyla içgüdülerini sınırlandırmasını bekler. Çünkü her bireyin özgür ve güven içinde yaşayabilmesi için müşterek kurallara uyulması elzemdir. Bu adab-ı muaşeret kurallarıyla oluşturulan medenileşmeyle modern bireyler ehlileşir. Duygularla güdülenen fevri davranışlar yerini hoşgörülü, ölçülü davranışlara ve sessizliğe bırakır. Böylece bu medeni toplumda cemaatin sağladığı samimi sıcaklık yerini mesafenin soğukluğuna bırakır. Modern toplum bireylerinin birlikte yaşama şekillerini oluşturan adab-ı muaşeret kuralları tarih boyunca evrenselleşerek günümüze kadar gelmiştir. Bu kurallar bireylerin modern toplumda birlikte yaşamasını mümkün kılar. Böylece insanlar davranışlarında samimi oldukları ve mesafeli oldukları yerler arasında bir ayrım yaparak fevri davranışlardan uzak uygar birey tahayyülünü gerçekleştirirler. Adab-ı muaşeret kurallarıyla sınırı çizilen bu uygarlaşma zamanla bireyin içine bir disiplin mekanizması yerleştirir. Norbert Elias'ın *Uygarlık Süreci* (2017) kitabı bu çalışmada, bireylerin kendi bireyselliklerini ve bedensel bütünlüklerini koruyabilme adına belli görgü kurallarını benimseyerek özgürlüklerini sınırlandırdıkları ve böylece kendileri ile diğer bireyler arasına mesafe koydukları fikrini güçlendirmek için kullanılmıştır. Böylece evrensel bir özgürlük kavramı oluşturularak bu özgürlük biçiminin modern bireyselliğin vazgeçilemez bir öğesi olduğu gösterilmiştir. Modern özgürlüğün sınırının evrensel görgü kurallarıyla çizilmesi meşru bir mesafe kültürünün oluşturulmasında önem arz eder. Çünkü

medeniyet ancak kendi kendini disipline edebilme kapasitesine sahip bireylere özgürlük hakkı tanır. Bireyin toplumda yer edinebilme, bireyselliğini koruma ve özgürlüğünü muhafaza edebilmesi için kendi kendini disipline etmesi elzemdir. Samimiyetin ve duygusal bağların yokluğu bireylerin birbirlerinin özgürlük sınırlarını saygı çerçevesinde gözetmesini gerektirir. Bu da evrensel bir mesafe kültürü anlayışının oluşmasına ve sonucunda da bireyin kendi kabuğuna çekilerek yalnızlığı güvenli bir alan olarak görmesine sebep olur.

Mesafe kültürünün evrenselleşmesi ve bireylerin birlikte yaşadığı yabancılarla müşterek bir dil geliştirmesi birbirlerine karşı kayıtsız kalmalarıyla mümkün olur. Uygar birey diğerleriyle birlikte yaşarken nasıl davranması gerektiğini bilen bireydir. Bu karşılaşmalarda yersiz merhabalara, konuşmalara veya hayret içeren ifadelere yer yoktur. Bu ani hareketler bireyin kendi güvenliği ve karşısındakinin güvenliği için de bir risk oluşturur. Bu yüzden Erving Goffman'ın (2018) "*medeni kayıtsızlık*" kavramı uygar bireyin diğer insanlarla etkileşiminin ve bu etkileşimlere nasıl tepkisiz kaldığını temellendirmek için bu çalışmaya dahil edilmiştir. Modern toplumda kamusal alanların yabancılarla birlikte kullanılması sosyal karşılaşmalarda insan kaynaklı risklerin artışına sebep olur. İnsanların ehlileşmesi ve birbirlerinin varlığına kayıtsız kalmaları bu riskleri azaltsa da tamamen ortadan kaldırmaz. Bu yüzden bireyler mesafe kültürünün kendilerine sağladığı alanla mevcut sosyal karşılaşmanın risklerini en aza indirirler. Bu da mesafe kültürünü meşru bir kültür olarak toplumda yer edinmesini sağlar. Çünkü modern birey kendi bireyselliğini tehdit edecek her türlü sosyal karşılaşmadan ve bağdan uzak yaşamayı yeğler. Bu da bireyin mesafe kültürüne sadık kalarak yalnızlığı kendi bireyselliği için güvenli alan olarak görmesine sebep olur.

Modern toplum bireylerinin yaşam tarzı risk faktörlerinin değişmesiyle paralel olarak şekillenir. Geleneksel toplumda riskler genellikle toplumu bütünüyle tehdit ederken modern toplumda risklerin boyutu bireye indirgenmiştir. Bu da bireylerin mesafe kültürüne olan ihtiyacını ve eğilimini arttırır. Çünkü birey için modern toplumda riskler ya insan eliyle oluşturulmuş ya da insanın kendisi risk faktörü haline gelmiştir. Bu risk faktörlerini ve risk toplumunun modern birey üzerindeki etkilerini açıklamak için Ulrich Beck'in *Risk Toplumu* (2017) ve Anthony Giddens'ın *Modernliğin Sonuçları* (2010) eserlerinden faydalanılmıştır. Bu risklerin toplumsal boyutu bireyi doğrudan etkilemektedir. Ekolojik sorunlar geleneksel toplumda cemaatin bütünlüğünü tehdit ediyorken, modern riskler genelde bireyselliği

tehdit eder. Ekonomik krizler küresel piyasaları bu da bireyin ekonomik refahını etkilediği için dünyanın herhangi bir yerindeki değişim birey için risk faktörüdür. Risklerin küreselleşmesi bireyi kendi güvenli alanına gitmeye ve mesafeli ilişkiler kurmaya zorlar.

Mesafe, soğukluk ve yalnızlık genellikle olumsuz değerlendirilen durumlardır. Ancak bu araştırmada kullanılan kaynaklar doğrultusunda bireyin modern topluma uyum sağlayabilmesi ve zihinsel bütünlüğünü koruyabilmesi için bunlara ihtiyaç duyduğu kanaatine varılmıştır. Modern toplumda bireyler güvenecekleri insanları kendileri seçer. Bu güven yapay olarak oluşturulur ve oluşturulana dek insanlarla belirli bir mesafe korunur. Mesafenin korunması ve güvenin oluşturulması da modern toplumdaki risklerin boyutlarıyla alakalıdır. Risklerin büyüklüğü ve zamansızlığı insanların birbirine olan güven bağlarının oluşturulmasında etkilidir. Güvenin sağlanması zaman aldığı için insanlar arasında mesafe modern toplumun doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkar.

Mesafe kültürünün bir sonucu olarak ortaya çıkan yalnızlık modern toplumda çeşitli şekillerde görülmektedir. İnsanoğlu doğduğu andan itibaren kendi benliği ile dünya arasında bir ilişki kurmaya çalışmış, bu benliği anlamlandırabilmek için de kendiyle vakit geçirmek durumunda kalmıştır. Bu yüzden felsefi bir yalnızlık analizi bu tez çalışması için gerekli görülmüştür. Çünkü felsefe, insanın kimlik arayışını dünyayı anlamlandırmanın bir yolu olarak görür. Bu anlam arayışı kişinin kendisinden başlayıp, çevresini ve daha sonra dünyayı anlamlandırması ile devam eder. Yalnızlık bu yönüyle felsefi tartışmalarda insanın hayat serüveninde gerekli bir durum olarak görülür. Ancak bu tez çalışmasında sosyolojik bir yalnızlık analizi yapıldığı için yalnızlığın iki türü olan zihinsel yalnızlık ve fiziksel olarak tek başınalık arasında bir ayrım yapılmıştır. Tezin *Ontolojik Yalnızlık* bölümünde yalnızlık duygusunun modern topluma münhasır bir özellik olmadığı sonucuna varılsa da mesafe kültürüyle oluşan yalnızlaşma eğilimi modern topluma aittir. Modern topluma özgü bir durum olan tek başınalık Lars Svendsen'in *Yalnızlığın Felsefesi* (2017) kitabına göre yalnız yaşamaktan keyif almak ve bundan rahatsızlık duymamak olarak tanımlanır. Zihinsel ve fiziksel yalnızlık modern toplumda bireylerin bağlanma çeşitlerine göre olumlu veya olumsuz olarak görülebilir. Modernleşme öncesi toplumlarda insanlar yalnız kalmak için toplumdan fiziksel olarak uzaklaşır ve inzivaya çekilirlerdi. Ancak modern toplumda bireyselliğe atfedilen önem ile birçok yabancıyla bir arada yaşamak kendini muhafaza etmek

adına gerekli görülür. Bu geleneksel toplumdan farklı olarak kalabalıklar içinde bir yalnızlıktır.

Yalnızlığın mesafe kültürünün bir sonucu olarak sosyolojik bir fenomen haline gelmesi insanların birlikte yaşama alışkanlıklarının modern toplumla birlikte değişmesiyle alakalıdır. Geleneksel topluluklarda insanları bir arada tutan etkenler kan bağları ve cemaat tipi yakın ilişkilerdir. Bu bağların önemini yitirdiği modern toplumda ise insanların aralarında güven sağlamaları zorlaşır. Bu durum topluma karşı mesafeli olma eğilimini doğurmaktadır. Birey kendi bireyselliğini toplumsal risklerden korumak için toplumla arasında bu mesafeyi koyar. Böylece yalnızlık modern toplumda güven istenci ile belli koşullar sonucu oluşturulan bir eğilim haline gelir. Cemaat ilişkilerinin yerini modern toplum bağlarının alması, bireyselliğin artış göstermesi, toplumdaki risk artışına bağlı olarak insanlar arası güvenin zayıflaması küreselleşen dünyanın doğal bir sonucudur. Birey ise bu sonuçlarla başa çıkma adına kendini dış dünyaya tamamen kapatmaktansa yalnızlaşarak modern toplumun zorluklarına göğüs gerer. Bunu yaparken toplumun ondan beklediği adabı muaşeret kurallarına uyarak çevresindeki kalabalığa karşı medeni kayıtsızlık tutumunu benimser.

Bu çalışmada yalnızlık olgusu klasik ve çağdaş sosyoloji kuramcılarının eserlerinin bir sentezine dayandığı ve bunlar da esasen Avrupa ve Amerika deneyimini esas aldığı için, Batı toplumlarında modernleşmeyle birlikte değişen toplumsal yapıyla ortaya çıkan bireyselleşme eğilimi ve cemaatin samimi bağlarından kopmanın bir sonucu olarak ele alınmıştır. Bu yüzden modernlik öncesi, post modern ve Batı dışı toplumlardaki yalnızlık deneyimlerini değerlendirmek gibi bir iddiası yoktur. Farklı toplum tiplerinin yalnızlığa ilişkin özgün deneyimlerini anlayabilmek için tarihsel analize daha çok başvuran ve kültürel ve sosyo-politik farklılıkları hesaba katan daha geniş bir analize ihtiyaç vardır. Bununla birlikte kapitalist toplum tipinin yaygınlığı ve evrensel etkisi düşünüldüğünde bu çalışmada kullanılan teorik perspektiflerin evrensel açıklama gücünün de büsbütün zayıf olmadığı söylenebilir.

Yalnızlığın teorik bir çerçevede incelendiği bu çalışmada yalnızlık ve yalnız kalma arzusunun modern toplum bireylerinin bireyselliklerini ve özgürlüklerini koruma çabasıyla ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızlık, bireyin adab-ı muaşeret kurallarıyla sınırlandırıldığı kent yaşamına uyum sağlamasına ve kendi için özgürlük alanı yaratmasına yardım eder. Simmel'in tespit ettiği üzere modern

toplum, bünyesinde birey için birçok uyarıcıyı, yabancıyı ve değişkeni barındırır. Bireyin bu uyarıcıların hepsine tek tek yanıt vermesi zihinsel sağlığı açısından mümkün değildir. Bu da bireyi insanlara, sosyal karşılaşmalara ve soğuk ilişkilerde mesafeyi koruması gerektiği düşüncesine götürür. Bireyin kendi özgürlüğünden taviz vermeden benliğini korumasına yardımcı olan mesafe kültürü, yalnızlığı modern bireyin vazgeçemeyeceği bir ihtiyaca dönüştürür. Bu da birçok çeşidi ve türü olan yalnızlığı, sosyolojik açıdan inceleyip açıklamayı gerektirmiştir.

KAYNAKÇA

Aristoteles. 2000. **Nikomakhos'a Etik.** çev. Saffet Babür, İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.

Bauman, Zygmunt. 2017. **Akışkan Modernite**. çev. Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Can Yayınları.

Bauman, Zygmunt. 2017. **Sosyolojik Düşünmek.** çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beck, Ulrich. 2011. **Risk Toplumu.** çev. Bülent Doğan, İstanbul: İnkılap.

Bowlby, John. 2012. **Bağlanma.** çev. Tuğrul Veli Soylu, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Cacioppo, John. 2009. **Loneliness, Human Nature and Need for Social Connection.** New York: W.W Norton Company

Durkheim, Emile. 2004. **Sosyolojik Yöntemin Kuralları.** çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.

Durkheim, Emile. 2017. **İntihar.** çev. Özer Ozankaya İstanbul: Cem yayınevi.

Elias, Norbert 2017. **Uygarlık Süreci I.Cilt.** çev. Ender Ateşman, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Epiktetos. 2017. **Söylevler.** çev. Yahka Kurtkaya, İstanbul: Şule Yayınları.

Esgin, Ali. 2018. **Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar.** 1.bs. Ankara: Phoenix Yayınları.

Foucault, Michel. 1992. **Hapishanenin Doğuşu.** çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitap.

Fukuyama, Francis. 2005. **Güven/Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması.** çev. Ahmet Buğdaycı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Giddens, Anthony. 2000. **Modernliğin Sonuçları.** çev. Ersin Kuşdil, İstanbul : Ayrıntı Yayınları.

Giddens, Anthony. 2014. **Mahremiyetin Dönüşümü.** çev. İdris Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Goffman, Erving. 2016. **Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu.** çev. Barış Cezar, İstanbul: Metis Yayınları.

_____. 2018a. **Karşılaşmalar.** çev. Sercan Çalcı, Ankara: Heretik Yayınları.

_____. 2018b. **Toplum İçinde Davranmak.** çev. Adem Bölükbaşı, Ankara: Heretik Yayınları.

Hoşgörür, Vural. 1997. **Bogardus, Guttman ve Likert Ölçekleri.** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. s.10. s. 346-357.

Horkheimer, Max 1998. **Akıl Tutulması.** çev. Orhan Koçak, İstanbul: Metis Yayınları.

Kierkegaard, Soren. 2000. **The Diary of Soren Kierkegaard.** New York: Cidatel Press.

Lethen, Helmuth. 2017. **Soğuk Temas: İki Savaş Arasında Almanya'da Yaşama Deneyleri ve Mesafe Kültürü.** çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

Lukes, Steven. 1995. **Bireycilik.** çev. İsmail Serin, Ankara: Ark Yayıncılık.

Marx, Karl, 2019. **Komunist Parti Manifestosu.** çev. Celal Üster, İstanbul: Can Yayınları.

Mijuskovic, Ben. 2012. **Loneliness in Philosophy, Psychology, and Literature.** Bloomington: IUniverse

Montaigne. 2018. **Denemeler.** çev. Ahmet Bozkurt, İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Nietzsche, Fredrich. 2016. **Ecce Homo.** çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Say Yayınları.

Nisbet, Robert. 2016. **Sosyolojik Düşünce Geleneği.** çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Özdalda, Elisabeth. 2009. **Tarihsel Sosyoloji.** 4.bs. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Philips, Adam. 2004. **Öpüşme, Gıdıklanma ve Sıkılma Üzerine.** çev. Fatma Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Plessner, Helmuth. 1992. **The Limits of Society.** Germany : Humanity Books.

Riesman, David. 2016. **Yalnız Kalabalık.** çev. Yeşim Erdem, Ankara: Heretik Yayınları.

Riley, Philip. 2016. **Kültürel Kurama Giriş.** çev. İbrahim Gündoğdu, Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot Yayınları.

Rousseau, Jean Jacques. 2000. **Yalnız Gezerin Düşleri.** çev. Ester Yanarocak, İstanbul: Bordo Mavi.

Tönnies, Ferdinand. 2019. **Cemaat ve Cemiyet.** çev. Emre Güler, İstanbul:
Vakıfbank Yayınları

Schopenhauer, Arthur. 2006. **Yaşam Bilgeliği Üzerine.** çev. Yaşam Bilgeliği Üzerine, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Simmel, Georg. 2015. **Bireysellik ve Kültür.** çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

Slattery, Martin. 2011. **Sosyolojide Temel Fikirler.** çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Storr, Anthony. 1989. **Solitude.** Newyork: Ballantine Books.

Svendsen, Lars. 2018. **Yalnızlığın Felsefesi.** çev. Murat Erşen, İstanbul: Redingot Yayınları.

Watt, Ian. 2016. **Modern Bireyciliğin Mitleri.** çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Weber, Max. 1999. **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu.** çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınları.

Zijderveld, Anton. 1985. **Soyut Toplum.** çev. Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad: Ebrar Karaca

2006-2007: Ensar Koleji

2007-2010: Çınar Koleji

2010-2015: Fatih Üniversitesi

2016-2019: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Anabilim Dalı, Sosyoloji Bölümü

İletişim Bilgileri:

ebrarkaraca@yahoo.com